

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
**«ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ:
ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО
ЗАСТОСУВАННЯ»**
(14-15 березня 2014 року)

Київ
2014

УДК 159.9(063)+316(063)
ББК 88.0+60.5я43
П 86

П 86 Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14-15 березня 2014 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 116 с.

ISBN 978-617-7041-74-9

У збірнику представлені матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування». Розглядаються загальні питання психології, історії психології, соціальної психології, психології соціальної роботи, юридичної та політичної психології, педагогічної та вікової психології, соціальної структури та соціальної відносини та інші. Збірник призначено для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, які цікавляться психологічними науками та соціологією, а також для широкого кола читачів.

УДК 159.9(063)+316(063)
ББК 88.0+60.5я43

ISBN 978-617-7041-74-9

© Колектив авторів, 2014
© Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Авдєєнко В.В. ПСИХОДІАГНОСТИЧНА РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ПО ВИЯВЛЕННЮ РІВНЯ ОБДАРОВАНOSTІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	5
Балушок М.В. НЕСВІДОМИ ПРИЧИНИ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ	9
Бойчук М.П. ОСОБЛИВОСТІ ЗОРОВОЇ, СЛУХОВОЇ ТА ЗМІШАНОЇ ВИДІВ ПАМ'ЯТІ У ЛЮДЕЙ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ДОМІНУЮЧИХ РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ СИСТЕМ	12
Ткешелашвілі Н.О., Коваленко В.В. ЗВ'ЯЗОК ФЕМІНІННОСТІ/МАСКУЛІННОСТІ З ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СПОРТСМЕНІВ	16

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

Хоміцький О.В. ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ	21
--	----

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Богдан М.С. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ЗАЛЕЖНИХ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	25
Бондаренко Я.І., Кубриченко Т.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ САМОТНІХ ЖІНОК	29
Буханець А.О. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПАРТНЕРА	33
Задирайко А.О., Коваленко В.В. ЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З ВИБОРОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ	37
Лісова Л.І., Коваленко В.В. ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКУ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ З ВИБОРОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ОСОБИСТІСТЮ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЗРІЛОСТІ	41
Мацвейко Т.В., Кубриченко Т.В. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ САМОТНІХ ЖІНОК	46
Фоменко Ю.С., Коваленко В.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАГНЕННЯ ДО САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЧОЛОВІКА ТА ДРУЖИНИ	51

ЮРИДИЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Моисеев А.В. ОСОБЕННОСТИ КОМПЛЕКСНЫХ ЭКСПЕРТНЫХ ЭКСПЕРТИЗ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР С ПРИЗНАКАМИ КСЕНОФОБИИ	56
---	----

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Бабій Н.Б. ОБРАЗ РІДНОЇ ДОМІВКИ В ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ДОШКІЛЬНИКІВ	61
Дёмина А.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА.....	65
Ломакін Г.І. НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕБІГУ ЖИТТЄВИХ І ВІКОВИХ КРИЗ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ	70
Повалій Л.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН.....	74

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Павлів О.В. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ	79
--	----

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

Байдак Т.М., Болотова В.О. СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ.....	82
Бурый А.Р. НОВЕЙШАЯ ДЕМОКРАТИЯ КАК ОБЪЕКТ КИНОРЕФЛЕКСИИ.....	84
Грищенко М.В. ПУБЛІЧНИЙ ПРОСТІР КИЄВА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОЯВУ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	90
Зубченко А.С. ЗАПОРОЖСКИЙ ЭКЗИТ-ПОЛЛ-2012: ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ И ОСНОВНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ.....	96
Кравцов С.О. ПРОФЕСІЯ В ЕМПІРИКО-СОЦІОЛОГІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	100
Кравчук М.О. СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНО-НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ АНАЛІТИЧНОГО ПІДХОДУ ДЖ.СЬОРЛЯ	104
Олійник К.І., Захарова Т.Й. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	109

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Авдєєнко В.В.

студентка,

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ПО ВИЯВЛЕННЮ РІВНЯ ОБДАРОВАНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасному суспільстві найбільш важливішими виступає проблематика не тільки наукового підґрунтя обдарованості, а й трактування її реальних життєвих проявів, способів виявлення, розвитку та соціальної реалізації. Піклуючись про обдарованих дітей сьогодні – ми турбуємось про розвиток науки, культури і соціального життя завтра. На сьогоднішній день ми вже маємо достатню кількість психодіагностичних методів для визначення таких дітей та вивчення їх психологічних особливостей. Нині інтенсивно розробляються програми підтримки обдарованих дітей та допомоги їм у реалізації своїх здібностей.

Нині обдарованість визначається як здібність до видатних досягнень не тільки в академічній, а й у будь-якій соціально-значущій сфері діяльності людини. Феномен обдарованості ми можемо розглядати не лише як кінцевий продукт досягнення, а й як можливість самого процесу досягнення мети. Головна ідея полягає у тому, що необхідно звертати увагу на ті здібності, які вже виявилися, і на ті, які можуть ще можуть проявитися. Обдарованість як загальна характеристика сфери здібностей вимагає комплексного вивчення психофізіологічного, диференціально-психологічного та соціально-психологічного розвитку. Молодший шкільний вік (6-7 – 10-11 років) – період становлення здібностей, особистості і бурхливих інтегративних процесів в психіці. Рівень і широта інтеграції характеризують формування та зрілість обдарованості.

Їх інтенсивність або, навпаки, зупинка визначають динаміку розвитку обдарованості [2, с. 34].

На сьогоднішній день проблема виявлення обдарованих особистостей досягла найвищої точки своєї актуальності Це, насамперед, пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення і діагностика обдарованих і талановитих дітей є одним з головних завдань удосконалення системи освіти.

Експериментальне дослідження по виявленню рівня та спрямованості обдарованості дітей було проведене на базі Мелітопольської загальноосвітньої школи I –III ступеня № 15. Кількість респондентів склала 24 особи віком від 8 до 10 років. Отримані результати дають нам можливість оцінити рівень обдарованості дітей, ступінь вираженості критеріїв дивергентного мислення, а також простежити гендерні відмінності.

Результати тесту Мака-Вільямса, Ненсі «Дивергентне творче мислення», які спрямовані на визначення рівня обдарованості представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення рівня обдарованості дітей молодшого шкільного віку

Рівень обдарованості	Кількість респондентів	
	абсолютна	у %
Високий	5	21%
Середній	19	79%
Низький	0	0%

Високий рівень творчої обдарованості мають 21% респондентів, середній рівень – 79%, низький рівень не був виявлений у досліджуваній групі. Гендерне співвідношення прояву творчого потенціалу: у хлопців більшою мірою представлений високий творчий потенціал (56%), ніж у дівчат (44%).

З метою визначення ступеня вираженості критеріїв дивергентного мислення був проведений «Тест креативності» Мака-Вільямса, Ненсі [8, с. 37]. Основними критеріями цієї методики виступили: швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість, деталізованість, назва. Результати проведеної методики представлені у табл 2.

Таблиця 2

Ступінь вираженості критеріїв дивергентного мислення

Критерії дивергентного мислення	Кількість респондентів	
	абсолютна	у %
Швидкість	10	34%
Розробленість та деталізованість	5	20%
Гнучкість	4	17%
Оригінальність	3	15%
Назва	2	14%

Критерій дивергентного мислення «швидкість» інтенсивно виражений у 34% учнів, критерій «розробленість та деталізованість» був виражений з середньою інтенсивністю у 20% дітей, показники «гнучкості» виявило 17% продіагнованих, «оригінальність» виявило 15% дітей, найменшу кількість виявив критерій «оригінальності» назви отриманого продукту діяльності (14%).

Наступним кроком діагностики обдарованості дітей молодшого шкільного віку виступило безпосереднє виявлення спрямованості обдарованості, виявлення певних схильностей та уподобань дитини до певної зі сфер діяльності. Для діагностики ми використали «Методику експертної оцінки загальної дитячої обдарованості» (Д. Хаан і М. Каффа в модифікації О.І. Савенкова) [8, с. 45]. Методика адресована батькам і педагогам. Основною метою даної методики виступає оцінка загальної обдарованості дитини та її схильностей до певного роду діяльності. Віковий діапазон, в якому вона може застосовуватись від 5 до 10 років.

Таблиця 3

Спрямованість обдарованості дітей молодшого шкільного віку

Вид обдарованості	у %
Спортивна обдарованість	25%
Художня обдарованість	20%
Артистична обдарованість	19%
Інтелектуальна обдарованість	10%
Технічна обдарованість	7%
Лідерська обдарованість	6%
Музична обдарованість	6%
Літературна обдарованість	4%
Наукова обдарованість	3%

Результати аналізу спрямованості обдарованості дітей молодшого шкільного віку дають можливість констатувати, що вид спортивної

обдарованості представлений з переважною інтенсивністю (25%), з високими показниками виступила художня обдарованість (20%), середнім рівень була представлена артистична обдарованість (19%), інтелектуальна (10%), технічна (7%). Низький рівень обдарованості був виявлений у галузі лідерська обдарованість (6%), музична (6%), літературна обдарованість (4%) та наукова (3%).

У ході проведення діагностики дитячої обдарованості було виявлено тенденцію спрямованості дітей молодшого шкільного віку до творчої та креативної діяльності, де вони з успіхом можуть реалізувати свій потенціал. Обдарована дитина на відміну від обдарованого дорослого – це ще не сформована людина, її майбутнє поки не визначено. Слід пам'ятати, що по відношенню до будь-яких дітей, а тим більше до обдарованих, недоречні як непомірне захоплення, так і прояви дуже критичного, недовірливого ставлення. В обдарованій дитині слід виховувати прагнення до цілеспрямованої діяльності з метою її осмислення та прогнозування майбутніх досягнень. Найоптимальнішим способом виховання обдарованих дітей є звернення до них без зайвої афектації. Головним завданням психологів виступає формування в обдарованих дітей прагнення до подальшого самовизначення і розвитку. Психологічна підтримка таких дітей ведеться у напрямку стимулювання почуття самостійності, прагнення відступити від загальноприйнятого шаблону, але при цьому не заохочувати до прагнення повернути до себе загальну увагу. Лише уважне і чуйне ставлення психолога до всіх проявів творчості сприятиме подальшому розвитку дитини. Обдарована дитина має право розраховувати на те, що її здібності знайдуть розуміння і підтримку батьків у пошуку найкращого їх застосування не лише у власних, а й у суспільно значущих цілях.. Об'єднавши спільні зусилля та професійний досвід педагогів, психологів, а також залучення батьків до спільної діяльності батьків може допомогти розвинути обдаровану особистість.

Список використаних джерел:

1. Азарова Л.Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников / Л.Н Азарова. // Журнал практического психолога. – 2006. – № 4.– С. 39-50.
2. Акимов И.Т., Клименко В.О. О природе таланта./ И. Акимов, В. Клименко. – М.: Старая Москва, 2000. – 326 с.
3. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд – М.: Психология мышления, 2003. – 620 с.

4. Дружинин В.Н. Ситуационный подход к психологической диагностике способностей // Психологический журнал – 2001. – № 2.
5. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – П.: 2009. – 820 с.
6. Клименко В.В. Как воспитать вундеркинда / В.В. Клименко – Х.: Кристалл, 2004. – 556 с.
7. Леднева С. Диагностика и развитие детской одаренности педагогом / С. Леднева // Дошкольное воспитание. – 2007. – №5. – С.50-54
8. Лейтес Н.С. Бывают выдающиеся дети / Н.С. Лейтес. – М.: Семья и школа, 2000. – №3. – С. 49-60.
9. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 29-33.

Балушок М.В.

аспірант,

Українська інженерно-педагогічна академія

Науковий керівник: Хомуленко Т.Б.

доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології,

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

НЕСВІДОМИ ПРИЧИНИ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Внутрішньому світу особистості притаманне виникнення певних протиріч, що часом перетворюються на внутрішньоособистісні конфлікти, викликають внутрішній дискомфорт, тривогу, агресію, затримку у прийнятті важливих рішень, дисгармонію у міжособистісних стосунках. Досліджуючи виникнення внутрішніх конфліктів особистості виділяють загальні причини, що існують у сучасному суспільстві, а також надають значення факторам умов розвитку, особистісним та ситуативним умовам. Ситуаційний підхід підкреслює вирішальне значення саме суб'єктивного ставлення до ситуації.

Ряд авторів пов'язує появу внутрішніх конфліктів із свідомою та несвідомою сферами психічного (З.Фрейд, К.Г.Юнг, А.Адлер, Р.Ассаджіолі, Е.Фромм, К. Хорні).

Першим, хто заговорив про несвідомі джерела внутрішніх конфліктів, був З.Фрейд. Згідно Фрейда особистість представляє собою по суті арену для боротьби внутрішніх протилежних сил [4]. Крім того, психічний конфлікт може бути розв'язаний шляхом перенесення його через симптоми в різні ділянки тіла. Тілесний симптом символізує несвідомий конфлікт, який має едипальну природу. У психосоматичних явищах як еквіваленті конверсії лібідо вступає в конфлікт із механізмами захисту Его, і конфлікт соматизується.

К. Хорні у своїй концепції приділяє увагу поняттю внутрішніх конфліктів, причину яких бачить у наявності несумісних невротичних потреб, що виникли як відповідь на базальну тривогу [5, 58]. Хорні розрізняє потреби, спрямовані до людей, проти людей і від людей. Кожне з цих відносин характеризується нібито посиленням одного з елементів «основного занепокоєння», де домінуючу роль в першому випадку відіграє людська безпорадність, у другому – ворожість, в третьому – ізоляція. Розгляд можливостей усунення внутрішньоособистісних конфліктів співвідноситься Хорні із звільненням і культивацією внутрішньо властивих людині сил, що ведуть до самореалізації людської істоти. У повному варіанті цієї теорії Хорні описує десять таких потреб, включаючи потребу у владі, потреба в престижі, потреба в прихильності, потреба експлуатувати інших і т.д. Відмінність невротичних схильностей від здорових полягає в тому, що невротичні схильності мають ряд особливостей, таких як нав'язливий характер, тотальність, сильна реакція тривоги у відповідь на фрустрацію, всепоглинаюча пристрасть. Невротичні схильності позбавлені свободи, спонтанності, смислу. Чим більше людина відстоює свої невротичні схильності, тим більш сумнівна їх істинна цінність.

Р. Ассаджіолі, виділяючи в структурі особистості нище несвідоме, середнє несвідоме та вище несвідоме, визначає два центри розвитку і підкреслює внутрішню конфліктність розвитку як такого [1].

К. Роджерс вважає причиною внутрішньоособистісних конфліктів усвідомлену, але помилкову самооцінку, якої людина набуває протягом життя, і самооцінку на неусвідомлюваному рівні [3].

В.І. Гарбузов, що розглядає внутрішньоособистісне протиборство як протиставлення неусвідомлюваної і усвідомлюваної сфер життєдіяльності і визначає зіткнення позицій свідомості і установок

неусвідомлюваної сфері психіки, усвідомлюваних домагань і неусвідомлюваних установок в несвідомій частині психіки, через боротьбу самих настанов, боротьбу настанов з темпераментом, протиставлення усвідомлених домагань, бажань та неусвідомлюваної самооцінки [2, 37].

Цікава точка зору представлена у роботах Б.Хелінгера [6,120]. В сімейній системі існують певні внутрішні лояльності, які знаходяться в глибокому несвідомому і тим самим породжують внутрішні конфлікти. Метою системної сімейної психотерапії є розкриття конфліктів та проблем, що іноді охоплюють декілька поколінь.

У вітчизняних авторів захисні механізми несвідомого досліджується більшою мірою як один із способів подолання внутрішньоособистісних конфліктів. Підкреслюється деструктивність такого способу, оскільки таким чином конфлікт лише вуалюється, а не вирішується, це відбувається поза зоною волі та активності самої людини. Він стоїть поряд із такими деструктивними способами вирішення внутрішнього конфлікту як ригідність мислення, винесення рішення на майбутнє, відмова від відповідальності [7, 110].

Таким чином, у науковій психологічній літературі приділяють увагу несвідомим причинам внутрішньоособистісних конфліктів, хоча і досліджуються зовсім з різних точок зору. Так, такі аспекти несвідомого вважать однією з причин внутрішньоособистісних конфліктів: перманентна боротьба в структурі особистості, невротичні потреби, неусвідомлювана самооцінка, глибоке несвідоме сімейної системи. Захисні механізми психіки вважаються одним із шляхів подолання внутрішнього конфлікту, часто підкреслюючи його деструктивність. Усе це обумовлює необхідність дослідження даних аспектів несвідомого як однієї з причин виникнення внутрішньоособистісного конфлікту експериментальним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Ассаджиоли Р. Психосинтез. Принципы и техники/ пер.с англ. Е. Перовой. – М.:Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 416с.
2. Захаров А.И. Лечение неврозов у детей // Гарбузов В.И., Захаров А.И., Исаев Д.Н. Неврозы у детей и их лечение. – Л.: Медицина. Ленингр. отд-ние, 1977. – Гл. VIII. – С. 192-264.
3. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
4. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ. / Зигмунд Фрейд. -СПб.: Питер, 2003. – 480 с.

5. Хорни К. Невроз и развитие личности // Хорни К. Собр. соч. в 3-х т. – М.: Смысл, 1997. – Т. 3. – Гл. 5. – С. 359.
6. Хеллингер Б. Порядки любви: Разрешение семейно-системных конфликтов и противоречий. – Изд-во Института психотерапии, 2003.– 400с.
7. Шпунтова В.В. Способы разрешения внутриличностного ценностного конфликта//Юбилейные чтения, посвященные 120-летию со дня рождения А.С. Макаренко: сб.научных трудов. Самара: Самарский юридический институт ФСИН России,2008.-140с. С.105-114.

Бойчук М.П.

аспірант,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ЗОРОВОЇ, СЛУХОВОЇ ТА ЗМІШАНОЇ ВИДІВ ПАМ'ЯТІ У ЛЮДЕЙ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ДОМІНУЮЧИХ РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ СИСТЕМ

Проблема пам'яті є традиційною для психології та інтенсивно розробляється в ній як в експериментальному, так і в теоретичному плані з останньої чверті ХІХ ст., що пов'язано з винятковою значущістю процесів пам'яті в різних видах людської діяльності: в навчанні, в праці, в повсякденних справах, у спілкуванні. За більш ніж віковий період її розвитку, створено значну кількість різноманітних теорій пам'яті, сконструйоване практично неозоре кількість методик її вивчення, накопичений величезний фактичний матеріал.

В психологічній науці також накопичено потужний емпіричний матеріал, що розкриває процеси, закономірності, психологічні механізми пам'яті (Р. Аткинсон, С.П. Бочарова, П. Жане, Л.В. Занков, П.І. Зінченко, Б.В. Зейгарник, Р. Клацкі, П. Ліндсей, Д. Норман, У. Найссер, А.А. Смирнов, Р. Еббінгауз та багато інших). Численні дослідження присвячені вивченню пам'яті в різних видах діяльності: ігровій, навчальній, спортивній, трудовій (П.І. Зінченко, Л.М. Житнікова, З.М. Істоміна, Я.М. Петров А.С. Прангішвілі, І.М. Розет, В.І. Самохвалова, А.А. Смірнов, О.М. Шличкова та ін.) [2].

Однак, незважаючи на відносно гарну розробленість проблеми пам'яті в порівнянні з іншими психологічними проблемами та багату історію її вивчення, вона продовжує широко досліджуватись в психології та поки ще далека від свого рішення.

Також, незаперечним є той факт, що ефективність будь-якого виду комунікації значною мірою залежить від особливостей сприйняття інформації в тій або іншій сенсорній модальності, при цьому слабка інтеграція інформації, яка надходить від різних модальностей, може бути причиною непорозумінь у спілкуванні, низької навчальної успішності. Саме у зв'язку із цим проблема репрезентації інформації набуває все більшої актуальності.

На думку М. А. Холодної поняття репрезентації все частіше опиняється в центрі уваги багатьох психологів тому, що: «По-перше, наявність репрезентації – це свідчення існування особливого роду психічної реальності, що хоча й ініціюється зовнішнім впливом, але зароджується і забезпечується «усередині» суб'єкта. По-друге, особливості репрезентації визначають характер наступної інтелектуальної діяльності, у тому числі показники її ефективності».

Дослідниця зауважує, що останнім часом інтенсивно вивчаються індивідуально-своєрідні способи представлення інформації в залежності від «домінування певної модальності досвіду (слухової, зорової, кінестетичної, почуттєво-емоційної тощо). Ступінь прояву в індивідуальній репрезентативній системі того чи іншого способу представлення інформації – в залежності від сформованості певних структур його когнітивного досвіду – характеризує стиль кодування інформації, що притаманний даній людині. Міра інтегрованості різних способів кодування інформації характеризує рівень інтелектуального розвитку суб'єкту» [7].

Дж. О'Коннора, Д. Сеймора вважають, що термін репрезентативна система виник із того факту, що ми здійснюємо репрезентацію інформації в основному візуальним, аудіальним або кінестетичним чином. Досягнувши дорослого віку більшість людей починають стабільно віддавати перевагу якійсь одній репрезентативній системі [6].

Ступінь розходжень у застосуванні РС, яким віддається перевага, та інших у кожному конкретному випадку індивідуальний. Домінантна репрезентативна система – та, котра суб'єктом використовується більш уміло та ефективно.

Отже, в останні роки у психологічній науці все більше уваги приділяється вивченню репрезентативних систем. Особливо активно це

питання розглядається в педагогічній, когнітивній, загальній психології, концепції НЛП. На сьогоднішній день напрацьований вагомий досвід у дослідженні цього поняття, але він вимагає доопрацювання для того, щоб мати можливість втілювати теоретичні напрацювання в різноманітні галузі психологічної практики [1, 3, 6, 7].

Пам'ять досліджена в залежності від різних особливостей мислення і від загальних когнітивних стилів (полезалежність – полenezалежність), але на сьогоднішній день відсутні точні дані про особливості пам'яті у респондентів із різними типами домінуючих репрезентативних систем: візуальною, кінетичною, аудіальною, дигітальною. З метою виявлення взаємозв'язку між видами пам'яті та домінуючими репрезентативними системами було організовано та проведено експериментальне дослідження.

В проведеному експериментальному дослідженні на основі опитувальників, за поведінковими індикаторами мовними предикатами та очними реакціями визначалися домінуючий тип сприйняття інформації (методика дослідження репрезентативних систем, яка поєднує в собі елементи трьох психологічних методів, а саме – тест, бесіда та спостереження (Зуєв І. О.) [4, с. 87-91], методика «Переважаючий орган відчуття» розроблена польськими вченими (переклад Єфремцевої) [6, с. 10-12]), а також, діагностувались види пам'яті у візуалів, кінестетиків, аудіалів та дигіталів (методики: «Пам'ять на зображення» [5, с. 25-26], «Слухова пам'ять» [5, с. 26-27], «Пам'ять на числа» [5, с. 26-28], за допомогою яких діагностувались – зоровий, слуховий та змішаний (зорово-слуховий) види пам'яті.

У першій методиці досліджувані повинні були запам'ятати п'ятнадцять зображень предметів, які подавалися наочно, а в другій, – запам'ятати п'ятнадцять слів, які експериментатор зачитував уголос. Характерною відміною третьої методики на діагностику змішаної пам'яті було те, що інформація сприймалася досліджуваними з активізацією одночасно зорової та слухової перцептивних систем. Стимульний матеріал (п'ятнадцять двозначних чисел) зачитувався вголос і одночасно демонструвався наочно).

Експериментальна робота проводилася на базі психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В.Г. Короленка. В дослідженні взяли участь 163 респонденти у віці 18-35 років з них 56 чоловіків та 107 жінок. Вибірку досліджуваних склали респонденти у яких згідно з результатами діагностування було виявлені певні домінантні репрезентативні системи.

Отримані попередні результати дають нам можливість зробити висновки про те, що виявлена кореляція між домінуванням певної репрезентативної системи у респондентів та видами пам'яті. Зокрема: 1) виявлена висока позитивна кореляція між візуальною домінуючою репрезентативною системою та зоровою і змішаним видами пам'яті (рр. 0,796); 2) виявлена позитивна кореляція між кінестетичною, слуховою (рр. 0,507) та змішаною (рр. 0,444) видами пам'яті; 3) позитивна кореляція виявлена між аудіальною домінуючою репрезентативною системою та слуховою (рр. 0,626) і змішаним (рр. 0,565) видами пам'яті; 4) виявлена позитивна кореляція між дигітальною домінуючою репрезентативною системою зоровим (рр. 0,582) видом пам'яті. Необхідно зазначити, що отримані результати є попередніми та вимагають доопрацювання.

Вивчення психологічних особливостей пам'яті у людей з різними типами домінуючих репрезентативних систем (аудіальною, візуальною, кінестетичною та дигітальною) дозволяє розробити багатопланові рекомендації, особливо в плані запам'ятовування досліджуваними найбільш значущої та актуальної інформації. А також розробити психолого-педагогічні рекомендації, які б дозволили використати пізнавальні можливості кожної з домінантних репрезентативних систем для підвищення ефективності засвоєння знань.

Список використаних джерел:

1. Заїка Є. В., Зуєв І. О. Шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів і школярів: навчальний посібник для студентів, викладачів, практичних психологів / Є. В. Заїка, І. О. Зуєв. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, – 2011. – 195 с.
2. Заика Е.В. Экспериментальная психология памяти: основные методики и результаты исследований: Учеб. пособие / Е.В. Заика. – Харьков: ХГУ, 1992. – 364 с.
3. Зуєв І. О. Методика діагностики репрезентативних систем в освіті / І. О. Зуєв // Вісник Харківського нац. пед. університету ім. Г. С. Сковороди. – Психологія. – Харків: ХНПУ, 2007. – Вип. 22. – С. 84-91.
4. Книга практического психолога / [сост. А. Н. Беседин и др.] – Харьков: Фортуна-пресс, 1996. – Часть 1. – 308 с.
5. Методы исследования восприятия, внимания и памяти: Руководство для практических психологов. / Е. А. Андронникова, Е.В. Заика. – Харьков, 2011. – 161 с.
6. О'Коннор Дж. Введение в НЛП / Д. Коннор, Дж. Сеймор. – Челябинск : Пеленг, – 1997. – 425 с.
7. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб., М.: 2002. – 264 с.

Ткешелашвілі Н.О.

студентка;

Коваленко В.В.

старший викладач,

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ЗВ'ЯЗОК ФЕМІНІННОСТІ/МАСКУЛІННОСТІ З ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СПОРТСМЕНІВ

Існуючі в суспільстві гендерні стереотипи завжди визначали, що повинно бути характерно для чоловічої статі і що – для жіночої. Відповідно до них, люди повинні були вибирати такі цілі, засоби досягнення цих цілей, діяльність, стратегії поведінки, які б відповідали їх статевій приналежності. Якісні зміни у свідомості суспільства призвели до перегляду існуючих гендерних стереотипів [4]. На сучасному етапі ми все частіше зустрічаємося з тим, що чоловіки займаються діяльністю і мають цінності, характерні раніше тільки для жінок, і навпаки. У рамках нашої теми, необхідно зазначити, що гендерні стереотипи позначилися навіть на спортивній діяльності. У суспільстві спорт вважається більш типовим заняттям для чоловіків, ніж для жінок, так як сприяє формуванню таких якостей особистості, які сприймаються як виключно «чоловічі» – сила, наполегливість, цілеспрямованість тощо [1]. Хоча останнім часом жінки активно залучаються в спорт, тим не менш, до цих пір існують певні види, які характеризуються як більш бажані для чоловіків або для жінок. Типово «жіночими» вважаються такі види, які виховують почуття ритму, граційність, жіночність, елегантність. «Чоловічими» вважаються види спорту, які загартовують характер, розвивають самоконтроль, силу волі, змагальність [5]. Поділ на «жіночі» та «чоловічі» види спорту, власне, і був введений соціумом для виховання якостей, характерних для статі, представником якої є людина, а не протилежній їй. Але останнім часом спостерігається змішування в цій сфері діяльності: чоловіки можуть займатися «жіночими», жінки – «чоловічими» видами спорту. Постає логічне запитання, чому виникла така тенденція. Ми вважаємо, що на це мають свій вплив особливості гендеру та ціннісних орієнтацій особистості, так як саме вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки людини, виступають орієнтиром для неї та керують становленням мотиваційної, вольової та емоційної

сфер, особливо в умовах спортивної діяльності. Через це ми зацікавлені прослідити зв'язок фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями у цієї категорії людей.

Актуальність теми полягає в тому, що заявлена проблематика в повному обсязі не вивчалася ні в зарубіжній, ні в вітчизняній психології. Існують праці, в яких досліджувалися специфіка гендеру у спортсменів, система ціннісних орієнтацій у них же, але ці феномени досліджувалися у спортсменів окремо, тому ми взяли за мету прослідити феномени фемінінності/маскулінності і ціннісних орієнтацій спортсменів саме у зв'язку.

Провівши теоретичний аналіз наукових джерел, нами була сформульована концептуальна гіпотеза про те, що існує зв'язок між фемінінністю/маскулінністю та ціннісними орієнтаціями спортсменів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Для підтвердження гіпотези нами було проведено дослідження на вибірці, яка складала 77 випускників Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту (43 чоловіка та 34 жінки), які професійно займаються такими видами спорту, як легка та важка атлетика, футбол, єдиноборства та бойові мистецтва. Віковий діапазон респондентів в нашому дослідженні складає від 20 до 35 років. Це пов'язано з тим, що в цьому віковому проміжку, зазвичай, спортсмени досягають піку своєї професійної кар'єри, і до цього віку ціннісні орієнтації особистості є вже сформованими [1]. Для визначення специфіки зв'язку фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів, нами був обраний наступний психодіагностичний інструментарій: Методика «Маскулінність-фемінінність» Сандри Бем, «Морфологічний тест життєвих цінностей» Л.В. Карпушиної, В.Ф. Сопова, Тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Д.О. Леонтьєва.

Застосувавши коефіцієнт кореляції r -Пірсона, ми отримали результати, викладені наочно в таблиці.

**Результати емпіричного дослідження зв'язку
фемінінності/маскуліності з ціннісними орієнтаціями спортсменів**

Шкали методик		Методика «Маскуліність- фемінінність» Сандри Бем
СЖО Д.О. Леонтьєва	Цілі у житті	-0,315**
	Локус контролю – Я (Я – господар життя)	-0,353**
	Духовне задоволення	0,384**
	Активні соціальні контакти	0,272*
	Власний престиж	-0,297**
МТЖЦ	Досягнення	-0,322**
	Високе матеріальне становище	-0,289*

Примітка: ** – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

* – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,05$

В результаті дослідження нами були отримані дані про те, що високий рівень маскуліності позитивно корелює з високим рівнем таких смисложиттєвих орієнтацій, як «Цілі у житті», «Локус контролю – Я» та таких життєвих цінностей, як «Власний престиж», «Високе матеріальне становище», «Досягнення». Це можна пояснити тим, що чим більше в особистості виражені маскуліні характеристики, тим більше вона обирає модель поведінки, властиву чоловічій статі. Адже для маскулінного типу гендеру властива орієнтація на такі цінності, як «високе матеріальне становище», «успішна професійна діяльність», вони націлені на те, щоб контролювати і забезпечувати як своє життя, так і життя членів своєї родини. Таким людям властива цілеспрямованість, незалежність, змагальність і наполегливість у досягненні високих результатів діяльності. Вони можуть проявляти риси характеру, які допоможуть їм отримати визнання і повагу з боку інших будь-якою ціною. Характерним є також те, що завдяки цьому вони покладаються не на навколишні обставини, а тільки на власні сили [3]. Для спортсменів «чоловічих» видів спорту вищезазначені цілі є основоположними, тому що цього вимагає специфіка їхньої діяльності.

Також були отримані дані про позитивну кореляцію між високим рівнем фемінінності та високим рівнем таких життєвих цінностей, як «Активні соціальні контакти» та «Духовне задоволення», адже фемінінність передбачає установку особистості на доброзичливі взаємини, для таких людей значимі всі аспекти людських взаємовідносин, вони часто переконані в тому, що найцінніше в житті – це можливість спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми. Чим вище рівень фемінінності особистості, тим більше в неї розвинені такі якості, як доброзичливість, товариськість, емпатійність, соціальна активність. Такі люди прагнуть одержати не конкретну вигоду від взаємовідносин з іншими, а моральне задоволення в усіх сферах життя. Вони, як правило, прагнуть робити тільки те, що їм цікаво і що приносить внутрішнє задоволення [2]. Можливо, для них спортивна діяльність і є тим джерелом, звідки вони черпають духовне задоволення для себе.

В результаті проведеного дослідження ми побачили, що чим вища вираженість маскулінності у спортсменів, тим більша їх направленість на досягнення успіху, лідерство, високе положення в суспільстві, власний престиж та чим вища вираженість фемінінності спортсменів, тим більша їх націленість на створення сприятливої атмосфери у взаємодії з оточуючими, дружелюбність, співпереживання, тобто на характеристики, що визначаються соціумом як типові елементи мужності або жіночності. Таким чином, проведене емпіричне дослідження показало наявність значимого кореляційного зв'язку фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів. Це надає важливу інформацію для розробки рекомендацій спортивним психологам, тренерам та спортсменам щодо оптимізації тренувальних систем та спортивної діяльності взагалі. Адже, знаючи, на які цінності орієнтується людина, можна направити її мотивацію в потрібне для неї русло, тобто допомогти їй самовизначитися, розвинути майстерність у своїй діяльності, найбільш повно розкрити здібності і можливості та зробити результати своєї діяльності соціально значущими і корисними.

Проведене емпіричне дослідження не вичерпує всієї глибини проблеми зв'язку фемінінності/маскулінності з ціннісними орієнтаціями спортсменів. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку ми бачимо вивчення зв'язку цих же феноменів на аудиторії виключно фемінінних спортсменів, відмінності їх від спортсменів маскуліного типу гендеру. Цікавим та інформативним також було б додавання в дослідження такої змінної як стать респондентів: дослідження впливу фемінінності на

систему ціннісних орієнтацій спортсменів чоловічої статі та порівняння із ціннісними орієнтаціями маскулінних спортсменів жіночої статі.

Список використаних джерел:

1. Горская Г.Б., Бондаренко Н.А., Зернова Т.И. Полоролевые стереотипы как регуляторы самопринятия человека как субъекта деятельности / Горская Г.Б., Бондаренко Н.А., Зернова Т.И. // Психологические проблемы самореализации личности. Сборник научных трудов. – Краснодар, 2000. – Вып. 5. – С. 57-71.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П.Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 544 с. : ил.
3. Кон И.С. Маскулинность в меняющемся мире /И.С. Кон // Вопросы философии – 2010. – №5. – С. 25 – 35.
4. Кубриченко Т.В. Генезис гендерних стереотипів / Т.В. Кубриченко // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. : Педагогіка і психологія. – Д., 2011. – Вип. 17. – С. 105 – 112.
5. Цикунова Н.С. Гендерные характеристики личности спортсменов в маскулинных и фемининных видах спорта: дис. ... канд. психол. наук : 13.00.04 / Цикунова Наталья Сергеевна. – СПб., 2003. – 181 с.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

Хоміцький О.В.

студент,

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ

Інтернет (англ. *inte* – між, англ. *net* – сітка, мережа) – назва міжнародної інформаційної структури, утвореної на основі об'єднання локальних і регіональних комп'ютерних мереж для обміну інформації. Мережа Інтернет (WWW (The World Wide Web) – повсюдно протягнута павутина) – це феноменальне явище, яке становить невичерпне джерело інформації, що на даний час є доступним майже для кожного. Проте сутність та особливості Інтернету не достатньо обґрунтовані, і, відповідно, досліджені. Адже досі не відомо, як впливає на людину інформаційне перенасичення. Особливо гостро ця проблема постає серед молоді, що навчається. Зазначена група може виявитися найбільш вразливою, оскільки світоглядні позиції ще знаходяться на стадії становлення, формується світобачення та світосприйняття особистості. У час відбувається психофізіологічного формування моральної свідомості, напрацювання ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості відповідальні та складні задачі, які стоять перед індивідом, за несприятливих суспільних або мікросоціальних умов можуть призводити до гострих психологічних конфліктів та глибоких переживань, кризисного протікання юності, а також до різноманітних відхилень у поведінці. Саме тому, молоді люди доволі часто потрапляють у віртуальну залежність, що являє собою психосоціальну небезпеку. Її уникнення залежить від багатьох чинників, передусім від мети й способу використання мережі.

Варто зазначити, що Інтернет-залежність – психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність

вчасно відключитися від Інтернету. У 2008 році вона була визнана офіційною хворобою. Визначення захворювання і його діагностичні критерії були розроблені співробітниками Пекінського центрального військового госпіталю за матеріалами 1300 «проблемних» користувачів інтернету [1].

У дослідженнях присвячених Інтернет-мережі (Л. Данильчук, Л. Компанцева, Н. Кузьо, Л. Синельникова) виділяють та описують різноманітні жанри Інтернет-комунікацій. У дослідженнях Е. Галічкної виділено жанрову панораму, яка представлена такими компонентами: 1) електронна пошта; 2) чат – неформальне спілкування в реальному часі з використання комп'ютера; 3) електронні дошки оголошень; 4) комп'ютерні конференції [2, с. 163]. На думку інших дослідників до жанрів Інтернет-комунікації належить: сукупність web-сторінок із однаковим дизайном, які поєднані тематично, навігаційно та фізично розміщені на одному сервері [2, с. 164].

Досі відкритим залишається питання інформаційного перенасичення й невідомими є наслідки, що його супроводжують. Зостаються нез'ясованими шляхи уникнення віртуальної залежності при регулярному користуванні Інтернет-технологіями.

Метою дослідження є детальне ознайомлення із всесвітньою мережею Інтернет, шляхами й особливостями впливу Інтернет-інформації на формування свідомості молоді особистості, а також зосередження уваги на саме вплив надлишкового користування учнями Інтернетом під час навчання в ЗОШ.

Рівень інтересу до глобальної інформаційної мережі Інтернет росте з кожним днем. Інтернет – це велика, розгалужена мережа, що включає комп'ютерні вузли, розміщені по всьому світу. Відповідно до деяких джерел, Інтернет-мережа охопила більш 100 країн, об'єднала більше 40 тис. окремих мереж, із яких 2 млн. вузлових комп'ютерів. Інтернет – це мережа мереж комп'ютерів, величезна кількість мереж, які пов'язані за допомогою міжмережєвих шлюзів.

Завдяки засобам Інтернет будь-хто має можливість використовувати електронну пошту, здійснювати пошук у базах даних, мати доступ і брати участь у телеконференціях й обговоренні різних питань, передавати файли та інше не прикладаючи безлічі зусиль. Оскільки, в Інтернеті існує величезний вибір різноманітної електронної інформації, користувач не лише економить свій час та кошти, а й має змогу відшукати примірники, котрі, до прикладу, існують в двох-трьох екземплярах й знаходяться у інших куточках світу [1, с. 3]. Окрім цього, в Інтернеті завжди можна

отримати найсвіжіші новини вузької або широкої тематики. Школярі дедалі активніше відвідують веб-сторінки, що стосуються їх навчального процесу, області зацікавлень. Адже це дійсно найзручніший (на думку більшості) шлях здобування знань у 21 ст.

Можливість віддаленого спілкування – ще одна із переваг Інтернету. Форуми допомагають спілкуватися тисячам, мільйонам людей одночасно. Вони дозволяють розділити спілкування на теми та категорії, таким чином, кожен спілкується там, де йому цікаво. Чати та ICQ дають можливість спілкуватися в реальному часі, що створює просторову ілюзію: будучи у різних точках світу, люди розмовляють так, наче вони стоять поруч.

Зважаючи на перелічені переваги Інтернет-мережі, все ж її не можна назвати ідеальною, оскільки, Інтернет дає ілюзію вседозволеності. Велика кількість школярів, студентів, молодих людей, котрі ще не самореалізувались, потрапляє у тенета віртуальної залежності. У мережі існують клуби самогубців, наркоманів, навчальні клуби початківців-терористів. У таких клубах можна замовити власну смерть, нелегально купити вогнепальну зброю, навчитись правильно підбирати й вживати наркотики. До того ж, мережа заповнена спамом й віртуальними рекламами, котрі являють собою елементи порнографії, жорстокості й насилля [3].

Необхідно зауважити, що доступ до Інтернет-інформації мають не лише дорослі, а й неповнолітні. Використовуючи Інтернет-технології у розважальних цілях, досить часто саме діти потрапляють у так званий «віртуальний обман», що супроводжується спілкуванням із нереальними друзями, котрі видають себе не за тих, а також спогляданням сцен еротичного й жорстокого змісту, що неабияким чином впливає на формування свідомості й світоглядних позицій особистості. Як наслідок, молоді люди страждають емоційною замкнутістю, психологічною невірноваженістю та віртуальною залежністю [3]. Це супроводжується зміною когнітивних функцій, перш за все короткочасної пам'яті та уваги. Формування стану перенапруженості нервових процесів при неврозах призводить до зміни властивостей сенсорного уваги. Під впливом емоційного напруження зменшується здатність до розподілу і переключення уваги, скорочується обсяг і знижується концентрація уваги.

Для того щоб запобігти всім тим негативним явищам та небезпекам, які очікують дітей в Інтернеті, необхідно їх навчити правильній поведінці та безпечному користуванню сучасними Інтернет-технологіями.

У школах і вдома необхідно ставити блокуючі програми. Батькам рекомендовано використовувати спеціальне програмне забезпечення для персональних комп'ютерів – так званий «Батьківський контроль»:

1. Windows Vista Parental Control
2. Windows Live Family Safety
3. Kaspersky Internet Security
4. Doctor Web [5, с. 33].

Правила безпечного Інтернету містяться на сайті «Онляндія: безпечна веб-країна». Під час ознайомлення з правилами безпечного користування Інтернетом та мобільними технологіями, важливо зазначити, що необхідно не тільки піклуватися про свою безпеку, але й намагатися не порушувати права інших користувачів Інтернету та мобільних телефонів, не наражати на небезпеку своїх віртуальних та реальних друзів [5, с. 38].

Список використаних джерел:

1. Абросимова О. Комунікація в Інтернеті: взаєморозуміння і статус / О. Абросимова, Русский журнал, 2001. – 228 с.
2. Гордиенко Е. Роль личности в становлении эффективной системы коммуникации в условиях новой коммуникативной деятельности. Структура представления знаний о мире, обществе, человеке; в поисках новых смыслов. Вып. 4., Т.2. Социальные науки / Луганский национальный университет имени Т. Шевченко; Отв. ред. Л.Л. Синельникова, Л.Ф. Компанцева, Г.А. Петровская. – Луганск: Знание, 2003. – 364 с.
3. Коваленко Н., Лащенко О. Віртуальна залежність: ризики захоплення підлітків комп'ютером / Н. Коваленко, О. Лащенко – К.: Свобода, 2010. – 164 с.
4. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації. – К.: Україна, 2010. – 72 с.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Богдан М.С.

студентка,

*Науковий керівник: **Горецька О.В.***

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології,

Бердянський державний педагогічний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ЗАЛЕЖНИХ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

XXI століття є періодом швидкого розвитку комп'ютеризації всіх сфер життя людини. Зокрема широкого поширення набула всесвітня мережа Інтернет, яка розкриває необмежені можливості для пошуку інформації, віртуального спілкування, on-line розваг тощо. Але зі збільшенням доступу до таких ресурсів відбувається неусвідомлюване зловживання, що переростає у захопленість Інтернет та набуває форми патологічної залежності.

Наразі Інтернет-залежність трактується як нав'язливе чи компульсивне бажання увійти до Інтернет, знаходячись off-line, і неможливість вийти звідти, знаходячись on-line. Синонімами даного поняття є «Інтернет-адикція», «віртуальна адикція», «кіберадикція», «нетаголізм»

З психологічної точки зору, в основі Інтернет-залежності лежить нелюбов до власної особистості та невпевненість в собі. Люди, що мають комплекс неповноцінності, не задоволені своїм зовнішнім виглядом чи малою увагою оточуючих до своєї особистості найбільше схильні до виникнення залежності.

Останнім часом великого поширення набула особлива форма інтерактивної взаємодії – соціальні мережі. Найпопулярнішими серед них є ВКонтакте, Facebook, Однокласники.ру, МойМир, Twitter тощо. Віртуальне спілкування багато в чому повторює реальне, однак воно

відбувається в особливому просторі (віртуальна реальність), зі специфічними утвореннями, з властивим лише йому видом спілкування. Багато користувачів мережі, перебуваючи в Інтернет, починають відчувати азарт. Бажання завести якомога більше знайомих або завантажити більше цікавої інформації змушує їх перебувати у віртуальному просторі майже весь вільний час.

Суть соціальних мереж полягає в тому, щоб через Інтернет швидко знайти практично будь-яку людину. Виходячи з термінів соціології, соціальна мережа – це соціальна структура, яка складається з групи вузлів, що являються соціальними об'єктами (окремі особи чи організації) і зв'язків між ними (соціальні взаємини). Соціальна мережа (Інтернет) – інтерактивний багатокористувацький сайт, який являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом [2]. Її учасники реальні і пов'язані один з одним тими чи іншими відносинами – від випадкових знайомств до тісних родинних і дружніх зв'язків. Коротко – це віртуальні клуби за інтересами.

З психологічної точки зору соціальна мережа розглядається як особливий вид соціальної комунікації, спрямованої на взаємодію користувачів Інтернет, з метою задоволення потреб у спілкуванні, знайомствах, передачі та сприйнятті інформації в будь-який час, незважаючи на відстань.

Статистичні дані показують, що за останні роки кількість користувачів соціальних мереж значно збільшилася і охоплює усі вікові групи. Так, за даними пошуку в блогах Яндекс, Фейсбука та ВКонтакте станом на серпень 2012 року в соціальних мережах зареєстровано понад 30 мільйонів українських акаунтів. Психолог Поляков С. зазначає, що із розряду розваг соціальні мережі переросли в справжню психологічну залежність.

Основні риси Інтернет-спілкування, що змушують користувачів більше часу проводити on-line: анонімність, яка може призвести до безкарності, розкутості і безвідповідальної поведінки учасників спілкування; відсутність невербальної інформації і виникнення установки на бажані риси партнера; добровільність контактів; стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, що виражається у створенні спеціальних знаків для позначення емоцій; прагнення до нетипової, ненормативної поведінки; залежність від співрозмовника у спілкуванні, як наслідок порушення безпосереднього живого спілкування; відсутність

єдності простору і часу; характер спілкування – майже завжди письмовий.

Спілкування, опосередковане соціальними мережами, особливо важливе для тих людей, чиє життя з різних причин обділене міжособистісною взаємодією. Такі люди використовують всесвітню мережу, як альтернативу своєму оточенню, адже опосередковане on-line-спілкування створює ілюзію товариських відносин без вимоги дружби.

Інтернет-спілкування характеризується як глибоко особистісний, психологічно насичений процес. Внаслідок відсутності прямого контакту виникає ефект «психологічної анонімності» – особистісна захищеність від зовнішнього контролю. Людина отримує можливість розкритися, актуалізувати індивідуальні мотиви та установки, проявити найбільш глибокі індивідуальні детермінанти власної поведінки.

В результаті зниження соціально-нормативних бар'єрів все більшого значення набувають індивідуально-психологічні складові комунікації. В процесі on-line-спілкування людина може задовольняти індивідуальні комунікативні потреби, переходить від формально-ритуалізованого, нормативно-орієнтованого спілкування до більш глибоких особистісно-інтимних, індивідуалізованих комунікативних рівнів. Завдяки більшому рівневі опосередкованості спілкування соціальними мережами інформаційне повідомлення, значною мірою «відчужується» суб'єктом [1].

Оскільки такий вид спілкування стає для людини особисто значимим, вона починає все більше часу витратити на Інтернет. Таким чином, у людини виникає психологічна залежність від соціальних мереж, що негативно впливає на всі сфери її життя. Згодом особистість неусвідомлювано прагне все більше часу проводити on-line, реальні люди та події втрачають для неї сенс та інтерес.

Залежність від соціальних мереж розвивається поступово. Спочатку людина проявляє інтерес до ресурсу, реєструється, розширює матеріал свого акаунту. Далі вона все більше і більше часу проводить в переписці, обміні новинами, бере участь в обговоренні форумів, в різноманітних іграх, групах, які пропонують друзі тощо. Це переростає в патологічну залежність і згодом людина вже не може жити без того, щоб не зайти на свою сторінку. В серйозніших ситуаціях люди починають витратити кошти на платні ресурси, частіше всього не усвідомлюючи свій вчинок.

Виникнення залежності властиве не кожному користувачеві. Найбільш схильними до адиктивних форм поведінки є індивіди, що мають такі психологічні характеристики:

1. Особливості виховання в дитинстві: формування ранньої тривоги, у зв'язку з емоційним напруженням та тривожністю матері; психологічні травми в дитинстві.

2. Певні якості особистості: тяжке переживання труднощів повсякденного життя; прихований комплекс неповноцінності; зовнішня соціабельність, що поєднується зі страхом перед стійкими емоційними контактами; прагнення говорити неправду, звинувачувати інших, знаючи, що вони невинні; уникнення відповідальності в прийнятті рішень; стереотипність, повторюваність поведінки; тривожність.

3. Соціальні фактори: дезінтеграція суспільства; дискримінація за статевою, національною, економічною та іншими ознаками.

Особливості соціальних мереж дозволяють користувачеві експериментувати з власною ідентичністю, створюючи «віртуальні особистості», що відрізняються і від персоналії користувача, і від його реальної самопрезентації. У складі мотиваційних причин створення «віртуальних особистостей», насамперед, виділяються так звані «пошукові причини» – бажання випробувати новий досвід, що виступає як певна самостійна цінність.

Природно, що нове створене віртуальне життя захоплює і здається кращим, ніж реальність. Особистість несвідомо надає перевагу спілкуванню за допомогою Інтернет, навіть маючи змогу зустрітися особисто. Така комунікація має ряд позитивних та негативних наслідків. До позитивних аспектів особистісного розвитку за допомогою Інтернет-спілкування можна віднести подолання комунікативного дефіциту; розширення кола спілкування; підвищення інформованості в обговорюваних питаннях.

Таким чином, основними причинами звернення до спілкування за допомогою соціальних мереж є недостатня насиченість спілкуванням в реальному житті, можливість реалізації якостей особистості, програвання ролей, переживання емоцій, які фрустровані поза межами Інтернет. Віртуальний світ, в якому людина відчувається набагато комфортніше, ніж в реальному житті, серед суспільства, створює загрозу для успішності реального життя. Зловживання соціальними мережами може призвести не лише до де соціалізації, але і до деструктивних змін психіки.

Список використаних джерел:

1. Арестова О.Н. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия / О.Н. Арестова, Л.Н. Бабанин, А.Е. Войскунский // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 14. Психология, 1996. – №14. – С. 14-20.

2. Лесто К.А. Психологічні особливості користувачів соціальних сайтів / Вісник психології і педагогіки // К.А. Лесто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>

Бондаренко Я.І.

студентка;

Кубриченко Т.В.

кандидат психологічних наук, доцент,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ САМОТНІХ ЖІНОК

Визнання самотавлення основою для формування позицій особистості у стосунках з іншими, його регулюючої функції та зв'язку з формуванням зрілої, адаптованої особистості [1], а також встановлена розмитість соціальних ролей чоловіка і жінки, що супроводжується процесом взаємного відчуження і веде за собою зростання кількості самотніх жінок [2], робить нагальним дослідження даної проблеми.

Проблема самотавлення активно вивчається вітчизняними та зарубіжними психологами (Б. Братусь, Є. Волкова, Л. Гозман, Н. Іванова, Ч. Кулі, І. Кон, С. Пантелеєв, А. Петровський, М. Розенберг, М. Сарджвеладзе, В. Столін та ін.), хоча єдиний підхід до визначення змісту поняття «самотавлення» відсутній.

Науковцями досліджено різні аспекти самотності (М. Буянов, Р. Вейс, О. Данчева, Дж. Зілбург, К. Роджерс, В. Франкл, З. Фрейд, А. Харах та ін.), хоча у більшості підходів самотність розглядається як негативне явище, яке впливає на усі сфери життєдіяльності особистості [2].

В літературі висвітлено особливості жіночої самотності, надано результати дослідження самотавлення у окремих категорій жінок, проте не було виявлено досліджень, присвячених вивченню психологічних особливостей самотавлення самотніх жінок, що й обумовило вибір теми дослідження.

Об'єктом дослідження виступає самотавлення жінки. *Предметом* дослідження стали психологічні особливості самотавлення самотніх

жінок. *Мета дослідження* полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей самоствавлення самотніх жінок.

Спираючись на положення про те, що людині, яка переживає високий рівень суб'єктивної самотності, властиві такі психологічні характеристики, як неадекватна самооцінка, низький рівень аутосимпатії, низький самоінтерес [3], було сформулювало *гіпотезу* про існування психологічних відмінностей у показниках самоствавлення самотніх та несамотніх жінок.

Емпіричне дослідження проводилось із залученням до складу вибірки 60 жінок, з яких 30 жінок заміжні і 30 незаміжні. Для досягнення поставленої мети, вирішення задач дослідження й перевірки висунутих гіпотез в рамках роботи були застосовані такі *методи*: 1) методи теоретичного аналізу і синтезу, що дозволили сформулювати основні теоретичні положення, які лягли в основу емпіричного дослідження, розкрити психологічні особливості самоствавлення самотніх жінок; 2) методи емпіричного дослідження, зокрема тести-опитувальники («Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Расела і М. Фергюсона; діагностичний опитувальник «Самотність» С. Корчагіної; «Тест-опитувальник самоствавлення» В. Століна – С. Пантелеєва; «Методика дослідження самоствавлення» С. Пантелеєва); 3) *методи обробки даних*, а саме методи *математико-статистичного аналізу* даних при обробці результатів та *інтерпретаційні методи* при якісному аналізі, описі та інтерпретації отриманих результатів.

Дослідження дозволило виявити статистично значущі відмінності за показниками глобального самоствавлення між самотніми та несамотніми жінками. Здійснена перевірка на нормальність розподілу даних дозволила застосовувати статистичний t-критерій Стюдента [4] (таблиця 1).

Таблиця 1

**Відмінності за показниками глобального само ставлення
між самотніми та несамотніми жінками**

№	Групи досліджуваних		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень		Значення t-Стьюдента
	Самотні (N=30)	Несамотні (N=30)	Самотні (N=30)	Несамотні (N=30)	Самотні (N=30)	Несамотні (N=30)	$t_{\text{емп}} = 2,8$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Суми:	1678.62	1974.96	0.12	0.06	5932.8594	5317.9602	
Середнє	55.95	65.83					

Отже, показники глобального само ставлення як внутрішнього недеференційованого почуття «за» або «проти» самого себе у несамотніх жінок значно вищі, ніж у самотніх.

В ході емпіричного дослідження з'ясувалося також, що у самотніх жінок показники суб'єктивної самотності прямо пов'язані з показниками самозвинувачення та самоінтересу. Водночас показники глибокої актуальної самотності мають зворотній кореляційний зв'язок з самоінтересом та прямий зв'язок з самозвинуваченням самотніх жінок (таблиця 2).

Таблиця 2

Зв'язок показників самотності та само ставлення самотніх жінок

Показники самотності	Показники само ставлення	
	самозвинувачення	самоінтерес
суб'єктивна самотність	0,713**	0,713**
глибока актуальна самотність	0,642**	-0,724**

Примітка: ** – статистична значущість при $p < 0,01$

Як видно, самотні жінки з високим рівнем суб'єктивної самотності характеризуються високими показниками самозвинувачення ($p \leq 0,01$). Водночас, чим вищими є показники глибокої актуальної самотності, тим нижче інтерес до власної особистості самотніх жінок ($p \leq 0,01$). Також виявилось, що самотні жінки з високим рівнем суб'єктивної самотності мають високі показники самоінтересу, але водночас характеризуються сильним самозвинуваченням, так само й глибока актуальна самотність цих жінок позитивно корелює з показниками їх самозвинувачення. Тобто,

самотні жінки з високою суб'єктивною самотністю не лише цікаві собі, а й водночас активно звинувачують себе. Самотні жінки ж, що переживають глибоку актуальну самотність, також мають високі показники самозвинувачення, але при цьому не виявляють інтересу до себе.

У несамотніх жінок виявлено позитивний значущий кореляційний зв'язок між показниками суб'єктивної самотності та внутрішнім конфліктом, а також між неглибоким переживанням можливої самотності та внутрішнім конфліктом ($p \leq 0,01$), а також значущий зворотній кореляційний зв'язок між показниками суб'єктивної самотності та аутосимпатією ($p \leq 0,05$). Зв'язок між неглибоким переживанням можливої самотності та аутосимпатією виявився незначущим (таблиця 3).

Таблиця 3

Зв'язок показників самотності та самоствавлення несамотніх жінок

Показники самотності	Показники самоствавлення	
	внутрішній конфлікт	аутосимпатія
суб'єктивна самотність	0,634**	-0,424*
неглибоке переживання можливої самотності	0,489**	-,331

Примітка: ** – статистична значущість при $p < 0,01$

* – статистична значущість при $p < 0,05$

Таким чином, чим більш сильним є відчуття суб'єктивної самотності у заміжніх жінок, тим більше вони характеризуються наявністю внутрішніх конфліктів. Водночас, неглибоке переживання можливої самотності не впливає на рівень аутосимпатії жінки, яка має чоловіка. Також у несамотніх жінок з високими показниками суб'єктивної самотності спостерігається низький рівень аутосимпатії і високі показники внутрішнього конфлікту.

Проведене дослідження дозволило виявити таке:

1) показники глобального самоствавлення самотніх жінок значно нижчі, ніж у несамотніх жінок;

2) самотні жінки з високим рівнем суб'єктивної самотності характеризуються високими показниками самозвинувачення, при цьому чим вищими є показники глибокої актуальної самотності, тим нижче інтерес до власної особистості самотніх жінок;

3) високі показники суб'єктивної самотності заміжніх жінок пов'язані з високим рівнем аутосимпатії та внутрішніх конфліктів.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності сімейного психолога, при проведенні психологічного консультування самотніх жінок, а також психологічної корекції емоційних станів, пов'язаних з негативним ставленням жінки до самої себе.

Подальші перспективи вивчення проблеми полягають у з'ясуванні відмінностей самоставлення самотніх чоловіків та жінок, що загалом відповідає принципам проведення гендерних досліджень в психології.

Список використаних джерел:

1. Пантелеев С. Р. Самоотношение как эмоционально оценочная система / Пантелеев С.Р. – М.: МГУ, 1991. – 202с.
2. Корчагина С.Г. Психология одиночества: учебное пособие. – М.: МПСИ, 2008. – 288с.
3. Перлман Д., Пепло Л. Э. Теоретические подходы к одиночеству, Лабиринты одиночества (сост., общ. ред. и предисл. Покровский Н. Е.). – М.:Прогресс, 2002. – 624с.
4. Максименко С. Д. Експериментальна психологія / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко. – К.: 2008. – 360с.

Буханець А.О.

студентка,

Науковий керівник: Байєр О.О.

доцент кафедри педагогічної та вікової психології,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПАРТНЕРА

Неможливо уявити близьких, інтимних стосунків без певної емоційної залежності від людини, так як ми не можемо бути вільними від тих, кого любимо. Але існують випадки патологічної залежності, коли один з партнерів втрачає самого себе, надає шкоди душевному стану співзалежних від нього людей. Метою даної роботи є визначення

причин та наслідків психологічної залежності від партнера, поведінки та відчуття людиною себе у стані залежності. Теоретичну базу даної статті складають роботи В. Москаленко, Н. Домкіної, Е. Ейдемільера та В. Юстицькіса, які вивчали патерни і причини поведінки залежних один від одного людей [1; 3-4; 6]

Для початку визначимося, що означає поняття «залежність». *Психологічна залежність від партнера* (однієї людини від іншої) – часткове або повне підпорядкування волі однієї людини іншій, найчастіше – в яких-небудь приватних аспектах, а не взагалі [1]. Співзалежність – це психологічний стан оточуючих залежної людини [4]. Придбати залежність від партнера може не кожен. У групі ризику знаходяться невпевнені в собі люди, ті, які піддаються впливу, а також ті, кого сильно контролювали батьки [1]. Подолання почуття самотності, власної незначущості і відчуженості вимагають відмови від свободи і пригнічення своєї індивідуальності. Е. Фромм описав декілька стратегій «утечі від свободи», одна з яких яскраво ілюструє схильність людини до даного виду залежності: авторитаризм, що визначається як тенденція поєднати самого себе з кимось або чимось зовнішнім, щоб набути сили, втраченої індивідуальним «Я» [5]. Такий вид залежності має більший вплив на жінок, ніж на чоловіків, оскільки перші за своєю природою схильні до впливу почуттів, можуть віддаватися їм повністю.

Причини емоційної залежності сягають корінням у глибоке дитинство. За Е. Еріксоном на 1-ій стадії розвитку, що відповідає дитинству, виникає довіра чи недовіра до світу. Коли дитина народжується, вона знаходиться у відносинах залежності з матір'ю. Природа передбачила симбіотичні взаємини між матір'ю і дитиною, при яких вони не відчують своєї віддаленості один від одного. Найважливіше завдання періоду залежності між матір'ю і дитиною – це встановлення емоційного зв'язку, який служить для дитини основою довіри до світу. Якщо на цій стадії розвитку відбувся якийсь збій, наприклад, мати була відстороненою, було напружене становище в сім'ї, чекали на хлопчика, а народилася дівчинка і т. д., і тісний емоційний зв'язок між матір'ю та дитиною не був встановлений, то у дитини не виникне відчуття безпеки [7]. Недостатність любові, уваги і турботи робить її уразливою і «приклеєною» до своїх батьків, а в майбутньому – залежною від інших людей. Якщо розвиток пішов інакше, психологічного народження дитини не відбудеться. Вона «загрузне» у залежних стосунках з батьками (частіше з матір'ю), буде відчувати підвищену тривожність, світ буде для неї страшний, дослідний імпульс

буде знижений. Їй важко буде будувати теплі стосунки з людьми, все буде отруєно страхом і недовірою. У дорослому стані вона думатиме про те, що з нею не все гаразд, не буде себе відчувати окремою особистістю, здатною подбати про себе, відповідальною за свої вчинки. Стосунки, в які буде вступати така людина, будуть у тій чи іншій мірі залежними, тобто невольними. Вони будуть примусовими, мотивовані страхом перед життям [2].

Невідділена людина з незадоволеною потребою в любові і прийнятті буде «залипати» на відносини з іншими людьми. Основою залежних стосунків є страх перед життям, невпевненість у собі, відчуття власної неповноцінності, підвищена тривожність. Пошуки любові будуть нав'язливою потребою, умовою виживання. Тривожність і нестійкість, яку людина буде відчувати завдяки безперервному внутрішньому конфлікту між потребою отримати любов і впевненістю в тому, що вона її не варта, робить її прагнення до отримання любові іншої людини і наповнення нею свого «Я» головною і нав'язливою метою існування [1].

Такі вчені, як Е. Ейдеміллер та В. Юстицькіс для визначення причин виникаючої залежності пишуть про деякі культурні міфи, які схильні до залежності жінки можуть неправильно трактувати [6, С. 119].

Міф перший: «Сім'я повинна бути для чоловіка головним джерелом задоволення». Говорячи цю фразу, жінки нехтують особистими інтересами свого коханого, тим самим обмежуючи його свободу вибору.

Другий міф стверджує, що «у стосунках між коханими людьми особливо важлива близькість – як фізична, так і емоційна – через сумісну участь у різних видах діяльності». Правильність цього постулату дуже залежить від конкретних людей, яких з'єднують такі відносини, адже не існує єдиної моделі поведінки для всі пар.

Згідно з третім міфом: «якщо в нас щаслива сім'я, ми повинні думати про неї, а не про себе». Повна відмова від своїх інтересів зовсім небажана. Необхідно, щоб індивід був окремою особистістю, а не тільки додатком до щастя інших.

Нарешті останній постулює: «У подружжя має бути єдиний погляд на всі життєві ситуації». У даному разі спостерігається та ж сама залежність від партнера, при якій особисте «я» замінилося «ми» і, по суті, чужими інтересами.

Як правило, залежні стосунки розвиваються за кількома *сценаріями*.

1. Відмова від власного суверенітету і розчинення своєї психологічної території в території партнера. Людина повністю живе

інтересами партнера – «я існую для того, щоб виконувати його (її) бажання».

2. Поглинання психологічної території партнера, позбавлення його суверенітету. У даному випадку роль батька грає той, хто сам шукає любові. Він керує партнером і контролює його так, як це роблять по відношенню до дитини.

3. Абсолютне володіння і руйнування психологічної території об'єкта любові. Повна влада над партнером як над річчю дозволяє відчувати себе сильним і значущим.

4. Відображення в «коханому». Обирається такий партнер, який буде весь час показувати, що я – незвичайна людина [1].

Подібна психологічна залежність аналогічна наркотичній, алкогольній, ігровій. У людини спостерігаються ейфорія і депресія, підйоми і спади, ненаситна потреба в любові, як ненаситна потреба в алкоголі. Такі люди не можуть примиритися з тим, що існують два окремих «я», вони хочуть, щоб існувало єдине «ми». Як алкоголізм – захворювання рецидивне, так і сценарій залежності повторюється. В нерівноправних стосунках залежна сторона може жертвувати своїм часом, здоров'ям і грошима. Як правило, хворого наслідуює страх втратити партнера, який призводить до різних психосоматичних захворювань і навіть до спроб суїциду. Залишений партнер може назавжди заректися зав'язувати нові стосунки. Це спроба позбутися нещасного кохання на раціональному рівні. Спроба зазнає невдачі, оскільки потужно повстає проти цього наша підсвідомість, тільки посилюються уявлення про свою залежність і безпорадність. Одужання можливо в тому випадку, коли досягається дезактуалізація потягу [3].

Таким чином, можна стверджувати, що благополучні стосунки між партнерами можливі тільки в тому випадку, коли ці партнери є зрілими, психологічно дорослими та незалежними людьми. Дослідники вважають, що яким би не було дитинство людини і який би слід воно не залишило в її житті, всеодно є шанс здолати свою схильність до залежності і навчитися любити свободу.

Список використаних джерел:

1. Домкина Н. И. Пути преодоления любовной зависимости [Електронний ресурс] / И. Н. Домкина // <http://www.psyput.ru/index.php?=40>
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология (полный жизненный цикл развития человека) / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М.: Творческий центр, 2001. – 237 с.

3. Москаленко В. Д. Когда любви слишком много. Профилактика любовной зависимости / В. Д. Москаленко. – Смолен.: Смоленская областная типография им. В. И. Смирнова, 2006. – 224 с.
4. Москаленко В. Д. Зависимость – семейная болезнь / В. Д. Москаленко. – Смолен.: Смоленская областная типография им. В. И. Смирнова, 2007. – 129 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм – М.: АСТ, 1995. – 228 с.
6. Эйдемиллер Э, Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи / Э. Эйдемиллер, В. Юстицкис . – СПб.: Питер, 2008. – 672 с.
7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Флинта, 2006. – 342 с.

Задирайко А.О.

студентка;

Коваленко В.В.

*старший викладач кафедри соціальної психології та управління,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ З ВИБОРОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ

Сучасна епоха, що характеризується бурхливим розвитком життя, наявністю занадто мінливої системи норм й цінностей, непередбачуваністю та неконтрольованістю призводить до формування культу досконалості та успіху. З одного боку, це сприяє формуванню нормального або патологічного рівня перфекціонізму (надмірне прагнення до досконалості) через створення у особистості ілюзорного уявлення наявності всемогутності та можливості відповідати у всіх сферах життєдіяльності лише надвисоким стандартам [1; 2]. З іншого боку, така характеристика як стихійність, зумовлює появу більшої кількості стресів, що призводять до тимчасової дезадаптації, і які особистість долає використовуючи різноманітні копінг – стратегії (когнітивні, емоційні та поведінкові спроби справитися зі специфічними зовнішніми або внутрішніми вимогами, які оцінюються як напруга) [4]. В рамках даної проблематики стійкий науковий інтерес проявляється саме до екстремальних професій, які характеризуються напруженістю,

підвищеною відповідальністю та наявністю значного кола обов'язків. Перебування у постійному стресовому стані робить неможливим повноцінне виконання своїх обов'язків, а отже ставить під сумнів професійну придатність фахівця. У даному випадку сфера медичної професійної діяльності не є виключенням. Тому проблема дослідження установа зв'язку рівня перфекціонізму медичного персоналу з вибором копінг – стратегій та значущості його впливу, як чинника професійної активності є високоактуальною.

Методологічну та теоретичну основу роботи склали фундаментальні дослідження як закордонних вчених, так і вітчизняних. Найбільшої актуальності серед них набули роботи: І. Грачевої, О. Золотарьової, О. Лози, Р. Хамачека щодо вивчення перфекціонізму та Р. Лазаруса й С. Фолькмана щодо вивчення копінг – стратегій. Особливу увагу також зайняли роботи Н. Гаранян, де описано структуру перфекціонізму, Т. Завади, де здійснений теоретичний аналіз перфекціонізму, як психологічного феномену та Є. Ільїна, де описані феномени перфекціонізму й трудоголізму, а також Н. Родіной стосовно теоретичних засад поняття копінг – стратегій та В. Шебанової відносно теоретичного аналізу копінг – стратегій у сучасних наукових дослідженнях.

Об'єктом дослідження виступає феномен перфекціонізму. *Предметом* є зв'язок рівнів перфекціонізму медичного персоналу з вибором копінг – стратегій поведінки. *Метою* роботи являється здійснення теоретичного аналізу проблематики та емпіричного підтвердження наявності значимих зв'язків.

У ході дослідження зв'язку рівня перфекціонізму з вибором копінг – стратегій поведінки була висунута **концептуальна гіпотеза** щодо наявності зв'язків між феноменами, на основі, якої були побудовані наступні **емпіричні гіпотези**:

1. якщо медичний працівник має патологічний рівень перфекціонізму, то він схильний активно використовувати стратегію втечі – уникнення;
2. якщо медичний працівник має нормальний рівень перфекціонізму, то він схильний активно використовувати стратегію позитивної переоцінки;
3. якщо медичний працівник має нормальний рівень перфекціонізму, то він схильний активно використовувати стратегію планування вирішення проблеми.

Таким чином, *емпіричне дослідження* полягало у опитуванні вибірки з п'ятдесяти працівників (всього 13 чоловік та 37 жінок різного віку) відділень хірургії, реанімації та торакального відділення КЗ «ДМКЛ №16» ДОР.

Для підтвердження висунутих гіпотез стосовно зв'язку рівнів перфекціонізму медичного персоналу з вибором копінг – стратегій поведінки були використані наступні *методи* (відповідно до відомої класифікації Б. Ананьєва): метод теоретичного аналізу для теоретичного встановлення наявності зв'язку, організаційні методи для здійснення порівнянь особливостей різних рівнів феномену, емпіричні неекспериментальні (метод опитування), для якісного добору *психодіагностичного засобу*, а саме опитувальників «Шляхи долаючої поведінки» Р. Лазаруса та С. Фолькмана, «Індикатор копінг – стратегій» Дж. Амірхана та «Диференційний тест перфекціонізму» О. Золотарьової, математико – статистичні методи (кореляційний аналіз) для обробки результатів та інтерпретаційні методи (класифікація та узагальнення емпіричних даних) для аналізу отриманих результатів та визначення їх значущості [3;4].

Аналіз результатів був здійснений за допомогою кореляційного аналізу (коефіцієнту r – Пірсона). У таблиці відображені всі значимі зв'язки рівнів перфекціонізму медичного персоналу з вибором копінг – стратегій, які були отримані у ході дослідження.

Таблиця

Результати емпіричного дослідження зв'язку рівнів перфекціонізму медичного працівника з вибором копінг – стратегій поведінки

Копінги Рівні	Нормальний перфекціонізм	Патологічний перфекціонізм
Втеча – уникнення	-2,44	0,328*
Планування вирішення проблеми	0,378**	-0,118
Позитивна переоцінка	0,395**	-0,81
Вирішення проблеми	0,385**	0,1
Уникнення	0,31	0,300*

* Кореляція значима на рівні $p \leq 0,05$

** Кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$

Як ми можемо помітити з вищезазначеної таблиці, отримані нами зв'язки між рівнями перфекціонізму та стратегіями копінг – поведінки

являються значимими та повністю підтверджують достовірність висунутих нами емпіричних гіпотез.

Отже, дійсно, 1) медичний працівник, який має патологічний рівень перфекціонізму схильний використовувати стратегію втечі – уникнення, згідно з методикою Р. С. Лазаруса і С. Фолькмана та стратегію втечі, згідно з методикою Дж. Амірхана на рівні значимості $p \leq 0,05$; 2) медичний працівник, який має нормальний рівень перфекціонізму, схильний використовувати конструктивні копінг – стратегії, а саме стратегії планування вирішення проблеми й позитивної переоцінки, згідно з методикою Р. С. Лазаруса і С. Фолькмана та вирішення проблем, згідно з методикою Дж. Амірхана на рівні значимості $p \leq 0,01$.

Це говорить про те, що фахівець, перебуваючи в ситуаціях підвищеного фізіологічного та психологічного напруження, може посилювати власні переживання кризової ситуації і, як наслідок обирати копінг – стратегії, в залежності від його рівня прояву перфекціонізму. Так, особистість з нормальним рівнем перфекціонізму, за рахунок меншого ступеня прояву ригідності, ніж особистість з патологічним рівнем перфекціонізму, схильна більш активно використовувати адаптивні, тобто проблемно – орієнтовані копінги. В свою чергу, особистість, що має патологічний рівень перфекціонізму, за рахунок, створення певного ідеалізованого еталону та слідування йому при будь – яких умовах, як орієнтиру того, що вона дійсно заслуговує любові та поваги з боку інших, схильна більш активно використовувати дезадаптивні, тобто емоційно – орієнтовані копінги, що часто призводять до емоційного вигорання.

Результатом теоретичного та емпіричного дослідження зв'язку рівня перфекціонізму медичного персоналу з вибором копінг – стратегій стало підтвердження висунутих гіпотез про наявності зв'язку між феноменами. Отримані дані являються надзвичайно важливими для подальшого розвитку проблематики. Адже знання про існування зв'язку між рівнем перфекціонізму медичного працівника та вибором стратегій копінг – поведінки дають нам змогу говорити про організацію та побудову психопрофілактичних робіт серед медичного персоналу для збереження їх психологічного здоров'я та професійної придатності.

Список використаних джерел:

1. Гаранян Н. Г. Перфекционизм и враждебность как личностные факторы психических расстройств: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора

психол. наук : спец. 19.00.04 «Медицинская психология» / Н.Г. Гаранян. – Москва, 2011. – 42 с.

2. Завада Т. Ю. Теоретичний аналіз перфекціонізму як психологічного феномена // Проблеми сучасної психології: зб. наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2012. – 378 с.

3. Золотарева А. А. Диагностика индивидуальных различий перфекционизма личности: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / А. А. Золотарева. – М. – 2012. – 25 с.

4. Шебанова В. І. Теоретичний – аналіз копінг поведінки у сучасних наукових дослідженнях // актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник наукових праць. – Херсон : ХНТУ, 2010. – №2(3). – 267 с.

Лісова Л.І.

студентка;

Коваленко В.В.

старший викладач,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКУ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ З ВИБОРОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ОСОБИСТІСТЮ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЗРІЛОСТІ

Психологія особистості в її сучасному вигляді займається вивченням індивіда як суб'єкта соціальних відносин та свідомої діяльності. В рамках нашої роботи проблематикою дослідження було обрано таку інтегральну характеристику особистості як суб'єктивний контроль (когнітивна орієнтація). Рівень суб'єктивного контролю (локус контролю) особистості пов'язаний з індивідуальною оцінкою власної відповідальності та керуючої ролі над різноманітними, часто складними життєвими ситуаціями. У випадках переживання кризових станів людина демонструє набір копінг-стратегій, долаючої поведінки, яка спрямована на урегулювання небажаних життєвих умов. Нас цікавитиме наявність

зв'язку між суб'єктивним контролем особистості (локусом контролю) та типами долаючої поведінки (копінг-стратегіями).

Соціальна ситуація, в якому живе наше суспільство, обумовлює постійне пришвидшення темпу життя та переживання кризових умов. Такий стан справ робить актуальним дослідження копінг-стратегій поведінки як реакцію на зростання емоційного напруження. Та поряд із цим, необхідність переосмислення надзвичайно великого обсягу інформації, переживання значної кількості подій вимагає від психіки людини виконувати свої функції чи не на межі власних можливостей, залучаючи до активної роботи когнітивну сферу. Сучасний світ щоденно ставить перед особистістю питання про особисту відповідальність за ті чи інші ситуації власного і суспільного життя, що прямо пов'язане з питанням локусу контролю як рівня суб'єктивного контролю особистості. Тенденції щодо розвитку нашого суспільства дають нам можливість впевнено прогнозувати інтенсивніший та більш насичений стиль життя у майбутньому, тому актуальність вивчення копінг-стратегій з локусом контролю особистості є значною зараз та лише зростатиме надалі.

Термін «Локус контролю» був введений соціальним психологом Дж. Роттером у 1954 році. Локусом контролю вважають зону свідомості, в рамках якої людина здатна визначати причинно-наслідкові зв'язки подій власного життя [6]. Особистість, яка, пояснюючи підсумки власних досягнень чи невдач, посилається на свою діяльність чи бездіяльність, на власні риси характеру, навички та уміння, Дж. Роттер назвав інтерналом – особистістю з внутрішнім локусом контролю. У протиположному першому типу, особистість, яка у всіх наслідках своєї життєдіяльності бачить генералізований вплив лише зовнішніх обставин, була іменована екстерналом – особистістю з зовнішнім локусом контролю. Проаналізувавши теоретичні джерела, можемо виділити ряд концепцій, які по-різному трактують дану психологічну категорію:

1. Локус контролю як суб'єктивна оцінка об'єму особистісного контролю, яким володіє людина, над подіями життя (Д. Майерс; Дж. Фарес);

2. Локус контролю як зона свідомості, в рамках якої людина здатна визначати причинно-наслідкові зв'язки подій власного життя (Г. Джерольд, Ф. Макрго, Д. Майерс);

3. Локус контролю як передумова формування типів соціального характеру (О. Конт, Р. Мертон, Д. Рісмен);

4. Локус контролю як схильність індивіда атрибуувати відповідальність за успіхи і невдачі власної активності або зовнішнім обставинам, або розглядати їх як власні досягнення чи помилки (Є.Ф. Бажина, С.А. Голинкіна, В.О. Ільїн, М.Ю. Кондратьєв, С.К. Нартова-Бочавер);

5. Локус контролю як особлива форма прояву та організації активного ставлення людини до самої себе як до суб'єкта власних відносин з дійсністю (В.О. Лабунська, Щербакова Т.М.);

6. Локус контролю як фактор впливу на метакогнітивний досвід, що обумовлює пізнавальну діяльність (Л.В. Виноградова, М.О. Холодна).

Що ж до поняття «копінг-стратегії», то у його сучасному розумінні пов'язують з роботами таких видатних психологів як Р. Лазарус та С. Фолькман. Проте, необхідно зазначити, що вперше цей термін з'являється у психологічній літературі завдяки роботі Л. Мерфі (1962 рік). Копінг-поведінку розглядають як поведінкові та когнітивні зусилля, які застосовуються індивідами для подолання специфічних вимог, що виникають в ситуаціях взаємодії людини і середовища (Р. Лазарус, Д. Льюїс С. Фолькман, Дж. Фрейденберг). Багато видатних вчених зробили свій внесок в розвиток даного поняття, трактуючи його відповідного до власного розуміння та власних досліджень, а саме:

1. Копінг-поведінка – будь-яка поведінка, що спрямована на пристосування (адаптацію) до незвичних обставин (А. Маслоу, С.Норман, Д. Ендлер, М. Паркер);

2. Долаюча поведінка – така, що демонструє людина в період стресу (Г. Джерольд, М. Селігман, Г. Сельє, М. Перре, М. Райхертс, Ф. Розенцвейг);

3. Копінг-стратегії – певна поведінка, яку людина використовує для подолання існуючої ситуації, щоб зберегти психічне здоров'я та взаємодіяти з оточуючим світом (Ю.А. Александроський, Г.С Нікіфоров, В.І. Петрушин);

4. В широкому сенсі поняття «coping» включає в себе всі види взаємодії суб'єкта з задачами зовнішнього чи внутрішнього характеру (Є.П. Ільїн, С.К. Нартова-Бочавер, А.А. Реан та ін.);

5. Копінг-стратегії як свідомий варіант механізмів психологічного захисту (Л.В. Мазурова, Л.Ю. Суботіна).

Результати та висновки. Проаналізувавши теоретичні джерела, виділивши відмінності поглядів різних вчених та особливості семантичного простору даних психологічних категорій, нам вдалось сформулювати певні припущення. Концептуальною гіпотезою

дослідження стало твердження, що локус контролю особистості пов'язаний з вибором копінг-стратегії поведінки. Ми провели емпіричне дослідження на вибірці обсягом 75 осіб, віком від 28 до 32 років, в якій рівномірно були представлені особи жіночої та чоловічої статі. Цей віковий період характеризує переживання кризи 30 років, що вимагає активного використання копінг-стратегій поведінки, що дає змогу діагностувати їх в активній фазі. Для перевірки гіпотез нами було використано три методики: «Когнітивна орієнтація. Локус контролю Дж. Роттера» (методика також дозволяє говорити про когнітивні стилі особистості); «Копінг-тест Лазаруса» та «Індикатор копінг-стратегій» Дж. Амірхана (спрямовані на діагностику домінуючих копінг-стратегій особистості). Застосувавши статистичний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона) нами було встановлені наступні результати.

Таблиця

**Результати дослідження зв'язку локусу контролю особистості
з вибором копінг-стратегій поведінки**

«Когнітивна орієнтація. Локус контролю Дж. Роттера»	Копінг-стратегії поведінки			
	«Копінг-тест Лазаруса»			Індикатор копінг-стратегій» Дж. Амірхана
	Втеча-уникання	Прийняття відповідальності	Самоконтроль	Стратегія уникання
Екстернальний	0,843**	-0,788**	-0,627**	0,786**
Інтернальний	-0,843**	0,788**	0,627**	-0,786**

*Примітка: ** – статистично значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$*

Отримані результати говорять про позитивний кореляційний зв'язок між інтернальним локусом контролю та копінг-стратегіями «прийняття відповідальності» та «самоконтроль» та негативну кореляцію інтернального локусу контролю з копінг-стратегією «втеча-уникання» та «стратегія уникання». Прямо протилежна кореляція відповідно до екстернального локусу контролю: екстернальний локус контролю позитивно корелює з копінг-стратегією «втеча-уникання» та «стратегія уникання», негативно корелює з копінг-стратегіями «прийняття відповідальності» та «самоконтроль». Ці результати повністю підтверджують вихідну гіпотезу. Відповідно до отриманих даних, ми можемо говорити про те, що особистості з інтернальним локусом контролю обиратимуть більш конструктивні копінг-стратегії, що

пов'язані з самоконтролем та прийняттям відповідальності особистості на себе. Дані показники не є суперечливими і емпірично підтверджують існуючі теоретичні відомості. Що ж до особистостей з екстернальним локусом контролю, то в кризовій ситуації вони обиратимуть копінг-стратегії, пов'язані з униканням травмуючої ситуації. Цей висновок має практичне значення в психологічному консультуванні, метою якого буде переорієнтування локусу контролю особистості з екстернального на інтернальний, що дасть змогу обирати ефективніші копінг-стратегії, які дозволять людині більш продуктивно взаємодіяти з кризовою життєвою ситуацією (зокрема кризою 30 років). Перспективою дослідження можемо вважати перевірку зазначених гіпотез на вибірці іншої вікової категорії.

Список використаних джерел:

1. Адлер А. Понять природу человека/ А. Адлер. – СПб.: Академический проект, 1997. – 256 с.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита/ Л.И. Анцыферова// Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – № 1. – С.3-18.
3. Джерольд Г. Управление стрессом. 7-е изд./ Г. Джерольд. – СПб.: Питер, 2002. – 496 с.
4. Лазарус А. Краткосрочная мультимодальная психотерапия/ А. Лазарус. – СПб.: Речь, 2001. – 256 с.
5. Мишел У. Теория межличностных отношений и когнитивные теории личности/ У. Мишел, Г Салливан, Дж. Роттер. – М.: Прайм-Еврознак, 2007. – 128 с.
6. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности/С.К. Нартова-Бочавер// Психологический журнал. – 1997. – № 5. – С. 20-31.

Мацвейко Т.В.

студентка;

Кубриченко Т.В.

кандидат психологічних наук, доцент,

Дніпропетровський національний університету імені Олеся Гончара

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ САМОТНІХ ЖІНОК

Самотність жінок визнається однією з нагальних проблем сучасності не лише через певне зростання кількості самотніх людей, а й з огляду на відомий висновок про більш болісне переживання самотності саме жінками на тлі визнаної значущості для них міжособистісних взаємин. Крім того, трансформація ціннісно-смысловой сфери, яка визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості і зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище, виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, може спричиняти зростання кількості самотніх людей [1; 2; 3], в тому числі й жінок.

Попри активне дослідження авторами ціннісно-смысловой сфери особистості (Б. Братусь, Ф. Василюк, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, М. Рокич, С. Рубінштейн, О. Шаров, М. Яницький та інші) і значну увагу до дослідження проблем самотності (К. Абульханова-Славська, Р. Вейс, О. Гозман, О. Данчева, Т. Джонсон, Л. Коростильова, С. Корчагіна, К. Мустакас, Л. Пепло, У. Садлер, П. Слейтер, Н. Хамітов, О. Хараш та інші), а також представленість у літературі висновків щодо особливостей ціннісно-смысловой сфери окремих категорій жінок і переживання самотності жінками, нами не було виявлено робіт, де були б представлені результати розгляду вікових аспектів ціннісно-смысловой сфери самотніх жінок, що й обумовило наш науковий інтерес.

Об'єктом дослідження стала ціннісно-смысловая сфера жінок, а *предметом* – вікові особливості ціннісно-смысловой сфери самотніх жінок. *Мета* роботи полягала у з'ясуванні відмінностей у ціннісно-смысловій сфері самотніх жінок різних вікових груп. Відповідно, було висунуто припущення про відмінності у ціннісно-смысловій сфері самотніх жінок молодого та зрілого віку.

До складу вибірки увійшло 60 самотніх жінок (30 жінок віком від 23 до 27 років та 30 жінок віком від 53 до 57 років). Для перевірки висунутої гіпотези було застосовано низку опитувальників: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; «Тест сенсожиттєвих орієнтацій» (СЖО) Дж.

Крамбо та Л. Махолік, в адаптації Д.О. Леонтьєва; «Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності» Д. Расела і М. Фергюсона.

Перевірка припущення стосовно вікових відмінностей ціннісно-сислової сфери самотніх жінок дозволила встановити, по-перше, що найзначущими для самотніх жінок як *молодого* так і *зрілого віку* є термінальні цінності здоров'я (I рангове місце) та любові (III рангове місце). Водночас якщо на II ранговому місці у самотніх *молодих* жінок стоїть термінальна цінність «матеріально забезпечене життя», то у самотніх жінок *зрілого віку* – «щасливе сімейне життя».

По-друге, цінність «освіченість» у молодих самотніх жінок посідає I рангове місце, а у зрілих – III; цінність «вихованість» є найзначущою для самотніх жінок зрілого віку, а для молодих самотніх жінок вона також актуальна, але посідає II рангове місце. Цікаво, що у досліджуваних самотніх жінок серед значущих цінностей є характерні лише для певної вікової групи. Так, якщо значною цінністю для самотніх жінок зрілого віку є «чесність» (II рангове місце), то для молодих самотніх жінок – «життєрадісність» (III рангове місце).

Таким чином звертає на себе увагу те, що перелік найзначущих термінальних цінностей співпадає, але і молоді і зрілі самотні жінки дещо по-різному оцінюють значущість інструментальних цінностей. Це стосується їх рангів та переліку.

Також звертає на себе увагу те, що перелік найзначущих термінальних цінностей у жінок різного віку співпадає, але молоді і зрілі самотні жінки дещо по-різному оцінюють значущість інструментальних цінностей. Це стосується їх рангів та переліку.

Дослідження показало наявність статистично значущих відмінностей між самотніми жінками молодого та зрілого віку за деякими термінальними цінностями: «активне діяльне життя», «цікава робота», «продуктивне життя», «розвиток», «свобода» та «щасливе сімейне життя» (таблиця 1).

Таблиця 1

**Відмінності у значущості термінальних цінностей
між самотніми жінками молодого та зрілого віку**

Вікові групи досліджуваних	Середні групові ранги					
	Активне діяльне життя	Цікава робота	Продуктивне життя	Розвиток	Свобода	Щасливе сімейне життя
23 – 27 р.	7,30	7,17	8,47	10,24	9,03	6,47
53 – 57 р.	8,63	10,20	12,43	13,13	11,57	2,94
Значення U-Манна-Уїтні	U _{емп} = 256.5 p<0.01	U _{емп} = 231 p<0.01	U _{емп} = 201 p<0.01	U _{емп} = 213 p<0.01	U _{емп} = 272 p<0.01	U _{емп} = 197 p<0.01

Зокрема, більш значущою для самотніх жінок зрілого віку є цінність «щасливе сімейне життя», водночас менш важливими виявилися цінності активного діяльного життя, цікавої роботи, продуктивного життя, розвитку, свободи, на відміну від самотніх жінок молодого віку.

Крім того, виявлено статистично значимі розбіжності за окремими інструментальними цінностями: «відповідальність», «сміливість у відстоюванні своєї думки», «тверда воля» та «чесність» (таблиця 2).

Для самотніх жінок молодого віку більш значущими є цінності сміливості у відстоюванні своєї думки та твердої волі, та менш важливі цінності відповідальності та чесності, які водночас є більш значущими для самотніх жінок зрілого віку.

Таблиця 2

**Відмінності у значущості інструментальних
цінностей між самотніми жінками молодого та зрілого віку**

Вікові групи досліджуваних	Середні групові ранги			
	Відповідальність	Сміливість у відстоюванні своєї думки	Тверда воля	Чесність
23 – 27 р. (30 жінок)	9,13	8,07	8,97	8,93
53 – 57 р. (30 жінок)	6,97	12,48	11,63	5,78
Значення U-Манна-Уїтні	U _{емп} = 276 p<0.01	U _{емп} = 196 p<0.01	U _{емп} = 211 p<0.01	U _{емп} = 289 p<0.01

Стосовно інших термінальних та інструментальних цінностей значущих відмінностей між самотніми жінками обраних груп не виявлено.

Крім того, нас цікавили можливі відмінності у сенсожиттєвих орієнтаціях самотніх жінок різних вікових груп. З'ясувалося, що статистично значущі розбіжності існують за такими показниками сенсожиттєвих орієнтацій: «цілі в житті», «процес життя» та «результат життя» (таблиця 3).

Таблиця 3

**Відмінності у значущості сенсожиттєвих орієнтацій
між самотніми жінками молодого та зрілого віку**

Вікові групи досліджуваних	Показники за методикою		
	Цілі в житті	Процес життя	Результат життя
23-27 р.	5,93	6,73	6,64
53-57 р.	3,93	3,67	4,13
Значення U-Манна-Уїтні	Uемп=249 p<0.01	Uемп=224.5 p<0.01	Uемп=287 p<0.01

Для молодих самотніх жінок більш важливою виявилася наявність у житті цілей, які надають йому осмисленості, направленості та тимчасової перспективи. Також молоді самотні жінки, на відміну від жінок зрілого віку, сприймають сам процес свого життя цікавішим, емоційно насиченішим та більш сповненим сенсом. Для самотніх жінок зрілого віку характерна більш низька оцінка пройденого життєвого етапу, продуктивності та осмисленості прожитого періоду життя.

Дослідження також показало наявність статистично значущих негативних кореляційних зв'язків між показниками суб'єктивного відчуття самотності та сенсожиттєвими орієнтаціями «процес життя» і «результат життя» в групах самотніх жінок молодого і зрілого віку (таблиця 4).

Таблиця 4

**Зв'язок показників самотності
та смисложиттєвих орієнтацій самотності жінок**

Показники СЖО	Показники самотності	
	молоді жінки	зрілі жінки
процес життя	-0,324*	-0,32
результат життя	-0,118	-0,375**

* Кореляція значима на рівні $p \leq 0,05$

** Кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$

При цьому чим вищий показник самотності жінок зрілого віку, тим нижче оцінюється ними результат життя. Водночас високі показники самотності молодих жінок пов'язані з низькими показниками за категорією «процес життя», тобто його емоційною насиченістю, цікавістю та сповненістю сенсом.

Проведене дослідження особливостей ціннісно-смислової сфери самотніх жінок молодого та зрілого віку дозволило виявити деякі вікові особливості їх ціннісних та сенсожиттєвих орієнтацій:

1. Для жінок молодого віку цінності активного діяльного життя, цікавої роботи, продуктивного життя, розвитку, свободи є більш значущими, ніж для самотніх жінок зрілого віку. Водночас для останніх більш значущим є щасливе сімейне життя.

2. Більш значущими для самотніх жінок молодого віку є сміливість у відстоюванні своєї думки та тверда воля, а для самотніх жінок зрілого віку – відповідальність та чесність.

3. У самотніх жінок молодого віку спостерігаються більш високі показники за шкалами цілей, процесу та результату життя, ніж у самотніх жінок зрілого віку.

4. Високі показники самотності жінок зрілого віку пов'язані з низькими показниками за орієнтацією «результат життя»; високі показники самотності самотніх жінок молодого віку пов'язані з низькими показниками процесу життя.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у з'ясуванні особливостей ціннісно-смислової сфери самотніх та несамотніх жінок.

Список використаних джерел:

1. Корчагина С.Г. Психология одиночества: учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 228 с.
2. Рогова Е.Е. Одиночество в условиях современного общества в социуме: монография / Е.Е. Рогова. – Краснодар: Издательский Дом – Юг, 2012. – 290 с.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение, динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2003. – 487 с.

Фоменко Ю.С.

студентка;

Коваленко В.В.

старший викладач,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАГНЕННЯ ДО САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЧОЛОВІКА ТА ДРУЖИНИ

Актуальність теми нашого дослідження визначається все більш зростаючим розумінням визначального значення феномену самоактуалізації в житті людини. Повне використання людиною власних здібностей та можливостей, а також постійне самовдосконалення слугує головною умовою розвитку конкретної особистості та суспільства в цілому.

Ідея реалізації людиною закладених в неї можливостей стала основою сучасних теорій самоактуалізації, проте не зважаючи на значну кількість уваги з боку вчених, й досі не існує єдиного загальноприйнятого підходу до розуміння чи визначення феномену самоактуалізації особистості. Закордонні та вітчизняні вчені досить часто співвідносять поняття самоактуалізації з такими поняттями як самореалізація, самоздійснення, самовдосконалення, особистісне зростання, інтеграція, психічне здоров'я, індивідуалізація, автономія тощо [6].

Самоактуалізація (з лат. *actualis* – дійсний, справжній) – прагнення людини до можливо більш повного виявлення власних особистісних можливостей [3].

Поняття «самоактуалізація» є одним з ключових для гуманістичної психології. Загалом представники даного напрямку (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл) під самоактуалізацією розуміють генетично притаманну людині, вроджену тенденцію до безперервного розгортання свого безмежного творчого потенціалу у різних сферах життєдіяльності.

На думку представників психоаналітичного напрямку (А. Адлер, З. Фрейд, К. Г. Юнг) самоактуалізація представляє собою поєднання свідомого й неусвідомлюваного, яке відбувається у результаті

самопізнання та робить індивіда цілісною особистістю, якій властиве прагнення до подальшого самовдосконалення.

В свою чергу представники біхевіористичного напрямку (Б. Скіннер, Е. Тонрайк, Дж. Уотсон) стверджують, що самоактуалізація пов'язана з поведінкою людини, яка регулюється складними взаємодіями між внутрішніми явищами та соціальним оточенням [7].

Розглядаючи самоактуалізацію як один з основних механізмів процесу самодетермінації особистості, вітчизняні вчені відмічають значення природнього потенціалу особистості, який здатен у певних умовах актуалізуватися, за наявності сенсу життя та внутрішньої відповідальності для перетворення можливого в дійсне [1].

Дослідження самоактуалізації у шлюбно-сімейній сфері є досить актуальним у наш час, що спричинено незначною пропрацьованістю даної проблематики. Деякі аспекти самоактуалізації у шлюбі висвітлені в роботах таких вітчизняних вчених як Л. О. Коростильова та Ю. О. Юшина.

Ретельно проаналізувавши літературу, ми прийшли до висновку, що на самоактуалізацію особистості у шлюбі може впливати значна кількість факторів, серед яких: сенсожиттєві орієнтації особистості, вікові характеристики особистості, етап становлення подружніх стосунків, очікування та сімейні ролі, співучасть та співпереживання, довіра, ступінь близькості та задоволеність власними стосунками, наявність спільних інтересів, а також професійна самовизначеність та приналежність [2].

Метою нашої роботи є визначення психологічних особливостей прагнення до самоактуалізації у чоловіка та дружини.

Об'єктом дослідження виступає самоактуалізація особистості, а предметом дослідження – психологічні особливості прагнення до самоактуалізації у чоловіка та дружини.

Концептуальна гіпотеза нашого дослідження звучить таким чином: існують певні психологічні відмінності у прагненні до самоактуалізації чоловіка та дружини. В рамках даного дослідження ми виділили наступні *емпіричні гіпотези*:

1. Жінки, на відміну від чоловіків, більш схильні розділяти такі цінності як істина, добро, краса, цілісність, справедливість, самодостатність, що властиві особистості, що самоактуалізується;
2. Жінки більше орієнтовані на адекватне самовираження в спілкуванні, ніж чоловіки;

3. Наявність цілей спрямованих у майбутнє більш властива чоловікам, ніж жінкам;

4. Чоловіки більше схилиються до думки, що лише людина може керувати власним життям та контролювати його;

5. Чоловіки, на відміну від жінок, більш орієнтовані на задоволення потреб у визнанні.

Для перевірки гіпотез нами були використані наступні *психодіагностичні методики*: Модифікований опитувальник діагностики самоактуалізації особистості САМОАЛ (в адаптації Н. Ф. Каліної); Тест сенсожиттєвих орієнтацій СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махолік в адаптації Д. О. Леонт'єва) та Методика діагностики ступеню задоволеності основних потреб (модифікація І. О. Акіндінової).

Обробка результатів дослідження була проведена за допомогою *математико-статистичного* методу – t-критерій Стьюдента.

Таблиця

**Усереднені показники чоловічої та жіночої вибірок
за результатами емпіричного дослідження та рівень значущості
розбіжностей за t-критерієм Стьюдента**

Показники тестів	Групи досліджуваних		Значення t-Стьюдента та рівень значущості розбіжностей
	Жінки (N=30)	Чоловіки (N=30)	
Орієнтація в часі	6,7333	9,3833	$t_{\text{емп}} = -3,530$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Цінності	8,5667	6,9667	$t_{\text{емп}} = 2,742$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Гнучкість в спілкуванні	7,2500	5,8500	$t_{\text{емп}} = 2,888$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Цілі в житті	18,0667	20,9000	$t_{\text{емп}} = -3,199$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Локус контролю – життя	23,9000	27,7000	$t_{\text{емп}} = -2,990$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Соціальні потреби	16,1667	20,1667	$t_{\text{емп}} = -2,915$ $p < 0,01$ розбіжності значущі
Потреби у визнанні	19,2000	22,7667	$t_{\text{емп}} = -3,094$ $p < 0,01$ розбіжності значущі

Як ми бачимо з таблиці, за методикою САМОАЛ існують значущі відмінності у прагненні чоловіка та дружини до самоактуалізації за такими шкалами: орієнтація у часі, цінності та гнучкість у спілкуванні. За методикою СЖО спостерігаються значущі відмінності за шкалами: цілі та локус контролю – життя. І за методикою «Діагностика ступеню задоволеності основних потреб» спостерігаються відмінності за шкалами: соціальні потреби та потреби у визнанні. Слід зазначити, що всі вищезазначені відмінності знаходяться на рівні значимості $p < 0,01$.

Перевіряючи гіпотези ми встановили, що жінки більш схильні розділяти цінності особистості, що самоактуалізується, а саме: істина, добро, краса, цілісність, справедливість, самодостатність тощо. Жінки орієнтовані на створення гармонійних та здорових відносин з іншими людьми, а також вони більш вільні від впливу соціальних стереотипів та мають змогу самовиражатися у процесі спілкування.

У той же час чоловіки орієнтовані на постановку цілей спрямованих у майбутнє, вважають, що людина контролює та спрямовує власне життя, вони більш схильні жити сьогоденням та отримувати задоволення від життя у цей момент. Чоловіки переконані, що людина має право вільно обирати та реалізовувати обрані нею плани в життя. Соціальні потреби чоловіків та потреби у визнанні менш задоволені, що спонукає їх до конкретних дій.

Підсумовуючи, можна сказати, що ми досягли поставленої мети та підтвердили наші гіпотези. Теоретична значущість роботи полягає в розширенні та поглибленні наукових уявлень про самоактуалізацію як психологічний феномен, що є одним з основних механізмів розвитку особистості. Практична значущість даного дослідження полягає у можливості використовувати отримані результати при подальшій роботі з подружніми парами.

Подальшу перспективу роботи в даному напрямку ми вбачаємо у дослідженні прагнення до самоактуалізації жінок, що перебувають у шлюбі та незаміжніх жінок. Також подальшу роботу можна спрямувати у напрямку дослідження кореляційних зав'язків у прагненні до самоактуалізації чоловіків та жінок, що перебувають у шлюбі.

Список використаних джерел:

1. Вахрамов Е. Е. Психологические концепции развития человека: Теория самоактуализации / Е. Е. Вахрамов – М.: Международная педагогическая академия, 2001. – 215 с.

2. Коростылёва Л. А. Психология самореализации личности: брачно – семейные отношения / Л. А. Коростылёва – СПб.: Изд-во С. Петерб. Ун-та, 2001. – 398 с.
3. Краткий психологический словарь / [ред.-сост. Л.А. Карпенко]. – 2-е изд., расширенное, исправленное и дополненное. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
4. Леонтьев Д. А. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – № 3. – С. 150-158
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу – 3-е изд., пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
6. Психология личности в трудах зарубежных психологов / [ред.-сост. А. А. Реана]. – СПб.: Питер, 2000. – 320 с.
7. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд., – СПб.: Питер, 2013. – 607 с.

ЮРИДИЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Моисеев А.В.

студент,

Калужский государственный университет имени К.Э. Циолковского

ОСОБЕННОСТИ КОМПЛЕКСНЫХ ЭКСПЕРТНЫХ ЭКСПЕРТИЗ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР С ПРИЗНАКАМИ КСЕНОФОБИИ

Наиболее актуальными становятся новые виды судебные экспертизы по делам о публичных призывах к осуществлению экстремистской деятельности (ст. 280 УК РФ) и возбуждении вражды и ненависти, унижении человеческого достоинства (ст. 282 УК РФ) [4]. Одним из таких видов является судебно-психологическая экспертиза (СПЭ) по делам и материалам о возбуждении национальной, расовой или религиозной вражды [3].

Для начала разграничим понятия экстремизм (экстремистская деятельность) и ксенофобия. Кроз М.В. и Ратинова Н.А. определяют ксенофобию как негативное, эмоционально насыщенное, иррациональное отношение субъекта к определенным человеческим общностям и их отдельным представителям. Ксенофобия проявляется в соответствующих социальных установках субъекта, предрассудках и предубеждениях, социальных стереотипах, а также в его мировоззрении в целом [1]. С точки зрения закона экстремизм (экстремистская деятельность) – это деятельность общественных и религиозных объединений, либо иных организаций, либо средств массовой информации, либо физических лиц по планированию, организации, подготовке и совершению действий, направленных на возбуждение расовой, национальной или религиозной розни, социальной розни, связанной с насилием или призывами к насилию и т.п. [5].

Таким образом, ключевым моментом в понятии ксенофобия является идея, мировоззрение, а в понятии экстремизм – действие, деятельность. Если в объекте исследования, который представлен в виде, например, аудиокниги или кинофильма, присутствуют психологические

признаки ксенофобии, то распространение (продажа) данной аудиокниги (кинофильма) будет являться экстремистской деятельностью.

Проблемным аспектом СПЭ по делам и материалам о возбуждении национальной, расовой или религиозной вражды является разнообразие объектов исследования. Южанинова А.Л. отмечает, что существует завуалированность экстремистского материала, которое выражается в публичных выступлениях, печатных и иных материалах [6]. Примером иных материалов (носителей), о которых идет речь, могут являться компьютерные игры. Учитывая наличие мультимедиа во многих из них, а также существование онлайн-игр, они обладают такими же преимуществами для выражения и распространения идей ксенофобского характера, что и всемирная сеть Интернет: лёгкий доступ, активность, групповой характер, мультимедийность, открытость и обширность, анонимность [2].

Доступ ограничивается только материальным благосостоянием индивида (покупка игры и наличие интернета по необходимости). Активность понимается как включенность индивида в игровой процесс, который содержит ксенофобские идеи. Групповой характер определяется групповым давлением и взаимодействием в режиме мультимедиа или онлайн-играх. Мультимедийность характеризуется современными возможностями компьютерной графики и акустики. Критерий открытость и обширность относиться только к онлайн-играм или играм с режимом мультимедиа. Анонимность игрока обеспечивается возможностью создания никнейма персонажа, отличающегося от настоящего имени.

Рядом ученых установлено, что при анализе потенциально экстремистского материала необходимо использовать познания нескольких специалистов [3; 4; 6]. Чаще всего совместно работают эксперт-психолог и эксперт-лингвист. Соответственно, в данном случае назначается комплексная судебная психолого-лингвистическая экспертиза (КСПЛЭ) по делам и материалам о возбуждении национальной, расовой или религиозной вражды. Секераж Т.Н. отмечает, что при анализе материала, потенциально содержащего экстремистские идеи, должен производиться по двум критериям: предметно-содержательный и мотивационно-целевой. Первый направлен на выявление предмета содержания и входит в компетенцию лингвиста. Второй же направлен на анализ цели сообщения, коммуникативного намерения автора и входит в компетенцию психолога [4]. Однако на практике часто основной задачей эксперта-лингвиста является

установление наличия или отсутствия призыва к возбуждению национальной, расовой или религиозной вражды, а эксперта-психолога – выявление психологических признаков ксенофобии. Кроз М.В. и Ратинова Н.А. выделяют три основных признака ксенофобии:

1. Ложная идентификация – формирование и подкрепление негативного этнического стереотипа, отрицательного образа нации, расы, религии;

2. Ложная атрибуция – приписывание враждебных действий и опасных намерений представителям какой-либо нации, расы, религии по отношению к другим;

3. Мнимая оборона – побуждение к действиям против какой-либо нации, расы, религии [3].

Для того чтобы сделать вывод о наличии ксенофобии, эксперту-психологу достаточно выявить один из вышеперечисленных признаков.

Теперь рассмотрим эти положения на примере компьютерных игр, в которых потенциально содержатся лингвистические и психологические признаки экстремизма.

«Postal 2» – компьютерная игра в жанре шутера от первого лица (FPS). По сюжету игроку предоставляется прожить неделю за главного героя – Чувака. В каждой миссии дается несколько заданий, которые являются повседневными действиями в реальной жизни (например, «купить молоко», «обналичить чек», «вернуть книгу», «купить елку» и т.п.). Однако сюжет построен так, что каждое задание заканчивается насилием и убийствами.

Признаки экстремизма выявляются уже при осуществлении психологического анализа содержания первой миссии – «Понедельник». Игроку дается три задания: «взять чек», «обналичить чек» и «купить молоко». При выполнении первого задания игрок встречается с противниками RWS (по сути – это группа лиц, бастующих против жестоких компьютерных игр). Игрок может наблюдать у бастующих плакаты с надписями «Убей игроков в жестокие игры», «Запретить дерьмовые игры RWS», «Сделай игру с сюжетом» и т.д. В аудиальном сопровождении слышен лозунг: «Игры несут зло. Они сводят вас с ума». На футболках этих людей имеется надпись «Родители за Приличия». Далее по сюжету они достают оружие и нападают на офис RWS, в котором находится Чувак, и игроку необходимо их убить. В ходе анализа выявляется лингвистический признак экстремизма – призыв (например, «Убей игроков в жестокие игры», «Игры несут зло. Они сводят вас с ума»). Также можно наблюдать и психологические признаки. Первый

признак – ложная идентификация – создание и поддержание негативного стереотипа, вызывающего вражду и ненависть в отношении группы лиц с определенными социальными и моральными установками. В данном случае – лица, выступающие против жестоких компьютерных игр с целью защиты психики детей. Также присутствует и второй признак – ложная атрибуция. Данной группе лиц ложно приписывается агрессивность и экстремистская направленность их деятельности.

Аналогичную картину можно наблюдать и во второй миссии «Вторник». При выполнении задания «Вернуть книгу» игрок наблюдает в библиотеке забастовку противников книг, которые являются прообразом организации «Гринпис». В руках у них имеются плакаты с надписями: «Литература несёт зло», «Achtung! Гитлер написал книгу» и т.д. Лингвистические и психологические признаки экстремизма аналогичны с теми, что были проанализированы в миссии «Понедельник».

Экстремистская направленность наблюдается и в некоммерческих проектах. Например, инди-игра «Riot police». Игроку предоставляется возможность управлять полицией. Основная цель – контролировать порядок на улицах и справляться с силами митингующих. Игроку даются задания согласно указанной цели (например, контроль футбольных болельщиков и противостояние с ними). В каждой миссии игроку необходимо противостоять какой-либо социальной группе, будь то пацифисты, защитники животных или футбольные фанаты, что в свою очередь может создать у игрока отрицательный стереотип относительно той или иной социальной группы.

Таким образом, наличие и увеличение числа экстремистских материалов в компьютерных играх в последнее время определяет востребованность специальных знаний и развитие судебной экспертизы по делам и материалам о возбуждении национальной, расовой или религиозной вражды.

Список использованных источников:

1. Кроз, М.В., Ратинова, Н.А. Социально-психологические и правовые аспекты ксенофобии – М.: Academia, 2005. – 52 с.
2. Оселков А. А. Электронные информационные сети и влияние материалов экстремистской направленности на аудиторию // Материалы научно-практической конференции «Противодействие идеологии экстремизма и терроризма в рамках реализации государственной молодёжной политики». Ростов-на-Дону, 12-14 октября 2009 года. Выпуск 1. - М.: «КРЕДО», 2009. – С. 76-81.

3. Ратинов А.Р., Кроз М.В., Ратинова Н.А. Ответственность за разжигание вражды и ненависти. Психолого-правовая характеристика/Под редакцией профессора А.Р. Ратинова М.: Издательство «Юрлитинформ», 2005. – 256 с.

4. Секераж Т.Н. Методологические проблемы исследования спорных текстов по делам об экстремизме [Электронный ресурс] // Психология и право 2011. №2. URL: <http://psyjournals.ru/psyandlaw> (дата обращения: 06.10.2013).

5. Федеральный закон N-114 «О противодействии экстремистской деятельности» от 25.07.2002 (ред. от 25.12.2012).

6. Южанинова А.Л. Вопросы методики судебной психологической экспертизы вербального экстремизма // Судебная экспертиза. Научно-практический журнал. - Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та МВД России, 2008, № 3 (15). - С. 43-50.

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Бабій Н.Б.

*асистент кафедри психології,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
імені Тараса Шевченка*

ОБРАЗ РІДНОЇ ДОМІВКИ В ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Поняття батьківського дому у свідомості людини зазвичай асоціюється не тільки з житлом, а й зі своєю сім'єю, родиною, затишком, традицією і в ширшому значенні – з народом, Батьківщиною. Образ рідної оселі закарбовується в пам'яті на довгі роки, виринаючи у спогадах за різних життєвих обставин, як надзвичайно дорогий і значимий, особливо, якщо людина перебуває далеко за межами своєї землі. На чужині зв'язок з етнічним корінням посилюється та набуває нового значення. У протилежному випадку – за негативної етнічної ідентичності – цілісність особистості порушується, виникає бездуховність, споживча філософія, обмежуються можливості саморозвитку та самореалізації (Е. Данзаєва, Л. Дробіжева, Н. Лебедєва, Є. Шлягіна та ін.). З прикрістю мусимо констатувати, що не поодинокими є випадки, коли людина, перебуваючи не тільки за рубежем, а й живучи на своїй землі, зрікається рідної мови, не дорожить цінностями духовно-матеріальної культури, не переймається долею Вітчизни та байдужа щодо її майбутнього. Детермінанти, які обумовлюють такі деструктивні наслідки, на сьогодні з'ясовані недостатньо. Вчені розробляють на теоретико-емпіричному рівні питання, що проливають світло на шляхи розв'язання окресленої проблеми. При цьому увага науковців сфокусована на ролі етнічності у житті людини (Т. Стефаненко, Ю. Платонов), розвитку етнічно прийнятної поведінки (А. Аклаєв, Л. Дробіжева, В. Коротєєва, Г. Солдатова), факторах етнічного самоусвідомлення (П. Гнатенко, В. Павленко, С. Таглін). Дослідники обґрунтовують значення досвіду

дитинства у розвитку етнічної, національної свідомості та самосвідомості (М. Боришевський, Н. Горбунова, В. Лаппо, Н. Міщенко та ін.), відводячи першочергову роль у цих процесах сім'ї.

Упродовж перших років життя сім'я, здійснюючи найвагоміший вплив на соціалізацію дитини, забезпечує їй можливості пізнання етнічного світу. В родинному колі дитина освоює рідну мову, елементи традиційно-побутової культури, особливості природного довкілля, психологічні засади сімейного спілкування. Перші для ознайомлення зразки народної творчості – колисання й казки – окрім збагачення уявлень про навколишній світ, насичують емоційно-почуттєву сферу дитини, зміцнюють її зв'язки зі значимими близькими. Ці та інші аспекти первинної етнізації важливі для розвитку прив'язаності до рідного дому і близького оточення, виховання шанобливого ставлення до старших, що відповідає традиціям українського народу, налагодження невидимого зв'язку зі своїми пращурами, а в перспективі – для формування почуття єдності зі своєю землею [2; 4].

За несприятливих умов сімейного виховання (конфліктів між батьками, постійних заборон і покарань, незадоволення прагнення до визнання з боку дорослих, відсутності почуття захищеності і психологічної безпеки тощо), батьківський дім не стає для дитини особливою цінністю, «домом-гніздом» (за В. Щукіним), місцем, куди завжди хочеться повернутися або, принаймні, завітати. З практичної точки зору, дитина, в якій нема почуття «теплого» дому, з труднощами адаптується до нових умов, ставиться з недовірою до інших.

Отже, з опорою на викладений матеріал можна вважати, що однією з причин негативної етнічної ідентичності в зрілому віці є несформованість почуття «батьківського дому», яке закладається на первинному етапі виникнення етнопсихологічних уявлень – дитинстві. Без прив'язаності до отчого дому розривається невидимий зв'язок з малою батьківщиною, що унеможлиблює розвиток істинного патріотизму, становлення свідомої громадянської позиції у соціумі.

Оскільки в дитячі роки закладаються підвалини образу рідного дому, є актуальним приділення уваги цьому процесу, а за потреби – кваліфіковане втручання з метою мінімалізації негативних впливів, забезпечення психологічно сприятливих умов для його протікання.

Тож, розглядаючи проблему в емпіричному ракурсі, ми здійснили спробу дослідити уявлення дітей щодо батьківського дому методом психомалюнку. Базою дослідження слугували дошкільні навчальні заклади м. Кременець (Тернопільська обл.). Вибірка складала 54 дитини (5-

й та 6-й роки життя). Перед респондентами ставилось завдання намалювати свій рідний дім, при цьому жодних вказівок щодо зображуваних об'єктів, вибору колірної гами не давалось.

На основі отриманого матеріалу нами були виділені 3 рівні сформованості відповідних уявлень респондентів, які, безумовно, мають етнопсихологічний підтекст. Для визначення низького, середнього та високого рівнів ми керувались наступними критеріями: реалістичність зображення; позначення об'єктів природи (неживої та живої) поруч із будинком; наявність прикмет життєдіяльності людей; зображення людей.

Низький рівень був визначений за показниками: несхожість або мінімальна схожість зображеного з людським житлом, відсутність на ньому додаткових деталей; відсутність об'єктів, які можна було б віднести до природи, людей; схематизм. Середньому рівню відповідали показники: реалістичність зображень, їх адекватне взаємне розміщення; наявність об'єктів неживої природи; позначення ознак життєдіяльності людей. Про сформованість високого рівня зазначених уявлень засвідчували показники: оптимальне розміщення головних та другорядних елементів на площині; насиченість малюнка зображеннями будинку, об'єктів неживої природи, рослинного і тваринного світу, рукотворних предметів; зображення людини (людей) в статичному положенні або динаміці.

Таким чином, на малюнках респондентів, у яких діагностовано низький рівень сформованості досліджуваних уявлень, образ батьківського дому нечіткий, розмитий. На аркуші паперу зображена споруда, яка за 2-3-ма ознаками нагадує людське житло (в основному, позначені вікна, двері, хоча на кількох малюнках дім являв собою прямокутник або квадрат, хаотично заштрихований олівцями різних кольорів); будинок часто відірваний від поверхні землі і наче «висить» у повітрі, подекуди розміщений під кутом, а не вертикально; домінують темні, холодні кольори; немає рослин, жодних живих істот. Кількість респондентів із низьким рівнем сформованості досліджуваних уявлень становила 22%.

Середній рівень сформованості уявлень щодо рідного дому ми констатували у випадку більш або менш пропорційного зображення на малюнку будинку з вікнами (у яких світиться світло), дверима (майже всюди позначалася дверна ручка); димарем, з якого виходить дим. Над будинком у цих роботах зображувалось сонце з промінням, небо (безхмарне або з кількома хмаринками). Колірна гама витримана у теплих тонах. До цього рівня були віднесені 46% респондентів.

Високим рівнем сформованості зазначених уявлень, згідно зі вказаними критеріями, володіли респонденти, у роботах яких відображався найбільш повний, у порівнянні з іншими, образ батьківського дому. Окрім будинку, який займав центральне місце на аркуші паперу та мав усі необхідні елементи, зображувались: блакитне небо, сонце (часто з рисами людського обличчя, яке посміхається), щедра рослинність (трава, яскраві квіти, дерево (одне), тварини: кіт або собака (на подвір'ї – будка), навіть, різнобарвні метелики. На окремих малюнках зображувалась людина, зазвичай, доросла, яка стояла біля будинку або прямувала до нього. Ці роботи виконані у теплих кольорах, найбільш гармонійні, у порівнянні з усіма проаналізованими. Їх частка становить 19% від загальної кількості.

Поряд з цим, нами було відокремлено малюнки (13%), які не вкладались у рамки визначених критеріїв. Об'єкти, які на них зображувались, викликали посилену увагу та насторогу. Для прикладу, будинок (не зафарбований, є лише фіолетовий контур) займає увесь аркуш, на ньому невпорядковано розміщені вікна, з яких виглядають великі руки. Над спорудою, наче втиснене, – червоне сонце; поряд – людина в капелюсі з опущеними вздовж тулуба великими руками. Інший малюнок рясніє кольоровими, аж надто яскравими барвами; високі і вузькі будинки (два) розміщені один біля одного і незвично похилені – складається враження, що от-от упадуть. З одного боку від будинків – 3 квітки, які сягають висотою дахів, біля них – дерево з товстим і неприродно коротким стовбуром; з іншого – зелений чоловічок з широко відкритим ротом, без рук. Вгорі – темно-синє нависаюче небо, з-за якого ледь помітно виглядає сонце з гримасою, виконаною чорним олівцем. Ці та аналогічні роботи актуалізують повторну діагностику, яка, окрім тематичного малювання включатиме обов'язкове обговорення з респондентами продуктів їх зображувальної діяльності.

Виходячи з отриманих даних, у перспективі ми плануємо продовжити експериментальне вивчення образу рідної домівки в етнопсихологічних уявленнях дітей. У системі роботи, спрямованої на досягнення позитивної динаміки в розвитку зазначених уявлень, особливу увагу приділимо сімейному чиннику, адже емоційне благополуччя, психологічне здоров'я сім'ї закладає міцні підвалини стабільності й розквіту усього народу.

Список використаних джерел:

1. Бандурка А.М. Этнопсихология. Учебное пособие / А.М. Бандурка, В.А. Друзь. – Харьков: Изд-во Ун-та внутр. дел, 2000. – 240 с.
2. Баронин А.С. Этническая психология / А.С. Баронин. – К.: Тандем, 2000. – 264 с.
3. Белинская Е.П. Этническая идентичность: понятие, формирование, модели измерений / Е.П. Белинская, Т.Г. Стефаненко // Этническая психология: Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2003. – С.175-181.
4. Павленко В.Н. Этнические и национальные идентификации и представления у украинских детей и подростков / В.Н. Павленко, И.В. Кряж, М. Барретт // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №5. – С. 60-72.

Дёмина А.А.

*кандидат психологических наук,
доцент кафедры отраслевой психологии и психологии управления,
Институт социальной работы и управления
Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА

Современный этап развития психологической службы доказывает, что существует большое количество людей, нуждающихся в помощи. Поэтому вопрос подготовки компетентных специалистов психологов, которые смогли бы работать с людьми разных категорий, значительно возрастает. Это, в свою очередь, требует повышенного внимания к формированию профессионально важных характеристик психолога. Одной из основных среди них является самостоятельность, поскольку уровень её развития отражает истинное отношение личности и будущего специалиста психологической службы к людям, ради которых разворачивается деятельность.

Наша задача состоит в раскрытии содержания и уровня развития самостоятельности, как одного из профессионально важных качеств будущего практического психолога.

К решению проблемы развития самостоятельности молодежи в учебно-воспитательном процессе вуза на протяжении последних десятилетий подход был неоднозначным. Это определялось социально-экономическими, общественными условиями и требованиями, поставленными обществом перед образованием. Еще А. Дистерверг, Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинский и другие известные просветители прошлого неоднократно подчеркивали в своих работах необходимость развития самостоятельности подрастающего поколения. Вопросы развития самостоятельности молодежи нашло свое отражение в работах многих современных ученых. Так, среди педагогов и психологов обстоятельное исследование отдельных аспектов самостоятельности провели П.Я. Гальперин, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн и другие [1].

Привлекает наше внимание обилие определений самостоятельности. В исследованиях самостоятельность рассматривают как черту характера / всей личности, свойство личности, интегральное качество всей личности. Значительное количество ученых придерживается классического подхода к определению самостоятельности, предложенное С.Л. Рубинштейн, который выделил три аспекта: самостоятельность как сознательная мотивация действий и обоснованность их; самостоятельность как не подвластность чужому влиянию и внушению; самостоятельность как способность человека самостоятельно видеть объективное обоснование для того, чтобы поступать так, а не иначе. Это свидетельствует, что ученый обращает внимание на внутреннее содержание самостоятельности. С.Л. Рубинштейн отмечает, что настоящий источник и движущие силы самосознания необходимо искать в растущей реальной самостоятельности индивида [3, с. 236].

Характерным для ряда научных исследований является определение самостоятельности через определенные показатели [1]. Например, у М.Ф. Данилова – это критичность ума, способность выражать свою точку зрения; у Ш.И. Ганелина – независимость, инициативность, активность, настойчивость; у М.И. Дидоры – это умение предвидеть, планировать, осуществлять контроль, а также адекватно оценивать процесс и результаты своего труда; у Н.И. Дидусь – инициативность, уверенность, способность принимать решения, самокритичность, ответственность, целеустремленность; у Г.С. Поддубской – организованность, исполнительность, инициативность, прогнозируемость, способность к самоконтролю и самооценке

поведения. Как видим, подходы к данному вопросу – разнообразны, что, в первую очередь, связано с направленностью исследований на определенный аспект проблемы.

Мы рассматриваем самостоятельность как интегрированное качество личности, которая развивается и проявляется в различных видах деятельности на основе сознательной мотивации, обоснованности действий. Такая личность характеризуется такими признаками: активность, инициативность, видение проблемы, ответственность, уверенность в своих силах и способностях, способность к предвидению результатов деятельности, способность к самооценке и самоконтролю, настойчивость и целеустремленность и т.д. [1].

Самостоятельность заключается в умении человека самостоятельно мыслить, принимать обдуманые решения, ориентироваться в различных жизненных ситуациях и ответственно воплощать их в жизнь. Она находит свое выражение в инициативности, а именно – в умении действовать по-своему, согласно личным убеждениям, в умении добровольно, осознанно брать на себя ответственность. Итак, важным качеством будущего практического психолога является самостоятельность.

Спорным моментом является вопрос о градации шкал сформированности, о выделении критической точки отсчета. Чаше исследователи выделяют от трех до пяти ранговых градаций, иногда – от двух до шести и более. Поскольку выделять большое количество градаций уровня самостоятельности студентов, по нашему мнению, не целесообразно (ибо это затрудняет восприятие и использование материала), то мы предлагаем использовать традиционную шкалу, по которой должен оцениваться уровень ее развития как высокий, средний, низкий, и положить трехступенчатый анализ, который отражает содержание данного образования.

Характерными показателями высокого уровня самостоятельности студентов являются: понимание понятия самостоятельности; причем, личность убеждена, что данная ценность нужна будущему специалисту. Стремится к активному осуществлению начатого дела. Самостоятельно преодолевает трудности, возникшие во время общения. Сознательно придерживается моральных принципов и правовых норм.

Средний уровень характерен для тех, кто знает, что такое самостоятельность; уверен, что данная ценность нужна практическому психологу. А также они проявляют самостоятельность в решении тех вопросов, которые вызывают у них только личный интерес.

Низкий уровень имеют те студенты, которые имеют неустойчивые знания о самостоятельности; считают, что данная ценность не является главной в профессии психолога и только иногда решают трудности самостоятельно, чаще всего обращаются за помощью к другим.

В соответствии с задачами нашего исследования, мы выявили уровень развития самостоятельности студентов I-II курсов по методике Р. Кеттелла.

Как свидетельствуют результаты, уровень самостоятельности у большинства студентов – низкий. Для 65% всех исследуемых характерна несамостоятельность, зависимость. В своем поведении они ориентируются на мнение группы, нуждаются в постоянной поддержке со стороны окружающих (ориентир на социальное одобрение). Они предпочитают жить и работать вместе с другими не потому, что очень коммуникабельны, а скорее потому, что у них отсутствует инициатива и смелость в выборе собственной линии поведения. Такой вывод мы сделали на основании ответов студентов: «мне нравятся коммуникабельные, общительные люди», «я получаю большое удовольствие, рассказывая местные новости», «я предпочитаю играм, где надо играть в команде или иметь партнера».

29% исследуемых студентов имеют средний уровень самостоятельности. Они лишь в некоторых вопросах проявляют самостоятельность и независимость. В поведении ориентируются то на мнение группы, то свои приоритеты ставят на первое место. Редко принимают самостоятельные решения и зачастую ответственность перекладывают на плечи окружающих. Часть таких студентов хорошо приспособливаются к окружающим и, если нужно, получают поддержку со стороны взрослых и сверстников.

Лишь 6% всех студентов имеют высокий уровень самостоятельности. Для них характерны независимость во взглядах, самостоятельность, они убеждены, что данная ценность нужна психологу. Они по собственной инициативе не ищут контакта с окружающими, стараются все делать самостоятельно (сами принимают решения, сами требуют его выполнения, сами несут ответственность). Нельзя сказать, что они презирают людей, просто они не нуждаются в поддержке и одобрении со стороны окружающих, а также самостоятельно преодолевают трудности, возникшие во время общения с разными людьми.

Подводя итоги исследования, можно сказать, что уровень самостоятельности в 29% исследуемых студентов – средний, у 65% –

низкий, у 6% – высокий. По половому признаку – девушки имеют более высокий уровень самостоятельности, чем парни.

Между нашими результатами и последним исследованием Л.В. Потапчук [2] есть различия, но незначительные. По заключению Л.В. Потапчук, девушки имеют более высокий уровень самостоятельности, чем ребята; у большинства молодежи уровень самостоятельности низкий (как и в нашем исследовании).

Проявления личностью самостоятельности могут рассматриваться как показатель высокого уровня развития ответственности в межличностных отношениях и будущей профессиональной деятельности. В нашем исследовании большинство студентов имеет низкий уровень самостоятельности. Это подтверждает то, что в школьной и вузовской работе наблюдаются некоторые недостатки по становлению самостоятельности у молодежи, а это может способствовать к непоследовательности, хаотичности в поведении. Но от простой способности осознавать личную самостоятельность до ее преобразования в устойчивое качество личности путь нелегкий. Очевидно, что главной задачей системы становления специалиста психологической сферы должно быть именно формирование и развитие самостоятельности как черты характера личности.

Список использованных источников:

1. Дьоміна Г.А. Розвиток особистісної зрілості старшокласників щодо подружнього життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – К., 2008. – 23 с.
2. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – Луцьк, 2001. – 219 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии [в 2х т.] – М.: Педагогика, 1989. – Т.2. – 328 с.

Ломакін Г.І.

здобувач,

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕБІГУ ЖИТТЄВИХ І ВІКОВИХ КРИЗ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

Особливостями перебігу вікових психологічних проблем, виникаючих у людей, переживання ними особистісних життєвих криз науковці займаються з давніх часів але ці питання ще не стали предметом глибоких наукових досліджень та не надто розроблені у психологічній науці.

Існують певні розбіжності щодо підходів та періодизації вікових криз, їх виникнення та перебігу, впливу на розгортання у часі життєвих сценаріїв та перспектив людини. Це пов'язано, перш за все, з тим, що сучасне суспільство характеризується наростаючою стресогенністю: швидко розвиваються нові соціальні відносини, збільшується темп життя, інформаційне навантаження, йде повним ходом всесвітня глобалізація та урбанізація. Це, з одного боку, приводить до поліпшення якості, покращення умов і збільшення середнього віку життя людини, але разом з цим виникає і величезна кількість стресових ситуацій, психологічних проблем, пов'язаних з необхідністю адаптуватися до мінливих умов навколишнього середовища, соціальних катаклізмів (девальвації звичних цінностей, нестабільності суспільних структур, хвороб ХХІ століття, економічних та національних протистоянь тощо). Спостерігається неухильне зростання кількості людей, що випробовують кризи та переживають стрес.

Наукові підходи до вікової періодизації розвитку людини у різних дослідників будуються на основі різних ознак. Так в основу вікової періодизації В. Бунак покладає морфологічні та фізіологічні зміни; Е. Еріксон розглядає за психосоціальними ознаками; співвідношенням соціальної ситуації розвитку та новоутворень (структури особистості, свідомості) обґрунтовані у працях Л. Виготського, Р. Немова; місцем у системі суспільних відносин та провідним видом діяльності у О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, В. Давидова, Д. Ельконіна; співвідношенням з етапами соціалізації вікова періодизація розглядається у працях А. Мудрика, Ю. Василькова, Л. Мардахасєва та інші.

Так за Е. Еріксоном кожен віковий етап має свою точку напруження (кризу), породжену конфліктом розвитку «Я»-особистості, де людина стикається з проблемою відповідності внутрішніх і зовнішніх умов існування. Кожна наступна стадія є потенційною кризою внаслідок радикальної зміни перспективи, критичним періодом підвищеної вразливості та збільшених потенцій. Потреба бути самим собою в очах значущих інших і у власних очах визначає рушійні сили розвитку, а протиріччя між ідентичністю і самоідентичністю зумовлюють кризи та напрям розвитку на кожному віковому етапі. Саме кризи зумовлюють внутрішньо-особистісні зміни: перебудову свідомості, несвідомі враження, інстинкти, ірраціональні тенденції – усе те, що породжує внутрішній конфлікт, неузгодженість психологічної цілісності [4].

За визначенням професора В. Мухіної, розвиток особистості опосередкований системою суспільних відносин та здійснюється в процесі виховання та засвоєння людиною основ матеріальної та духовної культури. Б. Ананьєв характеризує розвиток особистості якісними змінами, появою новоутворень, нових механізмів, нових процесів та нових структур. Перехід до наступного етапу, за Б. Ананьєвим, відбувається у формі криз, що характеризуються різкими психологічними змінами [7].

Отже кризи постають водночас як загроза для особистості, так і як можливість для її росту. Це складний психологічний феномен індивідуального життя людини, який має ряд особливостей. Під час кризової ситуації порушується вся система самоорганізації, в якій індивід потрапляє у ситуацію, де панують переважно негативні емоції, які гальмують і створюють труднощі для пошуку основної суперечності життя. Неминучими є не самі кризи, а якісні зрушення у розвитку [1, 2]. Тобто, психологічна криза є внутрішнє порушення емоційного балансу, виникаюче під впливом загрози, створюваної зовнішніми обставинами. Вікові кризи зумовлені, насамперед, руйнуванням звичної соціальної ситуації розвитку і виникненням іншої, яка більш відповідає новому рівню психологічного розвитку. Форма, тривалість і гострота перебігу вікових криз може помітно відрізнятися в залежності від індивідуально-типологічних особливостей людини, соціальних і мікросоціальних умов, особливостей виховання в сім'ї, педагогічної системи в цілому. Кожна вікова криза – це і зміна світогляду людини, і зміна її статусу по відношенню як до суспільства, так і до самої себе. На період дорослості (зрілості, 25 – 55-(60) років), що характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних

здібностей людини, припадають три кризи: перша, коли людина вступає до дорослого життя, друга припадає на середину життя і третя виникає наприкінці дорослості [3]. Сутність кожної з них – вибір з двох альтернатив вирішення вікових завдань розвитку. Криза є зіткненням двох реальностей: психічної реальності людини з її системою світогляду, патернами поведінки – і тієї частини об'єктивної дійсності, яка суперечить її попередньому досвіду [7]. Психологія дорослих людей зовсім інша ніж дитяча, у ній життєвий досвід минулого, теперішнього та майбутнього взаємопов'язані і не можуть існувати одне від одного і чим доросліше людина, тим тісніші ці зв'язки. Майбутнє дорослої людини завжди орієнтовано на минулий досвід і роблячи з нього доцільні висновки, вона приймає рішення стосовно дій у майбутньому. В силу багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів дослідити кризи розвитку дорослого життя людини досить складно. Дослідження під керівництвом Б. Ананьєва, Б. Братуся, В. Слободчикова та інших, дозволили стверджувати, що за межами дитинства розвиток відбувається не лінійно, а навпаки складно та суперечливо [5]. Проте критичні періоди не такі різкі, як це було у підлітковому віці та не прив'язані до вікових рамок. Як правило, вони проходять більш гладко та інтеріоризовано, і менш драматично, ніж кризи дитинства.

Вікові кризи середньої зрілості характеризується тим, що людина попадає в ситуацію, в якій суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації внутрішніх потреб свого життя (мотивів, прагнень, цінностей), що завжди супроводжується гострим емоційним станом, який виникає в ситуації зіткнення особистості з перешкодою на шляху задоволення найважливіших життєвих потреб, яка не може бути усуненою відомими їй з минулого досвіду засобами. Т.М. Титаренко визначає її як «тривалий внутрішній конфлікт з приводу життя в цілому, його сенсу, головних цілей та шляхів їх досягнення. Переживання людиною кризи тісно пов'язане зі ступенем усвідомлення кризового стану» [8]. Життєва (вікова) криза – це період, протягом якого змінюється спосіб детермінації процесів розвитку, життєвих задумів, отримує інший напрям траєкторія життєвого шляху [6; с. 241].

Отже вікові кризи є особливими, відносно нетривалими за часом періоди переходу у віковому розвитку до нового, якісно специфічного етапу, що характеризуються різкими психологічними змінами. Вони зумовлені насамперед руйнуванням звичної соціальної ситуації розвитку, і виникненням іншої, яка більш відповідає новому рівню психологічного розвитку людини. Форма, тривалість і гострота перебігу вікових криз

може помітно відрізнятися в залежності від індивідуально-типологічних особливостей людини, соціальних і мікросоціальних умов, особливостей виховання в сім'ї, педагогічної системи в цілому. Кожна вікова криза – це і зміна світогляду людини, і зміна його статусу по відношенню як до суспільства, так і до самої себе.

Людина, що не подолала наслідки кризи, починає деградувати, і це може бути алкоголізм, наркоманія чи невроз, психосоматичне захворювання, іноді стагнація життєвої установки і небажання змін. У таких людей формується феномен «безпорадності», який проявляється у відмові від пошуків і зусиль при вирішенні будь-якої нової задачі внаслідок попередніх фрустрацій.

Одним із шляхів в психосоціальній та психокорекційній роботі з людьми середнього віку є розгляд психологічних проблем індивідів через суб'єктивні елементи буття, які виражаються в таких аспектах активності людини, як інтерпретація минулого досвіду, потреби, установки, емоції, цілі і мотиви, що визначають її спрямованість і вибірковість. В процесі комплексної допомоги можлива ефективна профілактика та психокорекція невротичних, психосоматичних розладів, порушень міжособистісних стосунків та досягнення успішної реінтеграції їх у суспільство, з використанням їх особистісного та життєвого досвіду.

Практична спрямованість і перспективи цієї роботи полягають в систематизації теоретичних та практичних знань про природу, походження, механізми виникнення криз середньої зрілості, що необхідно для вирішення питань профілактики, корекції негативних наслідків впливу вікових криз на особистість з метою збереження її психологічного здоров'я та працездатності, сприянню знаходження адекватних засобів вираження людиною своєї індивідуальності, а також успішному професійному становленню тощо.

Список використаних джерел:

1. Адлер А. Практика та теорія індивідуальної психології. – М., 1995. – 270 с
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во. Ленинград. ун-та, 1968. – 339 с.
3. Братусь Б.С. К проблеме развития личности в зрелом возрасте. Вестн. Моск. ун-та, сер. 14, психология, 1980., № 2, с. 3-12.
4. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
5. Виготский Л.С. Проблема возраста // Собрание сочинений : В 6 т. – М., 1984 (б) – Т.4 – С. 244-269.

6. Кривоконь Н.І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи / Наталія Іванівна Кривоконь – [Текст]: монографія. – Харків: видавництво ФОП Олійник. 2011. – 480с.
7. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости / Ирина Германовна Малкина-Пых – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.
8. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина / Тетяна Титаренко. – К.: Главник, 2007. – 144с.

Повалій Л.В.

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН

Категорія взаємин є однією з ключових у психолого-педагогічній науці. У психологічному словнику взаємини або міжособистісні взаємовідносини (ми вважаємо ці поняття за синонімічні) визначаються як суб'єктивні зв'язки між людьми, які виникають в результаті фактичної взаємодії представників різних соціальних груп [6, с.21]. Взаємини ґрунтуються на певних спонукках (інтерес, розуміння необхідності взаємин, співробітництво, спілкування тощо) і включають ті або інші дії (мову, дії, міміку, жести й т.п.), емоції й почуття (задоволеність спілкуванням, симпатії, антипатії, взаємну прихильність, позитивні й негативні емоції), пізнання (сприйняття іншого, мислення, уяву), волю (витримку при відсутності взаєморозуміння, володіння собою у випадку конфлікту, надання допомоги у важкій ситуації). Взаємини формуються не лише в процесі безпосередніх відносин і спільної діяльності людей, впливаючи на їхній хід і результати, але й через їхнє особистісне ставлення до інших індивідів, самого себе.

Взаємовідносини є суб'єктивним зв'язком, який існує між людьми в соціальних групах та обов'язково передбачають взаємність, існування відповідного ставлення. Вони бувають діловими, дружніми, офіційними, особистими. Здатність створювати і підтримувати добрі взаємовідносини з оточуючими є однією з найважливіших складових активного способу

життя, а міжособистісні взаємовідносини є суб'єктивними зв'язками, які існують між людьми в соціальних групах. Це певна система міжособистісних установок, орієнтацій, очікувань, які визначаються змістом спільної діяльності людей.

З погляду філософії «взаємини» – це універсальна форма розвитку об'єктивного світу, що визначає існування й структурну організацію будь-якої матеріальної системи. Взаємини як матеріальний процес супроводжуються передачею матерії, руху й інформації. Вони відносні, здійснюються з певною швидкістю й у певному просторі/часі. Взаємини, окрім того, виступають одиницею аналізу в соціальних науках. У результаті взаємин людей народжується все «соціальне», тобто суспільні відносини.

Аналіз наукових досліджень показує, що проблема взаємин між батьками й дітьми набуває у вітчизняних і зарубіжних авторів різне звучання. В одних – це проблема дитячо-батьківських взаємин, коли на перше місце ставиться дослідження особистості дитини і її переживань, пов'язаних із сімейними взаємовідносинами; вивчення особливостей сприйняття дитиною своєї родини й осмислення нею свого місця в ній (А.Гончаренко, А.Ніколаєва, М.Польова, І.Рахманіна, М.Сапоровська та ін.). В інших – це проблема батьківсько-дитячих взаємин, коли в центрі уваги дослідника – фігура батьків, їх провідна роль у відносинах з дитиною (А.Варга, О.Косарева, Р.Овчарова, Є.Смірнова, В.Столін та ін.).

У педагогічній психології поняття «батьківсько-дитячі взаємини» розглядається різними авторами та охоплює такі визначення: як один з важливих компонентів батьківства (Р.Овчарова); як відносно стійке явище, зміст якого містить у собі амбівалентні елементи емоційно-ціннісного відношення й може змінюватися в певних межах (А.Бодальов, В.Столін); як цілісна система різноманітних почуттів стосовно дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкуванні з дитиною, особливостей сприйняття й розуміння характеру дитини, її вчинків (Р.Овчарова, О.Савіна, В.Смєхов); як культурно-історичний феномен, історично мінливе явище, що перебуває під впливом певної системи запропонованих культурою й суспільством норм, цінностей і правил, що регулюють розподіл функцій виховання дітей у родині, зміст ролей, моделі рольової поведінки (А.Адлер).

Т.Куликова під батьківсько-дитячими взаєминами розуміє процес і результат індивідуального відбіркового відображення сімейних зв'язків, які впливають опосередковано на внутрішню й зовнішню активність, а також переживання батьків і дітей у їхній спільній діяльності [3, с.34]; Є.

Силаєва акцентує увагу на двосторонньому процесі взаємин, який передбачає взаємний зв'язок і взаємозалежність батьків і дитини, що включає в себе суб'єктивно – оцінне, свідомо – вибіркоче уявлення про дитину та визначає особливості батьківського сприйняття, спосіб спілкування з дитиною, характер прийомів впливу на неї [5].

На думку О.Смірної, батьківсько-дитячі взаємини різняться від усіх інших міжособистісних відносин низкою таких показників: сильною емоційною значущістю для дитини й батьків; амбівалентністю й суперечливістю, яка виражається в тому, що батьки повинні вберегти дитину від небезпеки і в той же час, повинні передати їй досвід самостійності у взаємодіях із зовнішнім світом; постійною їхньою зміною з віком дитини й неминучим відокремленням дитини від батьків [7].

Отже, «батьківсько-дитячі взаємини» – це психологічний феномен, історично змінне явище, особливий вид безперервних і тривалих у часі міжособистісних взаємовідносин між батьками і дитиною, який об'єднує суб'єктивно – оцінні, свідомо-виборкові уявлення про дитину; спосіб спілкування з нею; характер прийомів впливу на неї, і характеризується сильною емоційною значущістю для батьків і дитини; амбівалентністю й суперечливістю; віковою змінюваністю.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що «батьківсько-дитячі взаємини» більшістю науковців розглядаються як певна модель відношення батьків до дитини. Так, Е.Шефер і Р.Белл розглядають її як динамічну двухфакторну модель, визначаючи її полярні характеристики: «любов – ненависть» і «автономія – контроль». Перша характеристика є емоційною, друга поведінковою.

Подібна двухфакторна модель була запропонована російськими психологами В.Гарбузовим, А.Захаровим, А.Співаковською, які свою теорію взаємин вибудовують на двох основних факторах: емоційному (любов – ненависть) і поведінковому (домінування – підпорядкування). Ними було відзначено, що різний ступінь виразності характеристик цих двох компонентів дозволяє описати різні типи батьківсько-дитячих взаємин.

Низка психологів (А.Варга, В.Гарбузов, О.Карабанова, Р.Овчарова, В.Столін та ін.) описує батьківсько-дитячі взаємини, беручи до уваги трьохфакторну модель, що включає в себе когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти. Когнітивний компонент, на думку Р.Овчарової, містить уявлення про різні способи й форми взаємодії батьків з дитиною, знання й уявлення про цільовий аспект цих взаємин, а також переконання в пріоритетності тих напрямків взаємодії з дитиною,

які вони реалізують. Емоційний компонент включає оцінки й судження про різні типи батьківського відношення, а також домінуючу емоційну атмосферу, що супроводжує поведінкові прояви батьківсько-дитячих взаємин. Поведінковий компонент являє собою форми й способи підтримки контакту з дитиною, форми контролю, виховання взаємодією, шляхом визначення дистанції спілкування [4].

Цієї ж точки зору дотримується В.Гарбузов, описуючи класифікації «неправильних» взаємин батьків з дітьми. Емоційний компонент батьківсько-дитячих взаємин у його класифікації проявляється в неприйнятті батьками дитини у зв'язку з небажаністю (тип А), або в повному прийнятті її як єдиної й довгоочікуваної (тип В). Поведінковий компонент представлений вимогливістю й твердою регламентацією з боку батьків стосовно дитини, або повною відсутністю контролю при неприйнятті дитини (тип А). У класифікації В.Гарбузова простежується когнітивний компонент, який проявляється в неприйнятті батьками дитини, викликаний недооцінкою її психофізичних даних (тип А), нав'язуванням дитині уявлення «Я» як самодостатньої цінності для навколишніх (тип В), приписуванням хворобливості й соціальної малоуспішності (тип Б) [2].

А.Варга описує батьківсько-дитячі взаємини, виокремивши їх окремі характеристики, такі як: інтегральне прийняття – відкидання дитини; міжособистісна дистанція між батьком і дитиною; форми й напрями батьківського контролю; соціальна бажаність поведінки дитини для батька. Кожна із представлених характеристик входить в один із трьох компонентів батьківсько-дитячих взаємин [1].

Вищезначені компоненти (когнітивний, емоційний і поведінковий), на думку багатьох науковців, мають тотожне значення для вироблення певного стилю взаємин батьків з дитиною, і між ними існує тісний взаємозв'язок. При цьому когнітивний (уявлення) і емоційний (відношення) компоненти становлять внутрішню основу певного стилю батьківсько-дитячих взаємин, який зовні проявляється у виховних впливах і способах ставлення батьків до дитини.

Отже, батьківсько-дитячі взаємини мають складну багаторівневу структуру, кожний компонент якої наповнюється своїм змістом і має однаково важливе значення для вироблення певного типу й стилю відносин батьків з дитиною.

Список використаних джерел:

1. Варга А.Я. Роль родительского отношения в стабилизации детской невротической реакции / А.Я. Варга // Вестник МГУ. Психология. – 1995. – № 4 – 147 с.
2. Гарбузов В.И. Практическая психотерапия, или как вернуть ребёнку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье / В.И.Гарбузов. – СПб.: АО Сфера, 1994. – 203 с.
3. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание/ Т.А.Куликова. – М.: Академия, 2000. – 232 с.
4. Овчарова Р.В. Психология родительства: [уч. пособие для студ. высш. учеб. заведений] /Р.В. Овчарова. – М.: Издательский центр «Академия», 2005.-368 с.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Под ред. Е.Г. Силяевой. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
6. Словник психолого-педагогічних термінів і понять / упоряд. Ю. В. Буган, В. І. Урупський. – Тернопіль : Астон, 2001. – 176 с.
7. Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент / Е.О. Смирнова / Вопросы психологии. – М., 1995. – № 3. – С.16-19.

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Павлів О.В.

кореспондент,

Політично-культурний журнал «Пороги»

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

Останнім часом серед молоді в Україні превальвує тенденція про необхідність отримання Вищої освіти, без якої, молода людина, акцептуючи кумулятивний за рівнем градації на неї вплив технократного соціуму, уже не здатна реалізувати свій науковий потенціал відповідно вимогам сучасного суспільства.

Сьогодні в Україні, як і в будь – яких інших розвинених країнах Європи отримання Вищої освіти слід назвати якимсь специфічним показником, який характеризує молоду людину в широкому спектрі цього слова, закріпивши за нею так необхідну соціальну роль, статус та місце у суспільстві. Така тенденція сформувала тривкі за характером сталого розвитку стереотипи, що стали домінуючим фактором впливу на модерний конгломерат молоді.

Саме звідси випливає чітка картина диференціації освіти , як такої, котра виокремлює Вищу освіту на рівні довершеного етапу реалізації молодою людиною свого наукового потенціалу.

Так, наприклад, введення в Середніх школах в осередку учнів старших класів, котрі готуються до абітурієнції у ВУЗи, відповідних інформаційних факультативів, які б могли ознамити школярів з усіма вимогами та критеріями навчання у ВУЗі заздалегідь, позитивно впливає на їх подальші студії.

За допомогою такої диверсифікації освіти, зростатиме пізнавальний інтерес учнів щодо їх подальшого навчання. Це полегшить їм навчання у ВУЗі, з відмінними від Середньої школи для них вимогами, оскільки з ними вони будуть ознайомлені уже заздалегідь [3, с. 2].

Інформаційні факультативи, про які зараз йдеться мова слід віднести до нетрадиційних форм організації навчання, оскільки вони не є обов'язковими відповідно вимог освітнього сервітуту Середніх шкіл в Україні. Все це насамперед, творчий, самобутній підхід педагога до організації навчальної діяльності, тобто вищий щабель його педагогічної майстерності.

На сучасному етапі існує велика кількість таких форм організації навчання. Це зумовлено тим, що нетрадиційні форми навчання – результат творчої роботи вчителя. Такі форми з'явилися перш за все в уяві педагога та мали місце в його педагогічній практиці [2, с. 84].

Та в тлумаченні терміна «форма організації навчання» панує різнобій. Вчені – дидакти по – різному пояснюють цю категорію. На нашу думку, одне з найточніших визначень подає М. Чайка: «Форма організації навчання – зовнішнє визначення узгодженості вчителя й учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі взаємодії [5, с. 137].

І це цілком доречне визначення цього терміна, оскільки будь – яка позашкільна діяльність є винятково проявом власної творчої ініціативи вчителя та добровільної зацікавленості учнів відповідно відвідування його позашкільних уроків.

До прикладу за практичними результатами апробації позашкільної діяльності у випадку Факультативу позашкільного вивчення суспільствознавства при Україніській гімназії в м. Прага, із числа зацікавлених у відвідуванні цього факультативу учнів старших класів вдалося підготувати їх до навчання у ВУЗі, заздалегідь ознайомивши їх з усіма аспектами та особливостями Вищої освіти в Україні, зокрема, з особливостями навчання на факультеті соціології, що й було основою поставленої за мету ініціалізації цього факультативу [3, с. 27-28].

З одного боку, тотожні за характером факультативи, розвивають пізнавальний інтерес учнів, сприяють розвитку учителя та учнів з розкриттям їх творчого потенціалу [4, с. 6].

З іншого боку, незважаючи на вищезазначені переваги, нетрадиційні форми навчання мають і ряд суттєвих недоліків, як наприклад великі затрати часу та необхідність додаткової попередньої підготовки до уроку [1, с. 322].

Слід констатувати, що подібні нетрадиційні форми організації навчання не можна назвати ані позитивними, ані негативними. Радше кажучи, їх слід назвати корисними, оскільки все це є проявом особистої зацікавленості в них як учня так і вчителя, що, як результат, не є нічим

примусовим, щоб узагальнити це поняття чимось позитивним чи навпаки негативним явищем в сфері освіти.

Список використаних джерел:

1. Мойсенюк Н. Є. Форми організації навчання // Педагогіка: навч. посібн. / Н. Є. Мойсенюк . – 5 – те вид., доповнене і перероблене. – К. : ФОП Мойсенюк В. Ю., 2007. – 656 с.;
2. Організаційні форми навчання / За ред. Ю. А. Мальованого. – К.: Освіта, 1991. – 160 с.;
3. Павлів О. В. Факультатив позашкільного вивчення суспільствознавства при Українській Гімназії в м. Прага // Курс лекцій затвердж. Директ. та Педагог. Рад. Укр. Гіmn. / Упоряд. Павлів О. В. – Прага, 2013. – 28 с.;
4. Сидоренко Т. О. Типові та нетипові форми організації навчання [Текст] / Сидоренко Т. О. // Управління школою . – 2004. – № 14. – С. 6 – 8;
5. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. / В. М. Чайка . – К. : Академвидав, 2011. – 238 с. – (Альма – матер).

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

Байдак Т.М.

доцент кафедри соціології і політології;

Болотова В.О.

доцент кафедри соціології і політології,

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ

У сучасному світі значно зросла роль масового споживача і, як наслідок, споживчої поведінки. Споживча поведінка – це процес, у ході якого здійснюється формування попиту покупців, які здійснюють вибір товарів і послуг. Сьогодні ця поведінка вже вийшла за рамки простого придбання найнеобхідніших для життя товарів. Багато людей роблять покупку під впливом таких чинників як мода, престиж, відповідність статусу та інше. Тому споживча поведінка сучасного покупця визначається не тільки і не стільки безпосередньо первинними потребами, скільки соціальними.

На споживчу поведінку впливає багато факторів. Фахівці їх розділяють на зовнішні і внутрішні (з боку споживача). В якості внутрішніх факторів виступають особливості сприйняття, характеристики індивіда як споживача, здатність до навчання, запам'ятовування, потреби, які спонукають дії і установки клієнта, а також його емоційний стан. Зовнішні чинники також багатобічні і відмінні один від одного. Це і надання впливу з боку референтних груп на споживача, і стан політичної та економічної обстановки в країні на даний період, і показники демографічної політики. Імідж, стиль життя і статус нерідко здійснюють на споживача найбільший вплив. Одним з важливих завдань сучасної соціології є вивчення соціальних чинників, які впливають на споживчу поведінку людини.

Навесні цього року кафедрою соціології НТУ «ХПІ» було проведено емпіричне дослідження присвячене вивченню поведінки споживачів на ринку страхових послуг. В дослідження взяли участь 470 мешканців м. Харкова, вибірка квотна (квоти виділялися за статтю та віком). Результати дослідження показали, що тільки 40% респондентів вважають страхування в Україні надійним засобом компенсації втрат від непередбачених подій, а 60% з цим твердженням або не згодні, або зберегли нейтралітет.

На відмову від послуг українських страхових компаній в першу чергу впливає недовіра до компаній (відповіли 60% опитуваних), відсутність знань про переваги страхування (32%), відсутність фінансових можливостей (28%), слабка активність страхових компаній (15%), і лише 9% респондентів не мають бажання звертатися за послугами в страхові компанії через власний негативний досвід страхування.

Для прийняття рішення при виборі страхової компанії більшість респондентів звертають увагу на позитивні відгуки клієнтів (75%). Також при виборі компанії враховуються розмір вироблених нею виплат (64%) і динаміка зростання вироблених виплат у часі (37%).

Основними мотивами в придбанні страхових послуг є бажання компенсувати можливу втрату домашнього майна (38%), компенсувати можливі витрати з відповідальності власника автотранспортного засобу (37%). Однакова кількість відсотків розподілилася між бажанням компенсувати фінансові втрати в разі нещасного випадку та бажанням забезпечити фінансову стабільність дітям при досягненні ними повноліття (30%).

Що ж стосується гендерного аспекту, то жінки частіше страхують своїх дітей, а чоловіки – власність. Результати дослідження показують, що 61% жінок користувалися страхуванням дітей до їх повноліття, у той час коли, всього лише 19% чоловіків вдавалися до цього виду страхування. Чоловіки найчастіше користуються страхуванням транспортних засобів (77%), а також страхуванням відповідальності власника транспортного засобу (86%). Такий поділ зон відповідальності було засновано на традиційних сімейних обов'язках.

Основними споживачами страхових послуг є люди віком від 26 до 45 років. Громадяни середнього віку вважаються найбільш перспективною віковою групою для страхового ринку. Це пояснюється тим, що матеріальне становище впливає на активність споживання

страхових послуг. Рівень доходів, як правило, підвищується з віком, з віком зростає і схильність до страхування.

Дослідження показало, що добре простежується залежність між споживчою активністю на ринку страхових послуг і рівнем освіти. Освіта сприяє прояву схильності до планування власного економічного майбутнього, яке виражається, зокрема, і в страхуванні. І, відповідно, чим нижче освітній рівень, тим складніше споживачеві зрозуміти суть страхового механізму навіть при наявності високого рівня доходів та майна, яке може бути застраховане.

Таким чином, вивчення соціальних аспектів споживчої поведінки може дозволити не тільки відповісти на питання про смаки, звички, стереотипи мислення сучасного споживача, але й прогнозувати особливості поведінки певних соціальних груп на майбутнє, розробляти відповідний стратегічний план розвитку відповідної галузі.

Бурый А.Р.

*кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры философии,
Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко*

НОВЕЙШАЯ ДЕМОКРАТИЯ КАК ОБЪЕКТ КИНорефлексии

«Мы празднуем сегодня новую обнадёживающую победу демократии. Это победа, одержанная ею над самой собой и своими принципами» [3, с. 497], – эта цитата А.Камю представляет широкий спектр проблем современного общества. Там, где М.Хайдеггер в своём толковании человека исходил из абстрактной априорной структуры его существования, К.Ясперс, Г.Марсель и Х.Ортега-и-Гассет пристально всматривались в конкретную социальную структуру общества, в его подлинные противоречия. К.Ясперс определяет нашу эпоху как стоящую под знаком «превосходства массы». Х.Ортега-и-Гассет именуется её временем восстания масс. «Сегодня мы видим торжество гипердемократии, при которой масса действует непосредственно, вне

всякого закона, и с помощью грубого давления навязывает свои желания и вкусы. Толковать эти перемены так, будто масса, устав от политики, пре-поручила ее профессионалам, неверно. Ничего подобного. Так делалось раньше, это и была демократия. Масса догадывалась, что в конце концов при всех своих изъянах и просчетах политики в общественных проблемах разбираются несколько лучше ее. Сегодня, напротив, она убеждена, что вправе давать ход и силу закона своим трактирным фантазиям. Сомневаюсь, что когда-либо в истории большинству удавалось править так непосредственно, напрямую. ...Особенность нашего времени в том и состоит, что заурядные души, не обманываясь насчет собственной заурядности, безбоязненно утверждают свое право на нее и навязывают ее всем и всюду. Как говорят американцы, отличаться неприлично. Масса сминает непохожее, недюжинное и лучшее. Кто не такой, как все, кто думает не так, как все, рискует стать изгоем. И ясно, что «всё» – это отнюдь не «все». Мир обычно был неоднородным единством массы и независимых меньшинств. Сегодня весь мир стал массой» [4, с. 47–48], – писал он в 1929 году. Актуальность проблемы сейчас очевидна как никогда.

Политика двойных стандартов, крушение глубинных оснований духовности, нивелирование человечности и сострадания, снижение и губительная трансформация идеалов классического образования – казалось бы, это всё не о нынешних временах торжества демократии. Но нельзя забывать, что категорическое разделение на тоталитаризм как разновидность новейшего неволеичества и западную демократию как средоточие свобод в огромной мере суть упрощение реальной ситуации. Следует также помнить, что философия экзистенциализма на протяжении нескольких десятков лет настойчиво твердила о том, что способы функционирования демократии и её атрибутивные черты требуют как минимум критического пересмотра в связи с изучением судьбы личности, сталкивающейся с ними.

Ю.Ханютин свидетельствует, что три книги неизменно открывают все списки романов-антиутопий XX века. «Мы» Евгения Замятина, «Прекрас-ный новый мир» Олдоса Хаксли и «1984» Джорджа Оруэлла. Все три автора отталкиваются от некоторых общих представлений о социальной модели тоталитарного общества будущего, в котором жизнь и личность каждого отдельного человека не имеют никакой ценности; в этих романах отражена обеспокоенность их создателей судьбой человека в так называемом «массовом обществе». Что-то значимое было подмечено отдельными представителями киноискусства в реальностях

духовной атмосферы 1960-х годов, поскольку вдруг один за другим появляются кинопроизведения, не имеющие прямого отношения к этим романам, но касающиеся тех же болезненных экзистенциальных проблем.

В «Альфавиле» (1965) Жан-Люка Годара перед нами – город будущего, управляемый электронным мозгом. Город живёт по законам холодной научной логики, в нём нет любви, одни лишь удовольствия; эмоции и воля человека подавляются совершенными математическими методами, естественный мир природы и чувств уничтожен. У жителей этого огромного концлагерного подобию нет истории, никто не жил в прошлом и никто не будет жить в будущем. Как здесь не вспомнить сожаление К.Ясперса, высказанное им по поводу забвения уроков Первой мировой войны уже через несколько лет после её окончания: «Основное свойство этого существования – умение забывать; его перспективы в прошлом и будущем почти сжимаются в настоящем. ... Жизнь течёт без воспоминаний. ... Насильственно прикованный к ближайшим целям, человек лишён пространства, необходимого для видения жизни в целом» [7, с. 311]. И вот эта масса, расфасованная в аппарате, организованная в бюрократические группы, ликвидирует человека в человеке. В кинематографическом Альфавиле из словарей исчезают слова «совесть», «плакать», «нежность», живые противоречия уступают место экономности речи, речевым штампам и субстантивным фразам. Писатели, художники, музыканты – уничтожены; в бездушном мире этого города «творческое» воображение находит выход в убийствах и избиениях. Ужасный и ироничный одновременно эпизод: во время банкета на берегах бассейна расстреливают из автомата осуждённых за проявления человечности, а полуобнажённые девицы топят в воде раненных под аплодисменты довольных гостей.

Ровно через год Франсуа Трюффо снимает в Англии экранизацию романа Р.Брэдбери «451° по Фаренгейту». Если для автора романа «фантастика – это доведённая до абсурда реальность», то сейчас, спустя сорока лет, мы видим в фильме узнаваемые черты: вполне обычный, унифицированный и рационализированный мир, где всё – в блестящей «упаковке», нивелировано и искусственно. Даже природа урбанизирована и расчерчена по квадратам целесообразности. Общество потребления предлагает своим гражданам эстетику офисов, словно сошедших с обложек рекламных журналов, графику дизайна, не одухотворённого человечностью, одинаковые коттеджи с непременно телеантенной на крыше. Всё ярко, но безлико. Такими же

безындивідуальними, однаковими, а точніше – «никакими», повинні стати і люди. Постановщик обошівся без ефектних авантюрних епізодів, к которым прибігав Ж.-Л.Годар, но не менше переконливо намалював зловісну картину масового общества, єдиним результатом розвитку которого став заборона книг (451° по Фаренгейту – це температура запалення папири) і їх спалення спеціальними бригадами пожежників. Судьба одного з них – Монтэга – стає рухомою силою романа і фільма. «...Двадцятий век. Темп ускорється. Книги зменшуються в об'ємі. Сокращённое издание. Пересказ. Экстракт. Не размазывать! Скорее к развязке!.. Как можно больше спорта, игр, увеселений – пусть человек всегда будет в толпе, тогда ему не надо думать... слово «интеллектуальный» стало бранним словом. ...Вспомните-ка, в школе, в одном классе с вами, был, наверное, какой-нибудь особо одарённый малыш?.. И кого же вы колотили и всячески истязали после уроков, как не этого мальчишку? Мы все должны быть одинаковыми. Не свободными и равными от рождения, как сказано в конституции, а просто мы все должны стать одинаковыми... Вот! А книга – это заряженное ружьё в доме у соседа. Сжечь её! Разрядить ружьё! Надо обуздать человеческий разум» [6, с. 224–225]. Задолго до Брэдбери і фільма Трюффо А.Камю написав ці строки: «Лагерь. Невежественный надзиратель измывается над интеллигентом. «Всё книжки читаешь! Ты, значит, умник...» и т.д. В конце концов интеллигент просит прощения» [2, с. 370]. В них – вся глубина і мерзость торжества посредственности над культурой і інтелектом. «Создаётся впечатление, что мир попадает во власть посредственности, людей без судьбы, без различий і без подлинной человеческой сущности» [7, с. 311], – этот Ясперсов тезис соответствует, в частности, і мысли Ортеги-и-Гассета: «Когда человек ощущает ущербность от того, что ему недостаёт ума или храбрости, или привлекательности, он пытается возместить себя тем, что принижает недостающее. ... Все ценности меняются на противоположные: высшее, именно из-за его превосходства, шельмуется і свергается, а на его месте воцаряется низшее...» [5, с. 169–170]. Гибель духовной культуры в фільме Ф.Трюффо наглядно демонструється і с помощью так называемой телевизионной комнаты, воспринимаемой авторами как зримое воплощение агрессии СМИ, понуждающих человека раствориться в зрелище, воспитывающих автоматизм, но при этом соблюдающих видимость уважения к правам і свободам человека.

Третья картина, которую нельзя не вспомнить в этом контексте, – комедия Жака Тати «Плэйтайм» (1967). Представляя свою картину на Московском МКФ, Тати подчеркнул, что главное – сохранить человечность. Таким образом, фильм – о дегуманизации. Ещё в ранних своих работах постановщик предостерегал о наступлении стандартизации, сухого практицизма. Нарастания общих темпов жизни, однако события в них разворачивались в милой русскому сердцу Тати французской глубинке, на фоне которой эти угрозы казались слишком преувеличенными. Но уже в 1958 г. в «Моём дядюшке» Ж.Тати «выпускает» своего героя – милого увальня мсье Юло (его роль традиционно исполнял сам Тати) – в «трущобу» парижской жизни и городской архитектуры, а в «Плэйтайме» заявленная в предыдущем фильме проблема возносится уже почти к общечеловеческому, всеобщему уровню. Автор с нескрываемой тревогой показывает, как нарастание космополитизма в архитектуре и стиле жизни чревато исчезновением с лица земли неповторимых образов Парижа, Нью-Йорка, Сеула, Лондона. Показателен эпизод проезда парижского центра делегацией американских туристов, тщетно стремящихся увидеть здесь пресловутый «французский колорит» и в итоге отправляющихся в магазин, где торгуют американскими товарами. С помощью архитектуры режиссёр стремился охарактеризовать новую среду, в которой живёт современный человек и которой он должен приспособливаться.

В общем, новейшая демократическая система таит в себе зародыш то-талитарно-конформистского режима и должна перерасти в него медленно, незаметно, в порядке естественной эволюции. Этот режим получает у Яс-перса название *Massendaseinsordnung*. В этом режиме человек становится пленником собственных социально-эгоистических интересов, забота о ви-тальном существовании поглощает его полностью, превращает в труса, циника и холуя.

«...рост демократии в мире имеет роковой смысл. Он идёт параллельно выветриванию души, потере Бога в душе. Демократическое равенство есть потеря способности различать качества духовной жизни» [1, с. 616]. Здесь стоит вспомнить одну старую картину, которую сейчас можно толковать как своеобразную преамбулу к «Альфавиллю» и «451° по Фаренгейту». Речь о британском фильме Кэрола Рида «Третий человек» (1949). «В Италии, под властью Борджиа, во времена непрерывных войн, террора, убийств и кровопролития появились Леонардо, Микеланджело и Ренессанс. В Швейцарии почти пятьсот лет господствуют братское взаимопонимание, мир и демократия – и что это

принесло? Часы с кукушкой...» – такой монолог звучит из уст циничного антигероя Гарри Лайма. Эти слова принадлежат не сценаристу фильма, прославленному писателю Грэму Грину, а Орсону Уэллсу, исполнившему роль Лайма. Мы предполагаем, что выдающийся режиссёр и актёр (Уэллс – человек энциклопедической образованности и разностороннего таланта; статья Андре Базена о его творчестве так и озаглавлена – «Личность эпохи Возрождения в Америке XX века») позаимствовал их у Н.Бердяева, ведь в его «Философии неравенства» находим такой «зеркальный» оригинал: «При самых страшных деспотиях прошлого бывал яркий расцвет личностей, бывали гении и святые, была возможна жизнь интимная и созерцательная, бывали великие творческие подъёмы. Всё итальянское Возрождение прошло под тираниями. ...Демократия неблагоприятна появлению ярких, сильных, творческих личностей, она создаёт нивелирующую общественную среду...» [1, с. 625].

Список использованных источников:

1. Бердяев Н.А. Философия неравенства // Судьба России: Сочинения / Н.А.Бердяев. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 1998. – (Серия «Антология мысли»). – С. 479-730.
2. Камю А. Записные книжки; [пер. с фр., С.Зенкин]. – Харьков: Фолио, 1998. – (Вершины). – (Сочинения: в 5 т. / Альбер Камю; т.5). – 416 с.
3. Камю А. Творчество и свобода; [пер. с фр. И.Кузнецова]. – Харьков: Фо-лио, 1998. – (Вершины). – (Сочинения: в 5 т. / Альбер Камю; т.4). – С. 493-518.
4. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс; [пер. с исп. А.М.Гелескул] // Избран-ные труды / Хосе Ортега-и-Гассет. – М.: Весь мир, 1997. – С. 43–163.
5. Ортега-и-Гассет Х. Камень и небо / Хосе Ортега-и-Гассет; [пер. с исп. А.М.Гелескул]. – М.: Грантъ, 2000. – 288 с.
6. Ханютин Ю. Реальность фантастического мира / Ю.М.Ханютин. – М.: Искусство, 1977. – 304 с.
7. Ясперс К. Духовная ситуация времени; [пер. с нем. М.И.Левина] // Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М.: Республика, 1994. – (Мыслители XX века). – С. 288-419.

Грищенко М.В.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПУБЛІЧНИЙ ПРОСТІР КИЄВА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОЯВУ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Від середини 80-х років українське суспільство переживає процес постійної трансформації від авторитарного до демократичного суспільства. Україна на сьогоднішній день вже пододала чималий шлях, проте в суспільстві залишаються суттєві протиріччя. Тотальні зміни основних соціальних інститутів втягують у вир трансформацій всі сфери життя. Під впливом соціальних змін докорінних перетворень зазнає і урбанізований простір. На наших очах колись значущі радянські міста змінюють своє обличчя, претворюючись на нові глобальні мегаполіси, або ж навпаки втрачають свої позиції та поступово зникають. Найбільш різке відображаються ці зміни в публічному просторі міста. Місто, а особливо публічний простір міста – це «лабораторія суспільства», де людина вступає в численні взаємодії. Саме тому відкривши завісу до розуміння тих процесів, що відбуваються в публічному просторі міста, ми отримаємо більш глибоке розуміння макропроцесів, що відбуваються в суспільстві. Так з метою виявлення відображення посткомуністичний трансформацій українського суспільства в публічному просторі, мною було проведено дослідження зміни публічного простору вулиці Хрещатик за роки незалежності. В доповіді я представляю попередні результати мого дослідження. Вулиця Хрещатик була обрана не випадково, оскільки це не лише головна вулиця Країни, а й важливий символ її становлення.

Під публічним простором вулиці я розумію, відкритий та напіввідкритий простір, що передбачений для перебування людей, їх пересування, взаємодії та комунікації; він забезпечує можливість взаємодії незнайомців та анонімних зустрічей. До публічного простору Хрещатика належать: 1) простір самої вулиці та простір під вулицею (підземні пішоходи); 2) місця громадського харчування; 3) торговельні центри та магазини; 4) музеї, театри, кінотеатри; 5) площі (Майдан Незалежності та Європейська площа); 6) скверики із лавами вздовж дороги; 7) локалізовані в ньому люди та взаємодія між ними.

Для досягнення мети в дослідженні було використано декілька джерел інформації. В дослідженні було застосовано метод напівструктурованого глибинного інтерв'ю (15 інтерв'ю). Відбір респондентів здійснювався на основі теоретичної вибірки, критерієм відбору виступав вік, проживання в Києві у віці 20-25 років. До вибірки ввійшло по 5 осіб різних поколінь, що досягли віку 20-25 років в середині 80-х років XX століття, в кінці 90-х – на початок 2000-х років, в 2012 році. Всім респондентам було запропоновано відповісти на запитання, що стосуються їх молодості (віку 20-25 років) та їх життя в Києві, в особливості життя Хрещатика. Респонденти відповідали на запитання про роки своєї молодості – таким чином була досягнута схожість точок зору на Хрещатик потрібного періоду. Додатково було застосовано аналіз довідникової літератури, а також біографічних даних – спогадів очевидців про життя Хрещатика. Також було проведено невиключене спостереження. Фіксації підлягали всі публічні місця Хрещатика, відкриті місця під-вищеної активності та скупчення людей, форми активності та взаємодії в цих місцях, у будній та вихідний день.

Для виявлення тенденцій змін публічного простору було застосовано метод порівняння. Для порівняння було обрано три часові періоди: середина 80-х років XX століття – період перебудови та початку розпаду Радянського союзу, цей період відображає життя радянського Хрещатика; другий період – кінець 90-х – початок 2000-х – час становлення основних соціальних інститутів, це період економічного зростання, переломний період розвитку України, важливим є й те, що саме в цей час Хрещатик отримує свій сучасний вигляд; останній період – сучасність, етап укріплення та поглиблення інституційного становлення, період значних економічних та соціальних реформ. Ці три періоди були обрані на основі історичного та соціального розвитку українського суспільства, а також історії розбудови Хрещатика. Саме ці три зрізи дають нам можливість зафіксувати ті зміни, що відбулись в публічному просторі міста.

В результаті дослідження було виявлено, що публічний простір головної вулиці Країни, Хрещатика, зазнав значних структурних, функціональних, процесуальних та мотиваційних змін.

В публічному просторі Хрещатика відбуваються в першу чергу функціональні зміни, пов'язані із переходом України до ринкової економіки та демократії. Так, колишні радянські магазини не витримали умов конкуренції і їх заміщують магазини нового зразка. В політичній сфері це зміна ідеології, зняття обмежень на пересування, публічний

простір відкривається для волевиявлення. Що ж стосується культурної сфери, то тут теж є помітні зрушення, як наприклад комерціалізація відпочинку, вільного часу. Так за часів радянського союзу «золота молодь» прогулювалась вздовж Хрещатика з метою самопрезентації. Сьогодні ж «золота молодь» робить це в кафе. Раніше взагалі не існувало культури «ходити по крамницях», «сидіти в кафе», основною функцією магазинів та кафе того часу – покупки, так як і кафе – їжа. Спілкування проходило на вулиці, а не в кафе. Сьогодні ж все кардинально інакше.

Важливими процесуальними трансформаціями є зміни, пов'язані з організацією та проведенням масових заходів. Для масових заходів є характерною деідеологізація та вільне, не примусове відвідування, оскільки за радянських часів масові заходи на Хрещатику були пов'язані з важливими радянськими святами, що передбачало обов'язкову демонстрацію, або ж парад, із відповідним прикрашанням та ідеологічним навантаженням. Сучасні ж святкові заходи, як правило не мають політичного чи ідеологічного навантаження. Що є досить показовим, так це те, що таких заходів стало значно більше. Що ж стосується мотиваційної сфери, то тут не все так однозначно, тут відбувається деякий зсув, результати інтерв'ю показали, що респонденти не зацікавлені відвідувати Хрещатик, тоді коли за радянських часів туди всі намагались потрапити, оскільки саме там можна було дістати дефіцитні товари. Ми можемо лише зробити припущення про те, що Хрещатик перетворюється на вулицю для туристів та приїжджих.

Окрему увагу в своїй доповіді я б хотіла приділити саме структурним змінам, що відбулися в публічному просторі вулиці, оскільки саме структурні зміни є досить наглядними та показовими з точки зору зміни публічного простору. На структурному рівні трансформацій ми розглядаємо зміни фізичного середовища (ландшафту та зонування, його об'єму, рівня відкритості та доступності), що обумовлюють політичну, економічну, культурну та соціальну діяльність, соціального складу акторів (набору ролей та статусів), форми власності території, що виконує функцію публічного простору, норм та правил доступу, перебування та поведінки в даному публічному просторі.

Структурна трансформація в першу чергу передбачає зміну фізичного простору вулиці. Від появи першої споруди до сьогодення Хрещатик пройшов шлях стрімкої розбудови та кардинальних перетворень, проте він завжди був життєво важливою артерією міста Києва. Хрещатик завжди був місцем концентрації культурного, економічного та символічного капіталів. Хрещатик завжди відігравав

стратегічну політичну роль. Окрім того, що тут розташовані адміністративні будівлі міського та державного значення, Хрещатик був ареною політичних баталій та волевиявлення. Як фізичний простір територія Хрещатика є досить зручною для одночасного перебування великої кількості людей. Він є відкритим із мінімальними просторовими обмеженнями.

Аналіз простору вулиці дає нам інформацію перш за все про зміни політичної орієнтації та структури суспільства. Так, відкриває Хрещатик сучасний Український дім. Споруду було побудовано 1982 року, початково це був музей Леніна, проте сьогодні вже про це майже нічого не нагадає, окрім того, що будівлю й досі прикрашають барельєфи із зображенням радянських воїнів та цитатою самого Володимира Ілліча «Навчатись, навчатись і ще раз навчатись». Про ідеологічне минуле також свідчить і пам'ятник Леніну, що замикає Хрещатик. Ці дві споруди сьогодні лишаються нагадуванням про комуністичне минуле країни. Декларацією ж сучасної політичної ідеології незалежної країни є штандарт з прапором України та пам'ятна таблиця біля міської адміністрації, а також монумент Незалежності України. Про наслідування поколінь та історичне минуле свідчать і встановлені реконструйовані Лядські ворота із Архангелом Михайлом.

Цікавим, з точки зору просторової обумовленості політичного волевиявлення, є аналіз змін структури Майдану Незалежності. До реконструкції 1976 року площа Калініна (див. рис.1) була розбита дорогою на три частини, на пішохідній частині були висаджені клумби, вузькими доріжками між ними. З точки зору можливості зібрання цей простір є досить обмеженим, оскільки регламентоване місце для перебування людини звужується зеленими насадженнями. Значно розширюється публічний простір площі після реконструкції 1977 року. Тепер вже площа Жовтневої революції розбита (див. рис.1) широкою магістраллю на дві частини, яка у разі необхідності може бути перекрита для автомобільного руху і збільшити площу публічного простору. Площа зелених насаджень значно зменшилась з обох сторін, розширивши таким чином територію публічного простору та об'єм можливої концентрації людей. Центральний Монумент Великої Жовтневої революції завершує композицію, яскраво декламуючи про політичну ідеологію держави. Центральний фонтан на протилежному боці площі робить простір більш комфортним та цікавим для людей, таким чином підвищує зацікавленість перебування тут.

Сучасний Майдан Незалежності (див. рис.1), що був реконструйований 2001 року, має досить сильне символічне навантаження – тут розташовано 3 монументи, що символізують місце України в світі, її незалежність, самостійність та історичну спадковість, проте слід підкреслити, що значення монументу Незалежності не сприймається в людській свідомості, його часто називають «баба с веткой», «бетмен» чи навіть просто «колона». З точки ж зору обумовленості можливості зібрання, то територія майдану, порівняно із попереднім є досить обмеженою. Площа раніше була більш відкритою та не мала фізичних бар'єрів та обмежень. Сучасна площа такі обмеження має – це скляні піраміди, входи в пішохідний перехід, до торговельного центру, а також Лядські ворота. Таким чином з точки зору можливості забезпечення найбільш ефективного для забезпечення політичної функції зібрання людей є простір Площі Жовтневої революції, що існувала з 1976р. по 2001 р.

Рис. 1. Площа Калініна – Площа Жовтневої революції – Майдан Незалежності

В фізичній організації публічного простору важливим є його сприйняття. Яким же є радянський образ Хрещатика? Хрещатик середини 80-х постає, як зелена, затишна вулиця, на якій можна було добре відпочити, це дуже зручне для прогулянки та знайомства з людьми місце. «Хрещатик был очень уютный, особенно пл. Калинина. Это была очень замечательная площадь» (жін. 51 р.).

Із зміною устрою змінюється і головна вулиця країни. Так, саме в 2001 році тут проводились широкомасштабні реконструкції. Цей період збігається із економічним зростанням, розвитком та закріпленням нових інститутів. Хрещатик цього періоду асоціюється із станом перебудови. Респонденти часто поділяють свій опис Хрещатика на дві частини до 2000 і після. При чому до 2000 Хрещатик – це позитивне, комфортне місце, звичне, традиційне, «рідне», а після відчужене, нецікаве, некомфортне, «чуже». «Мне хрещатик конца 90-х нравится намного меньше, чем конца восьмидесятых. Или начала 90-х потому, что, все

таки, для киян Крещатик традиційно був місцем зустрічі, прогулок, він був більш квітучим,... Потім, з точки зору індустрії міста, концентрації таких ось міських комунікацій – там було зручно. Такі-то традиційні магазини, чи продуктові, виробничих товарів – традиційні місця покупок. А в кінці 90-х ну, він увійшов в таку стадію постійної перебудови, застройки. Ось я якщо, чесно в кінці 90-х пам'ятаю перебудований Крещатик зі стройками. ... Пилно, душно, будівництво. ... Ось зараз ця вулиця у мене викликає байдужість, я там рідко буваю. Якщо є можливість, я туди не йду...» (жін. 33р.).

Сучасний Хрещатик в уяві молоді вже не має такої чіткої асоціації із Хрещатиком радянських часів, хоча також чітко фіксується момент зміни фізичного простору. Цікавим є те, що в свідомості фіксується боязнь та неприйняття нових змін та перебудов історичної частини. Таким чином можна зробити припущення про формування у молоді цінності історичного минулого, зв'язаності поколінь. Така реакція також може бути пов'язана із активізацією руху киян за збереження історичного центру міста та створення громадянського суспільства. «Захламляют все, выкупают, что-то новое стоят. Хотелось бы конечно, чтоб сохраняли. Я считаю, что центр нужно сохранять таким, какой он есть. И стоит новые дома нужно в жилых районах, нежели в центре Киева» (жін. 23р.).

Отже, протягом періоду посткомуністичних трансформацій в фізичній структурі вулиці відбулися суттєві зміни, що резонують та відображають соціальні трансформації в першу чергу пов'язані із зміною політичної ідеології, розбудови державності та її інституцій, а також економічними перетвореннями, зокрема процесами комерціалізації всіх сфер життя. Окрім того в публічному просторі міста спостерігаються впливи і глобалізаційних тенденцій. Таким чином ми можемо зробити попереднє припущення про те, що публічний простір має евристичний потенціал в дослідженні соціальних змін та суперечностей.

Зубченко А.С.

*заместитель начальника,
управление по вопросам внутренней политики
и связей с общественностью,
Запорожская областная государственная администрация*

ЗАПОРОЖСКИЙ ЭКЗИТ-ПОЛЛ-2012: ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ И ОСНОВНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

Уже много лет, как опросы экзит-полл прочно вошли в украинскую политическую практику и стали неотъемлемым элементом информационного пространства в дни парламентских или президентских выборов. И если на общенациональном уровне социологи отточили свое мастерство почти до совершенства, то проведение полноценного репрезентативного исследования на уровне области, города, района все еще вызывает немало организационных и методических трудностей. Это связано как с объективными (дефицит финансовых, временных и технических ресурсов), так и с субъективными (недостаточное знание структуры электората, исторических закономерностей голосования) сложностями. По большому счету, на качество данных местных «опросов на выходе» влияют те же факторы, что по стране в целом – несоответствие существенных характеристик генеральной совокупности избирателей и активных выборщиков, отличия в явке представителей разных социально-демографических общностей, коммуникативной открытости симпатиков тех или иных политических сил и т.д. Встречаются и локальные де-терминанты, в частности, «антисдвиг» последней минуты – волеизъявление политически апатичных избирателей, в последний момент все же решивших прийти на выборы, против власти.

В день парламентских выборов 28.10.2012 региональный экзит-полл в Запорожье (генеральная совокупность – 314 тыс. горожан, принявших участие в голосовании) проводился общественной организацией «Южноукраинский гуманитарный альянс». На 92 избирательных участках при плановой выборке в 2730 человек было опрошено 3260 респондентов. При этом уровень достижимости составил 72%, а предельная статистическая погрешность данных варьировалась от 1,5% (по партийным спискам) до 3,6% (по кандидатам в 4 одномандатных округах).

Опрос проводился вблизи выходов из помещений для голосования на отобранных участках. Предварительно была обследована их дислокация: определено, где участки совмещены, а где имеют разные выходы. Исходя из этого, были обозначены конкретные места работы интервьюеров, что позволяло им максимально соблюдать шаг отбора и наблюдать весь поток людей, выходящих из участка. Например, интервьюер должен был работать возле дверей школьной столовой, актового зала, кабинета рекреации и т.д.

Шаг отбора рассчитывался, исходя из размеров избирательного участка и ожидаемой общей явки в 48-52% от общего числа избирателей. Предполагалось, что в первой половине дня (до 14.00) проголосуют 30-32% запорожцев, имеющих право голоса, а во второй – еще 18-22%. Величина шага отбора колебалась от 10 до 15. После получения оперативной информации о явке, шаг отбора для всех участков первой смены был увеличен на 2, а для второй – уменьшен на 3.

Вопросы зачитывались респондентам, а их ответы фиксировались в специальном бланке. От методики «secret ballot», широко используемой в национальных экзит-поллах, организаторы после долгих дискуссий отказались из-за ее высокой трудоемкости. Сведения об «отказниках» (пол и ориентировочный возраст) заносятся в отдельный бланк.

Плановое задание по опросу на каждом участке определялось в 30 респондентов. Всего предполагалось опросить 2730 человек. По причине повышенной активности избирателей и неравномерного прихода на отдельные участки, реализованный объем выборки составил 3260 респондентов. На восьми участках план по опросу был перевыполнен в два, а на двенадцати – в полтора раза. В общем, реальная явка превысила прогнозную на 8-10%.

Существенных организационных трудностей, в отличие от прежних лет, при проведении экзит-полла не возникало. Это свидетельствует о значительном повышении уровня правовой и политической культуры всех субъектов избирательного процесса. Работу интервьюеров контролировали шесть координаторов, проводивших по три объезда участков в каждую смену. Всего было выявлено 5 нарушений правил отбора респондентов и 1 нарушение порядка заполнения полевой документации, которые были оперативно устранены.

Результаты экзит-полла характеризовались достаточно высоким уровнем точности.

Таблиця 1

**Результаты экзит-полла
и итоги голосования по основным партиям
(в процентах)**

Политическая партия	Данные экзит-полла	Результаты голосования	Расхождения
Компартия Украины	16,3	18,8	+2,5
ВО «Свобода»	7,9	5,7	-2,2
Партия «УДАР»	14,5	14,0	-0,5
ВО «Батьківщина»	18,8	18,4	-0,4
Партия регионов	34,3	33,6	-0,8

Как видно из таблицы, по трем политсилам – Партии регионов, ВО «Батьківщина» и «УДАРу» расхождения не превысили процента и находились в пределах статистической погрешности. Значительные отличия по Компартии отмечаются нами уже не впервые – на выборах-2002 экзит-полл «украл» у коммунистов 3,5% голосов, а шесть лет назад «лишил» последователей Ильича почти 2%. Основная причина этого – высокий уровень закрытости прокоммунистического электорального кластера, в котором преобладают люди старшего возраста (53%) со слаборазвитыми коммуникативными навыками. А вот приверженцев «Свободы» в молчаливости заподозрить трудно – они рассматривали экзит-полл как еще одну возможность поддержать эту националистическую партию, впервые прошедшую в парламент.

Уровень поддержки самых рейтинговых политсил ощутимо колебался в течение всего воскресного дня. По опыту местных выборов-2010 мы уже знали о том, что среди партий есть «жаворонки» (КПУ, ПР) и «совы» («Батьківщина», «УДАР»). В октябре 2012 года ситуация существенно не изменилась, разве что ряды избирателей, поздно приходящих на участки, пополнили симпатии «Свободы». Исходя из этого, совокупный результат трех оппозиционных партий на 10.00 составлял около 28%, а к 19.00 достиг 42%, в то время как электоральные достижения ПР и КПУ уменьшились с 64 до 51%.

Значительное влияние на результаты определенных политсил оказали характеристики активных выборщиков. В социально-демографическом плане по сравнению с местными выборами-2010 картина мало изменилась – около 40% составили запорожцы старше 55 лет, менее пятой части – молодежь. Вместе с тем несколько снизился общий образовательный уровень, в частности, с 51 до 47% сократилась доля лиц с высшим образованием. Вероятней всего, это объясняется

мобилизованным голосованием работников крупных промышленных предприятий в ряде районов областного центра. Также статистически значимые изменения произошли в структуре занятости запорожцев, пришедших на выборы. Меньше стало инженерно-технических работников, и несколько возросла доля служащих без специального образования. Вероятно, это связано с общими изменениями социально-профессиональной структуры населения, вызванными кризисными явлениями на запорожской промплощадке.

Результаты экзит-полла зафиксировали тенденцию к продолжению формирования региональных целевых групп у ведущих политсил. В частности, Партия регионов и КПУ заручились наибольшим числом сторонников среди неработающих пенсионеров и рабочих, «УДАР» – рекрутировал приверженцев из числа студенчества, а «Батькивщина» – из частных предпринимателей. С повышением образовательного уровня респондентов резко снижалась вероятность голосования за ПР и КПУ и повышалась – за «Свободу» и «УДАР». Наряду с этим коммунистам впервые с 2002 г. удалось преодолеть пятипроцентный барьер среди молодежи, что свидетельствует о сохранении электоральных перспектив краснознаменной политической силы.

Таким образом, результаты запорожского экзит-полла-2012 и чуть позже объявленные официальные итоги голосования указали на серьезные изменения в структуре регионального электорального пространства. Политический вес в Запорожье приобрели уже не «полторы» правоцентристских партии («Батькивщина» и «Наша Украина» в 2007 г.), а целых три. Их суммарный результат превысил процент голосов, отданных за В.Ющенко в третьем туре президентских выборов 2004 г. Вместе с тем в одномандатных округах все без исключения выдвиженцы оппозиции показали очень слабые результаты, «прославились» неумелым и нетехнологичным ведением кампании, бесконечными ссорами и взаимными обвинениями. На результаты партии власти, которые в прежние годы были существенно выше, наложили отпечаток как последствия отдельных непопулярных социально-экономических реформ, по причине которых произошло резкое уменьшение числа симпатиков в младших и средних возрастных группах, так и усилившаяся конкуренция со стороны КПУ в старшей возрастной когорте. Наметились и новые линии электоральной дифференциации, которые в полную меру, вероятно, проявятся в президентской кампании-2015.

Кравцов С.О.

*кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник,*

*Науково-дослідний інститут соціально-трудоових відносин,
Міністерства соціальної політики України*

ПРОФЕСІЯ В ЕМПІРИКО-СОЦІОЛОГІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Існування професії на ринку праці – справа буденна. Як і повсякденним можна назвати існування професійної групи. Більшість досліджень у рамках соціології професій пртипадає на вивчення професії не як атомарного чинника, а швидше у взаємозв'язку з відповідною професійною групою. Даний конструкт відображає, за суттю, не саму професію, а її характеристику, оскільки вичленення її з професійної групи як чогось окремо взятого є проблематичним, і необхідно погодитися з тим, що і мало вивченим: велика частина теоретичного розвитку професій зосередилася на визначенні професійної групи, поясненні підвищенні та пануванні професійних об'єднань, розвитку моделей професійної організації та обговоренні системи професій і вимог до знань. У такому ключі правомірним постає питання: а чи можливо власне розглянути (дослідити) професію без її носія? Якщо вона існує як соціальна система, то яка грань її «відчуття»?

Подібного роду питання ставляться і ставилися в різні часи, зокрема таким є структурно-функціональний підхід Т. Парсонса у вивченні особистості, а саме як функцію від тієї безлічі соціальних ролей, які притаманні будь-якому індивіду в тому чи іншому суспільстві. Отже, розділяючи людину на індивідуума й особистість, виокремлюється її фізіологія та соціально-психологічна складова. Таким же чином, на мою думку, можливим є обговорення і професії як окремо взятої соціальної системи. Саме такий підхід змушує задуматися про актуалізацію порушеного питання в моїй доповіді.

Чим представляється професія на ринку праці? Яка її соціальна значимість і складова ринку праці без її носія? У даному контексті, як нам здається, професію не слід розчленовувати або скоріше зіставляти з подібного роду видами трудової діяльності людини. Мається на увазі існування поряд професією таких термінів як заняття, кваліфікація, посада тощо. Тому, говорячи про професію як соціальну систему, ми

будемо розуміти всю повноту сукупності трудової діяльності людини, що приносить певного роду дохід.

Розглядаючи підняту актуальність крізь призму наукової літератури, слід зазначити, що, на жаль, ступінь розроблення даного питання не значна. Тематика вивчення професій як окремого соціального конструкту вільно існуючого від природи людини та того, що нею створюється, нівелюється розумінням того, що все соціальне створено особистістю, соціумом. Без участі людини нічого соціального не може бути. Тому розглядаючи професію як окрему соціальну систему поза особистості, не слід розуміти її як певний об'єкт нестворений «руками» людини. Мова йде тільки про її існування в межах соціальної природи і про можливість пізнання професії як якогось соціального конструкту виділеного з загальної соціальної маси.

Деякі соціологи, тривалий час досліджуючи феномен професії (певний соціальний конструкт, існуючий окремо від її носія) сходилися на думці, що якщо професія є ключовим поняттям для соціологічного аналізу, так це тому, що крім професійної діяльності як такої, вона включає в себе тип соціального досвіду та соціального статусу [1, с. 206]. Такі судження ґрунтувалися на численних соціологічних роботах свого часу. Професії розглядалися крізь призму різних галузевих соціологій, зокрема це соціології: праці, промисловості, освіти, економіки, професій і професійних груп і т.д. Значне коло робіт було опрацьовано в контексті загальних соціологічних теорій: соціальної структури, соціальної стратифікації та соціальної мобільності. Ученими-класиками з цього питання вважаються Л. Ребо, К. Маркс, Ф. Енгельс, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, П. Сорокін, В. Зомбарт, Т. Парсонс, М. Вебер, Г. Зіммель, Е. Хьюз та ін.

Так, Л. Ребо вказував на те, що «будь-яке добро церкви та будь-якої професії є релігійною функцією, рангом у соціальній ієрархії. Кожному за його здатність, кожному здатності за його працю» [2, с. 83]. Учений вбачив професію як церковну функцію, однак не поділяв її на види. На це вказував також і Г. Спенсер: «Яким чином професії виникли? Або, говорячи мовою еволюційної філософії, з якої соціальної тканини, раніше існуючої, вони диференціювалися? Безсумнівно, що професійні діяльності або, принаймні, деякі з них виникли з первинної політико-церковної діяльності. А коли політико-церковна діяльність диференціювалася на політичну та церковну, то ця остання зберегла за собою зародки всіх професійних діяльностей» [3, с. 375]. Але Г. Спенсер до професій відносив тільки ті, які, на його думку, виконували завдання

зрощування та підвищення рівня життя. Тому до професій учений відносив лікарів, юристів, артистів, істориків, літературних діячів, скульпторів, вчених, вчителів та ін., тобто тих, хто мав певну автономію в своїй трудовій діяльності.

К. Маркс, Ф. Енгельс бачили в професії елемент розподілу праці. На відміну від Г. Спенсера і Л. Ребо вчені виділяли власне професії і окремо спеціалізації: «поділ праці, починаючись відділенням самих різних професій, йде до такого розподілу, коли розділяються робітники, зайняті виготовленням одного й того ж продукту, який має місце в мануфактурі» [4, с. 363]. Звичайно дуже важко переоцінити наукові погляди К. Маркса і Ф. Енгельса, але одночасно вчені не розглядали розподіл праці як позитив для працівника [5, с. 303].

До іншої думки про професію схилявся класик соціології Е. Дюркгейм. Професію вчений ототожнював з професійною групою, кажучи про те, що тільки остання не дає суспільству розкладатися та розмежовуватися, тому професійна група є поєднуючим чинником соціуму.

У контексті теоретичних напрацювань класиком соціології М. Вебером, поняття професії співвідноситься не стільки з соціально-економічною структурою суспільства, скільки з поведінкою індивідуума, його світоглядом і системою цінностей. «Beruf» з німецької перекладається і як професія, і як покликання, тому проблема професійного покликання проходить через всю його роботу. Професія розглядається вченим як специфікація, спеціалізація і комбінація функцій індивіда, становить основу постійної можливості матеріального забезпечення або заробітку [6, с. 715]. Досить цікаву думку виводить М. Вебер з позицій Лютера і німецьких містиків. Так, вчений пише: «градація в оцінці праці від «opera servilia» (низьких обов'язків) селян і далі за висхідною ієрархією, яка може бути пояснена специфічним характером чернецтва, милостинею, пов'язаної (з матеріальних причин) зі містом в якості свого місця перебування – така градація була однаково чужа як німецьким містикам, так і селянському синові Лютеру. І Лютер, і містики вважали всі професії рівноцінними та підкреслювали богоугодність соціального розширення суспільства» [6, с. 130-131].

Представник німецької класичної школи, соціолог В. Зомбарт не відо-кремлював професію, заняття та інші види трудової діяльності один від одного. Його роздуми сходилися на тому, що «... тільки людська природа з її вимогами має визначальне значення в сенсі об'єднання

окремих функцій роботи в єдину професію: *mensura omnium rerum homo ...*» [7, с. 44].

У радянський час дослідженнями соціології професій і власне сутність професійної назви роботи як явища займалися С. Струмилін, В. Подмарков, В. Шубкіна, В. Паніотто, Г. Чередниченко та ін.

Сьогодні цій тематиці приділяється незначна увага вчених. Тим часом, у більшості своїй, професія не розглядається як окремо існуюча від свого носія соціальна система.

Перераховані вище ідеї соціологічної думки в сукупності своїй є теоретичними напрацюваннями, ми ж своєю метою ставимо дослідження емпіричних практик, які склалися на ринку праці і в системі соціально-трудових відносин. Даний підхід було обумовлено тим, що розуміння з теоретичної точки зору професії як соціальної системи, окремо існуючої від її носія, до цих пір не піддається осмисленню. На нашу думку, саме емпірика на даний момент може описати сутність цього соціального конструкту.

Говорячи про емпірики нагадаємо, що Україна одна з перших країн радянського союзу прийняла міжнародну практику в сфері класифікації професій. Перехід від радянської системи до Міжнародної стандартної класифікації занять 1988 дозволив країні вийти з суворої прив'язки до класового розподілу праці і максимально наблизитися до загальностатистичних систем визначення робіт і систематизації їх за видами економічної діяльності, рівнем освіти та підпорядкованості (в даному випадку мається на увазі український національний стандарт Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», який є для нас базисом при визначенні тієї чи іншої професії). Заглиблюючись у емпіричне вивчення професій на ринку праці та в системі соціально-трудових відносин, відзначимо, що «природа», в якій вони існують, має різноманітні характеристики: філологічні, соціально-економічні, соціально-психологічні та соціологічні. У рамках проведення конференції детально розглянемо кожну з цих характеристик.

Список використаних джерел:

1. Ленуар Р. Начала практической социологии / Р. Ленуар, Д. Мерлье, Л. Пенто, П. Шампань / Пер. с фр. А. Т. Бикбова, Д. В. Баженова, Е. Д. Вознесенской, Г. А. Чередниченко; отв. ред. и предисл. Н. А. Шматко; послесл. А. Т. Бикбова. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Але-тейя, 2001. – 410 с.

2. M. Reybaud Louis. Etudes sur les réformateurs ou socialistes modernes / Louis Reybaud. – Paris, 1864. – 472 p.
3. Спенсер Г. Синтетическая философия / в сокращенном изложении Г. Коллинза / Г. Спенсер. – К. : Ника-центр, 1997. – 512 с.
4. Маркс К. Сочинения: издание 2, т. 23 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Полит-литература, 1960. – 908 с.
5. Маркс К. Сочинения: издание 2, т. 20 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Полит-литература, 1961. – 898 с.
6. Вебер М. Избранные произведения / пер. с немец. / Сост., общ. ред. и пос-лесл. Ю.Н. Давыдова / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
7. Зомбарт В. Собрание сочинений в 3-х томах. Том 1 «Буржуа: к истории ду-ховного развития современного экономического человека» / В. Зомбарт. – С.-П. : Владимир Даль, 2005. – 638 с.

Кравчук М.О.

*аспірант кафедри методології
та методів соціологічних досліджень,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНО-НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ АНАЛІТИЧНОГО ПІДХОДУ ДЖ.СЬОРЛЯ

Дискусії щодо диференціації природничих та гуманітарних наук, які розпочалися ще на початку минулого століття, в контексті сучасних теоретико-методологічних пошуків в соціології розгортаються під знаком зближення цих двох корпусів знання. Представники деяких напрямів у філософії та методології науки взагалі наголошують на втраті значущості подібного роду розрізнення [1], зокрема таку позицію відстоюють автори, які працюють в контексті синергетичного та постнекласичного підходів. Не зважаючи на значні досягнення методології науки, яких було здійснено у минулому столітті, що дозволили спростувати ряд аргументів, які вказували на жорстку опозицію природничих та гуманітарних наук, заяви про остаточне зближення цих двох галузей знання виглядають все ж непереконливими,

а в контексті теоретичних та емпіричних досліджень в соціології, можуть мати навіть негативні наслідки, адже специфіка природничих та гуманітарних наук зосереджена в об'єкті їх дослідження, і механічне ототожнення цих об'єктів постає грубою методологічною помилкою.

В цьому сенсі важливого значення набуває дослідження специфіки об'єкту соціологічного дослідження в контексті аналітичного підходу Дж. Сьорля. Власне, його аналіз варто розпочати з поняття інтенційності, під яким слід розуміти «...таку здатність свідомості, яка дозволяє бути спрямованою на, чи щодо об'єктів, а також стану справ у світі...» [2, 25], тобто вона задає своєрідне векторне спрямування мисленнєвої діяльності. Запозичуючи дане поняття з феноменологічної традиції, Дж.Сьорль здійснює його своєрідну модифікацію, зберігаючи однак загальне смислове навантаження як векторного спрямування свідомості. Принциповою відмінністю ж його версії інтенційності є дослідження її в якості колективного феномену, як того чинника, який обумовлює виникнення загальнозначущих інтенційних станів, які поділяються усіма членами суспільства, а також є умовою соціальної взаємодії в якості здатності Я орієнтуватися на Інших у справі колективної постановки мети та її досягнення. На відміну від феноменологічного підходу він розглядає індивідуальну інтенційність лише в якості частини інтенційності колективної, однак, в той же час, наголошує на реалізованості інтенційних актів лише в свідомості індивіда. Тобто, з одного боку, колективна інтенційність постає чимось більшим за індивідуальний інтенційний акт, задаючи загальне тло орієнтацій індивіда, а з іншого боку – сам індивід через власні акти свідомості постає умовою конституювання колективної інтенційності, він є її носієм. Остання створює своєрідні тематичні контексти, лише в межах яких і можливе розгортання індивідуального інтенційного акту, так, скажімо, для формування турботи індивіда про певний об'єкт, його переконання про дещо, страху стосовно чогось мають бути сформовані самі поняття страху, турботи та переконання, які наявні у кожного члена суспільства, ці поняття можуть набувати різноманітних смислових відтінків, однак важливо, що вони є значимими для кожного як певний вектор дії. Підпорядкування індивідуальних інтенційних актів колективній інтенційності не носить жорстко детермінованого характеру, адже остання постає лише як фон для першої, складаючись з цілої мережі «...можливостей, здатностей, диспозицій..., які обумовлюють нас здійснювати власні інтенції» [3, 31]. В світлі даного аналізу це важливий момент, адже дозволяє перейти до теми

онтологічного статусу соціального як об'єкту соціологічного дослідження.

Загалом, наша мова дозволяє виокремити два класи об'єктів. Стверджуючи, що атом має електрони, ми фіксуємо онтологічно об'єктивний, тобто незалежний від спостерігача об'єкт. В цьому випадку лінгвістично вдається зафіксувати внутрішнє значення об'єкту, яке жодним чином не залежить від спостерігача, а це означає, що ми маємо справу з тим, що Дж.Сьорль називає грубим фактом. Однак, мова дозволяє виявити й інший клас об'єктів, існування яких залежить від спостерігача, скажімо, твердження, що серце стиснув ниючий біль. В такому разі ми маємо справу з болем як онтологічно суб'єктивним об'єктом, який існуватиме доти, доки існує індивід, який стверджує про біль, та спільнота, яка має уявлення болю. Слід відзначити, що онтологічний статус об'єкту не здійснює жорсткої детермінації його епістемологічного статусу. Скажімо, твердження про те, що атом є деяким позитивно зарядженим тілом, в яке поміщені електрони, є онтологічно об'єктивним, оскільки в структурі атома дійсно наявні електрони, але має епістемологічно суб'єктивний характер, оскільки залежить від теоретичних упереджень автора, який розробив дану модель будови атома. Водночас, можливий випадок, коли онтологічно суб'єктивний об'єкт має епістемологічно об'єктивну силу, скажімо, курс валют, адже саме поняття грошей залежить від конвенційної згоди учасників господарських відносин, які можуть приписувати відповідну функцію мушлям, золоту чи паперовим розпискам, однак сам курс валют має об'єктивне значення і не залежить від спостерігача.

Творення людиною символічного світу, другої природи, себто культури відбувається через приписування засобами мови онтологічно об'єктивним, тобто грубим фактам додаткових функцій, що пов'язано із здійсненням колективних інтенційних актів. При чому, колективна інтенційність не просто здійснює приписування функції грубим фактам, вона забезпечує загальне визнання цих функцій, тим самим створюючи об'єкти, що мають епістемологічно об'єктивне значення.

Власне, будь-який соціальний факт вкорінений у колективній інтенційності, однак конструювання соціальної реальності не може бути обмеженим лише ним, це своєрідна перша сходинка формування соціального, тому ідея соціального факту має бути доповнена поняттям інституційного факту як особливого підкласу першого, чия специфіка полягає в тому, що він «вписаний в людські інституції» [4, 26]. В цьому відношенні можна було б розглядати гроші як приклад інституційного

факту, адже, з одного боку, його існування можливе лише за умови функціонування найелементарніших відносин, які пов'язані з обміном товарів, тобто існуванням найпримітивнішої форми інституту ринку, що дозволяє називати певний об'єкт, скажімо, мушлю деяким еквівалентом грошей (мушля-як-гроші) лише в певному контексті (наявність ринку), а з іншого – декларація мушлі як грошей стає умовою можливості й формування відповідного інституту, адже можна цілком уявити – і історія має тому достатньо прикладів – ситуацію натурального господарства, коли відбувається виробництво товарів, що повністю покриває усі потреби родини, в цьому сенсі виникнення певних фінансових механізмів є неможливим доти, доки об'єктивно не виявиться певний надлишок продукції в одному господарстві та її потреба в іншому. В такому разі декларація мушлі як грошей в якості нейтрального еквіваленту обміну отримує перформативну силу, здійснюючи не лише іменування досі невідомого явища, але й творення відповідного інституту, тобто обумовлює виникнення ринку. Перформативний акт створює контекст, конструктивні правила якого дозволяють у подальшому призначати функцію будь-якому грубому факту, так, скажімо, ця функція може бути приписаною золоту, солі, паперовим розпискам. Слід відзначити, що не всі соціальні факти є інституційними, так, скажімо, ніж, викрутка, сокира також є соціальними фактами, адже пов'язані з колективною інтенційністю, що приписує цим матеріальним об'єктам відповідні функції, однак ці соціальні факти залежать від загального визнання даної функції, а не від вписаності у певний інститут, а також не мають перформативної сили його творення. В цьому сенсі буття інституційних фактів пов'язано із певним типом соціальної взаємодії, що вони позначають, так, скажімо, гроші позначають взаємодію на рівні обміну товарами, влада вказує на відносини панування та підкорення тощо. Важливим моментом, що принципово відрізняє інституційний факт від соціального, є можливість конструювання в межах інститутів таких фактів, які виявляються незалежними від спостерігача, однак стосуються залежних від нього феноменів, адже, як ми показали вище, кожен інститут ґрунтується, як і факт, що його утворює, на колективній інтенційності. Так, скажімо, в галузі економіки існує явище рецесії, яке жодним чином не стосується колективної віри в нього, однак все ж перебуває у залежності від загального визнання грошей та інституту ринку, в такому разі можна говорити, що «рецесія є залежною від свідомості, але не інтенційно відносною» [2, 117], маючи об'єктивне значення, однак виникаючи у

процесі розвитку відповідного інституту. Якщо соціальні факти є статичними, то інституційні факти мають динамічну природу і конструюють у власних межах своєрідні факти другого порядку, які перебувають в опосередкованій залежності від спостерігача. Саме інституційні факти конституують соціальну реальність, в той час як соціальні факти складають світ культури як другої природи.

Власне, ми підійшли до ключового пункту даного розгляду, який дозволяє зафіксувати принципову особливість об'єкту соціально-наукового пізнання, адже в той час як «...природничі науки мають справу з властивостями, що не залежать від спостерігача, наприклад, силою, масою..., соціальні науки стосуються властивостей, які є залежними від спостерігача, таких як вибори...та соціальна організація» [3, 117]. В цьому сенсі об'єкт соціологічної науки є завжди онтологічно суб'єктивним, однак це у жодному разі не означає втрати ним претензії на науковість, адже об'єктивне значення його для акторів, через свідомість яких він сконструйований та підтримує свою функціоналізацію, зберігається, про що вже йшлося вище. Запропонована Дж.Сьорлем диференціація онтологічно об'єктивних та онтологічно суб'єктивних фактів має ключове значення в дискусії щодо демаркації наук, про яку ми вже згадували, адже дозволяє чітко вказати на нездоланні відмінності, оскільки навіть відкриття нестабільних дисипативних структур в при-родознавстві, які, зазнавши найменшого впливу дослідника, можуть потрапити в точку біфуркації, не дає належних підстав подолати розрізнення, в будь-якому разі ці структури є онтологічно об'єктивними і не залежать від віри будь-кого в їх існування чи значущість.

Таким чином, соціальне постає конструктором, умови існування якого вкорінені в колективній інтенційності, що дає нам підстави говорити про те, що воно має онтологічно суб'єктивний характер, тобто залежить від віри самих акторів у значущість тих функцій, які були приписані грубим фактам, однак ця ж колективна віра забезпечує його епістемологічну об'єктивність. Водночас, другою важливою складовою соціального конструювання постає мова, яка виявляється своєрідним середовищем, в межах якого завдяки перформативним актам відбувається творення соціальних та інституційних фактів. Це означає, що суспільство як об'єкт соціологічного дослідження неминуче занурене у певний контекст, загальним тлом якого постає мова. Соціологія має справу з онтологічно суб'єктивною, але епістемологічно об'єктивною реальністю – і в цьому її принципова відмінність від природничих наук, а її залежність від

контексту мови, яка відображає специфіку світоглядних орієнтацій суспільства, вказує на неможливість позаконтекстуального вивчення об'єкту соціологічного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Степин В.С. Теоретическое знание. Структура, историческая эволюция / В.С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
2. Searle J.R. Making the Social World: The Structure of Human Civilization / J.R. Searle. – Ox. : Oxford University Press, 2010. – 208 p.
3. Searle J.R. Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World / J.R. Searle. – N.Y. : Basic Books, 2008. – 192 p.
4. Searle J.R. The Construction of Social Reality / J.R. Searle. – N.Y. : Simon & Schuster, 1995. – 241 p.

Олійник К.І.

студентка;

Захарова Т.Й.

*кандидат філософських наук, доцент,
Хмельницький національний університет*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Однією з важливих проблем сучасного суспільства є гендерна рівність. Сьогодні гендерна нерівність вказує на прив'язаність людей до стереотипів, а також на неспроможність розвиватись економіці у всіх її проявах, беручи до уваги економічну активність як чоловіків, так і жінок.

В сучасній Україні досить добре помітно прояви гендерної нерівності. Дані прояви ми можемо побачити в нерівних можливостях чоловіків і жінок щодо освіти та працевлаштування, власності та розміру доходу.

Дослідженнями питання гендерної нерівності займалися такі вчені, як Н. Ісакова, О. Красовська, Л. Кавуненко, О. Бойко, Г. Герасименко, В. Довженко, К. Карпенко, Е. Лібанова, О. Стрельник та ін.

Гендер – це соціальна стаття на відміну від біологічної, і розвивається вона у процесі соціальної, культурної і мовної практики. Гендерний

фактор, який враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є однією з істотних характеристик особистості і потягом усього життя впливає на її усвідомлення своєї ідентичності [6, с.231].

Гендерна система виступає соціально сформованою системою нерівності за статтю. Гендер є одним із способів соціальної диференціації суспільства, який в поєднанні з такими соціально-демографічними факторами як раса, національність, вік утворює соціально ієрархію в суспільстві.

В сучасному світі ми маємо говорити вже не тільки про відмінності між континентами або країнами, але і про відмінності всередині них, оскільки сучасні суспільства є мультикультурними та багатонаціональними, що забезпечує різноманітність гендерних проявів.

Гендерне рівноправ'я означає справедливе поводження з жінками і чоловіками з урахуванням їх потреб. Це може припускати рівне поводження з ними або неоднакове поводження, яке, проте, вважається рівноцінним з погляду прав, пільг, зобов'язань та можливостей. Гендерне рівноправ'я – це засіб, а гендерна рівність – мета. Для прикладу, доступ до освіти залежно від того, чи є дитина хлопчиком або дівчинкою. У деяких країнах, що розвиваються, навіть не дивлячись на те, що початкова освіта там обов'язкова і безкоштовна, дівчаток не посилають до школи, тому що в певні години дня вони повинні виконувати домашні обов'язки, і вважають освіту для дівчаток необов'язковою [2].

Існує кілька підходів до інтерпретації гендерної рівності:

- як природне і зумовлене функціональне функціональним значенням чоловічої і жіночої ролей;
- як відмінність, сконструйована у формі нерівності можливостей та життєвих шансів чоловіків та жінок;
- як нерівність класових позицій чоловіків і жінок, їх позицій в системі соціальної стратифікації;
- як конфлікт обох статей;
- як пригноблення жінок і чоловіків: все зумовлено традиційними ролями;
- гендерна нерівність як пригноблення жінок, насильство над ними [5, с. 152-153].

Концепція і практичне застосування гендерної рівності є центральними поняттями сталого розвитку суспільства. У гендерній рівності не йдеться про питання жінок. Мова йде про рівну участь

чоловіків та жінок у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя громади.

Метою політики гендерної рівності і її практичного застосування є:

- підтримка рівноправної участі жінок поряд з чоловіками у прийнятті рішень для забезпечення стабільного розвитку суспільства;
- підтримка жінок та дівчат у реалізації своїх людських прав;
- зменшення гендерної нерівності у доступі до ресурсів та результатів розвитку, а також у здійсненні контролю над ними.

Для реалізації даної мети існує сім керівних принципів:

- гендерна рівність є інтегральною частиною всіх програм, проектів та стратегій;
- досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що кожна політика, програма чи проект різною мірою стосується чоловіків та жінок;
- досягнення гендерної рівності не означає того, що жінки стануть такими самими як чоловіки;
- наданням жінкам більших повноважень є центральним питанням у досягненні гендерної рівності;
- забезпечення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті економічних, соціальних та політичних рішень;
- гендерної рівності не можна досягти через партнерство між жінками та чоловіками;
- досягнення гендерної рівності вимагає спеціальних заходів для усунення гендерної нерівності людей [7].

Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України. Статті 3, 21, 23, 24 Конституції закріплюють рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і так далі [4].

В Україні часто порушуються права, які проголошуються в галузі освіти, праці та винагороди за неї, хоча у 1980 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Цією дією України підтвердила потребу втілення в життя ідеї про рівність між чоловіками та жінками у всіх сферах життя. В Україні не сформована єдина державна політика, яка була б спрямована на

комплексне розв'язання всіх проблем, пов'язаних з дискримінацією жінок.

Зараз в країні не спостерігається жодних гендерних обмежень в доступі до всіх рівнів освіти; більше того, серед населення, яке охоплене системою вищої освіти, існує помітний гендерний дисбаланс на користь жінок. Не простежується значних гендерних відмінностей і щодо можливостей доступу до ринку праці – рівні економічної активності та зайнятості українських жінок залишаються одними з найвищих у світі. Але чисельність зареєстрованих безробітних жінок постійно вища ніж чоловіків, такий факт зафіксовано на період 2013 року. (таблиця 1) [3].

Таблиця 1

**Кількість зареєстрованих безробітних за статтю у 2013 році
(на кінець звітного періоду, тис. осіб)**

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Разом	564,5	589,1	571,6	534,7	501,0	465,3	451,5	435,4	422,1	394,6	423,8	487,7
Жінки	293,4	303,7	301,5	292,5	275,9	259,1	254,6	247,8	241,0	235,3	244,1	256,9
Чоловіки	271,1	285,4	270,1	242,2	225,1	206,2	196,9	187,6	181,1	159,3	179,7	230,8

Проблеми гендерної нерівності в Україні мають певні особливості: високий рівень зайнятості та освітньо-професійної підготовки жінок відзначається їх незначним представництвом у сфері прийняття рішень – в політиці, в керуванні економічними організаціями [1, с.86].

Таким чином, в сучасній Україні жінки можуть стати каталізатором активних ринкових перетворень, що сприятиме демократизації суспільства і зміні обличчя національного бізнесу. Жінки є більш освіченою частиною, вони активніше схиляються до різних форм перепідготовки та перекваліфікації. Якщо ж урахувати, що жінки сконцентровані сьогодні в тих секторах економіки, які в майбутньому будуть розширяться (торгівля, сфера послуг, банки, туризм, освіта), від рівня їх активності і від здатності суспільства використати цей потенціал дійсно залежить майбутнє країни.

Ситуація в сьогоденній Україні потребує створення і реалізації державної програми подолання гендерної нерівності, адже зміни у становищі жінок в Україні можливі лише за умови послідовної державної гендерної політики.

Список використаних джерел:

1. Атаманюк Е.А. Гендерна рівність у сфері соціально-трудових відносин в Україні / Е.А. Атаманюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – С. 84-88.
2. Гендерна політика: соціально-трудові відносини. Конфедерація роботодавців України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
3. Кількість зареєстрованих безробітних за місцем проживання та за статтю у 2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р . [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>
5. Стрельник О. Гендерна нерівність: теоретично-методологічні підходи до інтерпретації / О. Стрельник // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – №4. – С. 147-154.
6. Тихоновська Г.С. Визначення поняття «гендер» та гендерні дослідження в сучасній лінгвістиці / Г.С. Тихоновська // Вісник Житомирського державного університету. – 2012. – №66. – С. 231-234.
7. Фозикош М.М. Проблема гендерної рівності в сучасному українському суспільстві . – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.kds.org.ua/node/951/function.session-start>

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ:
ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Матеріали друкуються в авторській редакції

Дизайн обкладинки: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Кузнєцова

Контактна інформація організаційного комітету:
73005 Україна, м. Херсон, а/с 20,
Науковий журнал «Молодий вчений»
Телефон: +38 (0552) 399 530
E-mail: info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 21.03.2014. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 6,74. Тираж 100. Замовлення № 0314-23.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 399 580
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.